This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

25281.60

Harvard College Library

BOUGHT WITH INCOME

FROM THE BEQUEST OF

HENRY LILLIE PIERCE

OF BOSTON

Under a vote of the President and Fellows,
October 24, 1898

HARVARD COLLEGE LIBRARY - WIDENER LIBRARY

1 De Nederlātschen Leeuw melle vrydō en Provilegiē des Lants.
2 De Prins van Oranjen, ontbodentot bescherming' derselver.
3 Het swaerd ofte justitie, by de Heeren Staten, den Prins, als Gouverneur, in de hand' gegevē.
4 De gebroken Parsse of Spaēsche tyrannie
5 Des Princes macht vā Ruyters en knechten, by hem uyt Duytschlant mede gebracht.

Ras, blyft niet lange staen, marcheert ghy Colonnellen,
Ritmeesters, Capiteyns, ghy ook Soldaets gesellen;
O Keyserlicke Prins! neemt, siet daer is het swaerd!
Voer, u eed, u trouw voor't Land dock wel bewaerd

De traen-Pars is aen't ween, 's Lands vryheyt wert verheven,
Wy sullen (hoop ick) haest de Spanjaert sien verdreven,
Die t'uylerste verdriet van ons verderven socht;
Treck op, de Heer, gelooft, is by u in den tocht.

OVER HET VOLKSLIED

Wilhelmus van Nassauwen,

door

R. H. VAN SOMEREN,

Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw,
te Rotterdam.

Met eene Bydrage

door

M.r P. A. BRUGMANS,

Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw: der K. Orden van Saxsen en Beyeren voor Burgerlyke verdiensten, te Amsterdam.

Te UTRECHT bij

L. E. BOSCH.

1834.

25261.60

HARVARD COLLEGE
DEC 31 1907
LIBRARY.

Pierce fund

VOORREDE.

Bij verschillende vaderlandsche gelegenheden trof mij de indruk, welke het aanheffen van het Oud-Volkslied Wilhelmus van Nassauwen *boven alle andere liederen op onze natie maakte. Dit gaf mij aanleiding, om eenige opmerkingen wegens dit lied en die toonen voor mij zelven op te teekenen, en tot een geheel te brengen, onder den titel van:* Iets over het Wilhelmus van Nassauwen. *Deze mijne verhandeling in eene vriendschappelijke bijeenkomst voorlezende, en later ook aan eenige andere lettervrienden mededeelende, werd ik aangezocht dezelve door den druk gemeen te maken. Aan één' dier geëerde lettervrienden,* Mr. P. A. Brugmans, *gaf mijn stuk aanleiding tot eenige (naar mijn inzien) hoogstbelangrijke opmerkingen, zoo wat de woorden, als wat de muzijk betreft; en volgaarne nam ik 's mans voorslag aan, om al ware het ook alleen ter meerdere opwekking van en nasporing bij anderen, tevens zijne* bijdrage wegens dat lied, *gezamenlijk met de mijne in het licht te geven, en alzoo de vruchten onzer onderzoekingen in deze algemeen te doen kennen. Hiertoe stelde Zijn Wel. Geb. mij zijn stuk vriendschappelijk ter hand; en zoo komen dan onze beide verhandelingen, bij-*

dragen, of zoo als men ze noemen wil, bijeengevoegd in het licht; gevolgd:

1. *Van den woordelijken tekst van het* WILHELMUS, *zoo als die gevonden wordt in het* Geusenliet-boeck.

2. *Van denzelfden tekst in den* Gedencklank, *door ons beiden aangehaald.*

3. *De latere woorden op dezelfde zangwijs, mede voorkomende in het* Geusenliet-boeck.

4. *Nieuwe woorden van my zelven, by verschillende feestelyke gelegenheden in de schouwburgen te* 's GRAVENHAGE *en* ROTTERDAM *door het Tooneelgezelschap der Heeren* HOEDT *en* BENGLEY *gezongen.*

5. *De muzijk op hetzelve, in den* Gedencklank *voornoemd.*

6. *De muzijk van het lied zoo als het thans gezongen wordt.*

Omtrent mijne *nieuwe woorden op de thans gebruikelijke wijze van het* WILHELMUS, *moet ik opmerken, dat dit nieuwe lied door mij opzettelijk in de Volkstaal gedicht is met vermijding, zoo veel mij bewust is, van trivialismen. Het moge waar zijn, dat een Volkslied geen straatlied is voor het zoogenaamd gemeen bestemd; maar het is even zeker, dat de Volkszangen niet uitsluitend voor de meest beschaafde standen behooren geschikt of alleen voor de Concertzaal bestemd te worden. Een goed Volkslied moet evenmin de hoogere klassen door platheid hinderen als door te groote hoogdravenheid en figuurlijkheid bij de lagere standen onbegrepen blijven: het moet even welvoegelijk klinken uit den mond des ruwen krijgsmans als uit dien eener kiesche schoone: het moet even gaarne gehoord worden in het paleis als in de hut; in de legerplaats als in den schouwburg: het moet niet slechts op bijzondere*

Vaderlandsche personen, tijdperken en omstandigheden van toepassing zijn, maar veeleer alle die onderwerpen gelijkelijk omvatten, en nooit tegen dezelve strijden. Maar het moet ook aan den anderen kant niet zoo algemeen van zin en uitdrukking wezen, dat het, in eene vreemde taal overgebragt zijnde, ook voor een ander land geschikt werd. Integendeel, het moet, in den vollen zin van het woord, nationaal *kunnen genoemd worden, en vele uitdrukkingen van bepaalde toepasing zijn op het land waarin, het volk waardoor, en de Dynastie onder welks regering hetzelve gezongen wordt. Dit alles te vereenigen is niet zoo gemakkelijk als men welligt oppervlakkig zou meenen, en mijne kunstbroederen zullen mij wel willen toestemmen, dat ook hunne Dichtvruchten van deze soort altijd meer of min blijven onder het geschetste ideaal. Ik althans oordeel zóó over dit mijn lied, en verlang hetzelve niet anders dan eene* proeve *genoemd te hebben, welke ik verre ben van welgeslaagder te houden dan die van vele mijner geachte Lettervrienden. Evenmin vlei ik mij met de gedachte, dat er beter lot aan zal te beurt vallen dan alle vroegere en latere Wilhelmusliederen hebben ondervonden. De groote reden, waarom die allen, niettegenstaande dezelve op Neêrlands* meest geliefde *Volkswijze vervaardigd zijn, zoo weinig gezongen worden, ligt, naar mijn inzien, minder in den inhoud der verzen, dan wel in zekere moeijelijkheid, die er voor den Zang gelegen is in den 5den en 6den regel van het Couplet volgens de gebruikelijke muzijk. Doch de voorgang van beroemde zangers, inzonderheid van dien* eenige, *wiens wereldberoemd talent muzijk en taal zoo treffend kan kneeden en in een smelten, zal veel kunnen toebrengen, om ons muzikaal publiek aan het gemakkelijk zingen der genoemde regels, op de bestaande wijze, te gewennen, terwijl aan onze*

Nederlandsche Componisten van bekenden roem de eervolle taak blijft aanbevolen, om de muzijknoten der meergenoemde regels zoodanig te wijzigen, dat de overgeblevene moeijelijkheid geheel wegvalle, en alzoo het WILHELMUS deszelfs onvervreemdbaar regt als Neerlands aloud en geliefd volkslied ook voor den zang *duurzaam behoude!*

Eindelyk vindt men tegenover het titelblad eene gesteendrukte plaat, gevolgd naar de oorspronkelyke gegraveerde, zoo als die voorkomt by het Lied in den meergenoemden Gedencklank, *als oordeelende ik die allegorische voorstelling, in verband met den tekst beschouwd, zeer merkwaardig.*

Het doel bij deze uitgave van den Heer Brugmans *en mij, is geenszins, om onze meenigen aan anderen op te dringen, evenmin als dat wij wanen iets geheel nieuws te hebben verkondigd; doch nuts genoeg zal ons geschrijf gesticht hebben, wanneer het anderen mag hebben aangespoord, om aan dit en dergelyke vaderlandsche onderwerpen hunne krachten te beproeven. Offschoon men bespeuren zal, dat de heer* Brugmans *het door my eenigzins stellig bepaald wordende, meer in het onzeker meent te moeten laten, zoo zal men echter bevinden, dat wy in vele andere punten geheel overeenstemmen; overigens geldt ook ten aanzien van hen, die in dezen met ons geheel van gevoelen verschillen, de gulden regel van* Boileau:

Du Choc des opinions jaillit la vérité.

Gaarne geven wy ons gevoelen voor een beter; dit toch is de pligt van ieder schryver over wetenschappelyke onderwerpen; vooral by een onderzoek als dit, hetgene enkel tot de letterkundige uitspanningen behoort.

Rotterdam *January* 1834.

R. H. van SOMEREN.

OVER HET VOLKSLIED
WILHELMUS
VAN
NASSAUWEN.

Dat een echt nationaal lied den krachtigsten invloed op den volksgeest uitoefent, ja zelfs meer werkt op den gang der staatkundige zaken dan men doorgaans vermoedt, zulks zien wij niet alleen bij andere volken, maar inzonderheid bij ons bewaarheid. Sedert ruim twee en eene halve eeuw was, en is nog bij ons Nederlanders, het geliefde WILHELMUS de ware tooverklank, welks toonen het zuiver Nederlandsch gevoel krachtig aandoen, ja tot verrukking opvoeren.

Geen wonder derhalve, dat sommige vaderlandsche Letterkundigen met zorgvuldigheid zoo wel de geschiedenis van dit lied als den naam van deszelfs maker hebben trachtten op te sporen. De geachte SCHELTEMA inzonderheid heeft, in zijn

Geschied- en Letterkundig Mengelwerk, (deel 3 bl. 175), eene belangrijke verhandeling over hetzelve in het licht gegeven, en offchoon Zijn Ed. geene genoegzame gronden schijnt gevonden te hebben, om MARNIX stellig auteur van het Wilhelmus te noemen, zoo betuigt hij echter COORNHERT er nog minder voor te houden. Het zij mij vergund, behoudens de achting, die ik dezen en anderen te regt beroemden Letteroefenaars, toedraag, met hen over dit punt in gevoelen te verschillen, en *niet* MARNIX, maar *veeleer* COORNHERT als Dichter van het meergemelde lied te verklaren. De bewijsgronden, die ik voor mijn gevoelen meen te hebben, zijn deels uitwendige, deels inwendige; van elk derzelve met een woord.

I. *Uitwendige.*

Het is in de kritiek der Geschiedenis een aangenomen regel, dat men eene zaak stellig waar, voor het minst zeer waarschijnlijk houdt, wanneer meer dan één geloofwaardig en geacht Schrijver van dezelve gewaagt; of ook wel wanneer een beroemd Historie-boeker het verhaalde van een even geachten of nog geachter auteur dan hij zelf, hetzij uit monde, hetzij uit geschrifte, heeft overgenomen. Deze regel geldt vooral dan, wanneer de verhaalde zaak, geheel onverschillig zijnde, in geenerlei verband staat met eenig vermoedelijk stelsel van den teboekfteller, en daarenboven niet door andere gelijktijdige schrijvers ontkend, of ge-

geheel anders verhaald wordt. Passen wij dezen regel op ons onderzoek toe, daarbij opklimmende tot de oudste schrijvers, die van het Wilhelmus gewagen, dan is de eerste, dien ik aantref, de Geschiedschrijver G. BRAND. Zie hier 's mans eigene woorden (zij zijn te lezen in zijne Historie der Reformatie, 1ste Deel, bl. 585.): „ Dirk „ Volkertz Coornhert, uit zijne ballingschap in 't „ Vaderland gekeerd, en secretaris der Staeten van „ Holland geworden (*die omtrent dezen tijd het* „ *bekende lied Wilhelmus van Nassauwen* heeft „ gedicht) kreeg te dezer tijd last, enz."

Reeds op een gezag als dat van den *naauwkeurigen* BRAND zouden wij dit gelooven; doch BRAND laat het niet bij deze bloote vermelding; hij geeft te gelijk in eene aanteekening de bron op, waaruit hij deze bijzonderheid heeft geput; en deze bron is niets minder dan een Dagregister van J. UITENBOOGAERT, die deze bijzonderheid vernomen had uit den eigen mond van zijnen vriend HUGO DE GROOT, en offchoon het bedenkelijk zoude kunnen schijnen, hoe deze het wederom vernomen zoude hebben uit den eigen mond van COORNHERT, alzoo hij GROTIUS slechts een kind van zeven jaren was, toen COORNHERT stierf, zoo vinden wij echter geene de minste reden, om aan de waarheid van DE GROOT's stellige mededeeling te twijfelen; deze immers kan het gehad hebben van geloofwaardige mannen, die met

COORNHERT persoonlijken omgang hadden, als b. v. van HUGO's eigen vader Mr. JAN DE GROOT, van wien stellig gezegd wordt, dat hij een groot vriend der Geleerdheid en der Geleerden was, en vertrouwelijken omgang en briefwisseling hield met de voornaamste Letterkundigen van Nederland. Zoo zegt KOCK (Vaderl. Woordenboek, 10de deel), dat COORNHERT in het jaar 1588 te Delft woonachtig was: natuurlijk hebben aldaar beide Geleerden elkander bezocht en gekend. Voor het overige, als men vrijheid heeft zonder eenig tegenbewijs eene *stellige* mededeeling van eene autoriteit als DE GROOT te ontkennen, dan zou men ook even zeer aan zijne geheele Vaderlandsche Geschiedenis deszelfs gezag kunnen ontnemen; ja welk historisch bewijs blijft er dan voor eenig ander beroemd auteur overig? Wij verwonderen ons dan ook geenszins, dat WAGENAAR, in zijne *Beschrijving van Amsterdam*, (octavo deel II, bl. 208) van COORNHERT gewagende, hem als dichter van het Wilhelmus opgeeft; daarbij voegende: „ dat het omslaan der Hollandsche steden „ in het jaar 1572 hem gelegenheid gaf tot het „ dichten van dit lied." Ik bezit in mijne verzameling, oude en meer of min zeldzame boeken en tractaten tot de Vaderlandsche Historie en Letteren betrekkelijk, een exemplaar van den *Nederlandschen Gedenckklanck kortelick openbaerende de*

voor-

voornaemste geschiedenissen van de seventien Nederlantsche Provincien, enz., verciert met verscheydene aartige figuerlicke platen en stichtelijcke Rijmen en Liedekens, door Adrianum Valerium. *Gedruckt tot Haerlem, voor d' Erfgenamen van den Auteur, wonende ter Veer in Zeeland,* 1626. Dit merkwaardige vaderlandsche Liederenboek, dat ik wel bij Rars in zijnen naamrol en bij eenen enkelen anderen als destijds uitgegeven vermeld, doch nergens aangehaald vind, geeft evenmin als van al de overige volkszangen, daarin vervat, den maker op. De tekst is er in zijn geheel in opgenomen, met kleine veranderingen hier en daar, gelijkluidend met dien van het *Geusenliedenboeck*; doch hetgeen bijzonder belang wekt, is het proza, dat het lied vooraf gaat; het luidt als volgt: „ De Heeren Magistraten tegen„ strijders der Spaansche tirannye hier voren ge„ noemt, hebben ter vergaderinge van Dordrecht „ den heere Prince van Orangen toegeschickt, „ eene goede somme van penningen en de hem „ 't haerder hulpe ontboden, die daerop haeste„ lick met een schoon leger volcx sterk 14,000 „ voetknechten ende 6000 Ruyters in Julio 1572 „ den Rhyn is overgekomen ende in de Neder„ landen wel onthaelt, God de eere gevende van „ so grooten weldaed ende daerover alomme vie„ rige gebedendagen houdende, opdat dese macht „ ende voorder alles wat voorgenomen mochte

„ wor-

„ worden, zoude mogen geschieden tot Godes „ eere, tot opbouwinge van Christi rijcke, ver„ stroijinge der bloetdorstige ende Lantsverder„ vende tyrannen ende tot gemeener Nederlants „ welvaren. *In deze tydt heeft men gesongen dit „ volgende liedeken 't welcke groote vrucht onder „ vele luyden schafte; elcke eerste letter des veers „ medebrengende den naam des Princen voorschr.*"

Deze tijdsaanwijzing van het in gebruik komen of algemeen zingen des lieds, welke met die van Brand en Wagenaar juist overeenstemt, is eene omstandigheid, welke nog nader voor Coornhert pleit, want juist deze was het, die van 1569 tot 1572 als 's Prinsen bijzondere vertrouweling (*intimus amicus*) door hem gebruikt werd, tot het opstellen van allerlei geschriften, ten nutte der goede zaak en ter verdediging van 's Prinsen oogmerken. Gelijktijdig met den Prins der vervolginge ontweken en op Duitschen bodem gevlugt, reisde onze Coornhert, ter bevordering der goede zaak, gedurig heen en weder naar Dillenburg, de toenmalige verblijfplaats van Vader Willem; zelfs droeg deze hem eene belangrijke zending naar Embden op in 1570. Men hoore wat 's Vorsten levensbeschrijver (Leven van verm. Ned. Mannen, 4de deel, 2 bl. 207) van Coornhert getuigt; „ Daar zijn (dus lezen wij hier) oorspronkelijke stukken voorhanden, waaruit blijkt, dat de „ Prins van Oranje onzen patriot in zijne waarde

ge-

„ gekend en hoog geacht heeft; dat hij zich van „ zijne gespitste hersenen en onfeilbare getrouwheid derwijze verzekerd hield, dat hij hem, uitlandig zijnde, niet slechts in zijne dienst verzocht, maar ook, *zoodra zulks uitvoerlijk was*, „ *daartoe gebruikt heeft*, gelijk hij dan ook in „ zijne ballingschap zelve, en terwijl hij met „ zijne handen den kost moest winnen, zich *met* „ *hoofd en pen heeft bezig gehouden*, *om nuttige* „ *ontwerpen voor het vaderland te beramen*, *en* „ *hetzelve naar zijn vermogen te dienen*." Van den aard dezer geschriften was onder anderen zekere *waerschouwinge aan de Inghezetenen van dese Landen*, onder den titel: *Pro Lege*, *Rege et Grege*. Vóór het aangaan van 's Prinsen tweeden heirtogt vervaardigd, en alom uitgegeven en verspreid, was het oogmerk daarbij, om het doel van Oranjes wapenen bekend te maken, als alleen strekkende (zie Uitenboogaart, Kerk-Historie, bl. 172,) *tot den vrijdom des vaderlands*, *de vrijheid der conscientien en van den woorde Godts*. In al deze gedrukte *verklaringen* (gelijk Brand ze noemt), betuigt de Prins krijg te voeren, niet tegen den Koning, maar tegen Alba en diens aanhangers, en bovenal tegen de moorddadige Roomsche Inquisitie. Wanneer men nu met dit alles den inhoud van het Wilhelmus naauwkeurig vergelijkt, dan vindt men daarin den juisten wederklank van de bovengenoemde verklaringen;

en dezelfde hand, die deze ontwierp, kan men duidelijk in ons Lied bespeuren, dat men gevoegelijk eene *berijmde* verklaring, in den vorm van eenen volkszang, noemen kan: een vorm, althans in die dagen zeer doelmatig, toen (blijkens GUYGARDIN en anderen) de Nederlanders van alle standen zeer aan den zang verkleefd waren, en er daarentegen weinigen onder de lagere klassen gevonden werden, die konden lezen. Wat dus bij het gros des volks eene verklaring niet genoegzaam kon te weeg brengen, kon des te beter worden uitgewerkt door een *Lied*, dat, van mond tot mond overgebragt, en in het geheugen geprent, door *allen* verstaan werd. Om zich hiervan te overtuigen, leze men het oude lied (hier achter te vinden I) aandachtig na; doorgaans wordt er de Prins sprekende ingevoerd: tot proef strekke hier het slotcouplet volgens het *Geusenliedeboek*:

Voor God wil ick belijden
Ende syner grooter macht,
Dat ik tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht.
Dan dat ik God den Heere
Der hoogster Majesteyt,
Heb moeten obedieren
In der gerechtigheyt.

Alles bijeen genomen, komt het mij waarschijnlijkst voor, dat COORNHERT dit lied vervaardigd heeft,

heeft ten dienste der goede zaak en des Prinsen, *na* het mislukken van zijnen *eersten* veldtogt, en terwijl hij bezig was, de bouwstoffen voor eenen tweeden te verzamelen: immers zulks blijkt uit verscheidene plaatsen des lieds. Intusschen komt het mij voor, dat het *algemeen zingen* van hetzelve eerst is begonnen tijdens des Prinsen *tweeden* veldtogt, dat is, kort na het omslaan der Hollandsche steden. Wel is waar, dat men bij dien tweeden togt reeds *nieuwe* woorden op de wijze van dit lied had vervaardigd, en dat deze op dat tijdstip toepasselijker schenen dan de eerste (men zie hier achter de Bijlage III); doch men bedenke, dat de eerste of oorspronkelijke woorden reeds zulken diepen indruk op de gemoederen gemaakt hadden, dat de later gemaakte verzen de vroegere niet konden verdringen. Ook wordt in dat *latere* lied, dat overigens veel minder poëtische waarde heeft, de geliefde Lands-Redder niet sprekende voorgesteld, terwijl het bovendien voor vele gematigde gemoederen, in vele opzigten, te partijdig en te wraakgierig en te scheldend was. Dan genoeg van de uitwendige bewijzen, die wij meenen voor COORNHERT als auteur van het oude Lied te pleiten; niet minder schijnt mij het inwendig bewijs toe zulks te bevestigen. Bezien wij dit:

 II. Om

II. Om hierin tot een zeker besluit te geraken, hebbe men den inhoud van het geheele Lied aandachtig te vergelijken, zoowel met de Gedichten van MARNIX als met die van COORNHERT, en zulks ten opzigte van spelling, taal en dichttrant. Terwijl MARNIX in zijn *Psalmboek* en wijders overal, volgens de gewoonte van zijne school en zijnen tijd, voor *Gij* — *Du*; voor *Gij zijt* — *Du bist*; voor *U* — *Dij*, en voor *Uwe* — *Dijne* gebruikt; ja zelfs deze manier opzettelijk verdedigt in de voorrede van zijn *Psalmboek*, zoo vermijdt daarentegen COORNHERT zooveel mogelijk dat *du*, *dij* en *dijne*: slechts nu en dan, en dan nog alleen om des lieven rijms- of der welluidendheid wille treft men het bij hem aan. Nergens echter gebruikt COORNHERT het *du bist*: evenmin spelt hij ergens *voir* en *doir*, gelijk MARNIX regelmatig doet, maar heeft even als wij *voor* en *door*. Nu toetse men aan dezen bij *beide* auteuren *verschillenden* speltrant, alsmede aan hunne onderscheidene wijze van *afkorten* en *insmelten* der woorden, het Wilhelmuslied, zoo als het in de oudst bekende drukken voorkomt; en men zal bevinden, dat terwijl er *niets* voor MARNIX pleit, *alles* aan COORNHERT doet denken. Ja maar, zegt men, in de oudste drukken of oorspronkelijke tekst van het Wilhelmus komen eenige bastaardwoorden voor, waarvan er nog zoo velen bij MARNIX in zijn Psalmboek voorko-

komen, terwijl COORNHERT die woorden als beroemd taalzuiveraar *niet* gebruikt. Oppervlakkig heeft deze bedenking eenigen schijn; doch zij vervalt geheel, als men opmerkt, dat de latere werken van COORNHERT alleen die taalzuiverheid bezitten, en wel vooral zoo als men ze kent uit de uitgave, bij COLOM, te *Amsterdam* 1630. Doch men hebbe slechts de oogen te slaan in het *vroeger* en *afzonderlijk uitgegevene* van COORNHERT, en men ziet dadelijk, dat hij wel degelijk dezelfde bastaardwoorden gebruikte, waarvan er een paar in het Wilhelmus voorkomen. Men zie, bij voorbeeld, COORNHERT's *Reght gebruyck ende misbruyck van tydtlicke have, en verdere Gedichten;* daar vinden wij bladz. 1. *Practyck;* bl. 6. *Hazard;* bl. 7. *Sacrilégers;* bl. 10. *Vileynighê;* bl. 11. *Hazardeeren;* bl. 15. *Vermaledyden*, enz. enz.; inderdaad een gebrek, aan welks verbetering COORNHERT tusschen de jaren 1569 en 1572 nog even weinig als MARNIX dacht, en hetgeen toenmaals aan alle onze schrijveren meer of min gemeen was; ja, het is juist in de naar evenredigheid van andere schriften van dat tijdvak inderdaad groote taalzuiverheid van dit Volkslied, dat wij het bewijs ten voordeele van COORNHERT versterkt vinden. Men zie hierover alweder het Lied zelf. Intusschen moeten wij in het belang van COORNHERT nog twee bedenkingen oplossen, door een paar geachte Schrijvers in het

voor-

voordeel van MARNIX aangevoerd. De eerste is: dat het lied *niet* te vinden is, bij de overige gedichten en liedekens van COORNHERT, welke te zamen zijn uitgegeven, en waaruit men besluit, dat hetzelve van eenen anderen dichter zijn moet, naardien een volkslied, dat in der tijd zooveel opgang maakte, anders wel bij des dichters overige gezangen in den Bundel zou zijn opgenomen geweest. Behalve dat deze bedenking, wanneer dezelve grond had, in allen gevalle zoo wel tegen MARNIX als tegen COORNHERT zou gelden, daar de eene zoo min als de andere er ergens van gewaagt, zoo merken wij hieromtrent eenvoudig aan, dat des laatsten Gedichten te zamen met zijne Prozaschriften eerst *veertig* jaren na zijnen dood, die in 1590 voorviel, zijn verzameld en uitgegeven, en wel door zekeren J. A. COLOM, *te Amsterdam in* 1630. Te dien tijde was wel de wijze of muzijk van het Wilhelmus gelijk te voren in algemeen gebruik, doch er is reden te gelooven, dat men destijds voor den zang de nog latere woorden bezigde, die er onze groote VONDEL naar tijdsgelegenheid op had vervaardigd. Die woorden behelsden eenen zegezang op den toen zoo gelukkig oorlogvoerenden en stedenwinnenden Prins FREDERIK HENDRIK. Ook is het mogelijk, dat de boekhandelaar en verzamelaar COLOM onkundig zij geweest, dat de oude woorden door

COORN-

COORNHERT gedicht waren; maar al had hij zulks geweten, dan nog vermogt COLOM die oude woorden niet in *zijnen* bundel opnemen, overmits destijds het copijregt, bij iedere uitgave door bijzondere oktrooijen van 's lands staten gewaarborgd, hem zulks niet toeliet. Wanneer men den *Gedenckklanck* inziet, dan bemerkt men, dat de erfgenamen van A. VALERIUS in het volle bezit waren, van het copijregt dier oude Wilhelmuswoorden; verbiedende de privilegiebrief voor VALERIUS werken uitdrukkelijk *den nadruk der in dat boek vervatte liederen*, *direkt* of *indirekt*, *in 't groot* of *klein*, *in 't geheel of ook* (let wel) TEN DEELE.

Van even weinig gewigt komt ons eene tweede bedenking voor. COORNHERT zou, namelijk, *te republikeinsch* gedacht hebben, om een volkslied te dichten, waarin de verkleefdheid des makers aan het eenhoofdig gezag zoo zeer doorstraalt, en vooral zijne gehechtheid aan Oranje zoo duidelijk uitkomt; al hetwelk meer in den geest lag van 's Prinsen vriend ALDEGONDE. Men kan hiertegen al dadelijk aanvoeren, dat het uit COORNHERT's geschriften wel blijkt, dat hij in zijne laatste levensjaren als een lastig woelgeest beschouwd werd, en offschoon hij wegens zijne godsdienstige verdraagzaamheid, als *theórie* genomen, lof verdient, hij echter zelf tegen het kerkelijk gezag zeer onverzoenlijk en zeer onver-

draag-

draagzaam te velde trok; doch nergens blijkt het, dat hij republikeinsch is te velde getrokken tegen de magt van den Prins, zijn' vriend en weldoener, of diens gezag zij afkeerig geweest: een gezag, waardoor hij zich alleen ſtaande hield, tegen de lagen zijner menigvuldige vijanden, wier invloed hij had pogen te krenken, en met welke hij door zijne kibbelzucht in onmin lag. Doch al ware dit het geval geweest, dan zou zulks nog alleen gelden, wegens die laatſte jaren van 's Prinſen leeftijd, welke de Utrechtſche Unie opvolgden (1579—1584), of ook wel die zes jaren na 's Prinſen dood (tijdvak van 1584—1590): *vóór* dien tijd, was er geene questie van *al of niet eenhoofdig gezag*. Destijds was het *eeniglijk* zake ALBA en de Spanjaarden het land te doen ruimen, en de bloedige Inquiſitie geheel vernietigd te zien; altijd in de hoop, dat FILIPS, dien men ſteeds vormelijk Koning noemde, ſpoedig zijne bloedplakaten zou intrekken en vernietigen. Dan genoeg van het oude lied en deszelfs auteur; nu nog met een enkel woord van de zang- of muzijkwijze en van den componist.

Welke de naam van deze geweest zij, is bekend. Het Geuſenliedenboek noemt hem CHARLES, en eene verzameling van Geuſenliedekens (in de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage voorhanden) noemt hem CHARTRES. Ik heb bij GUYGARDIN, die de namen opgeeft van de beroemdſte toonkun-

kunstenaars van zijnen tijd, geenen gevonden, die naar den genoemden gelijkt; doch uit den hierboven aangehaalden Gedenckklanck blijkt het duidelijk, dat het woord *Chartres* of *Charles* niet eene *zangwijze*, maar een *perſoon* beteekent: ook blijkt uit het bovenſchrift, *ſtemme als 't begint*, dat de Compoſitie *oorſpronkelijk* en naar geene andere gevolgd is, gelijk *die* liederen, welke op de wijze ſtaan van *Studentendans; Sal ik nog langer met heete traenen, enz.* Dat die Compoſitie *Nederlandsch* en dus de Componist een *inlander* zij geweest, blijkt uit *de tafel der ſtemmen of voyſen in dezen boek begrepen* en vóór den *Gedenckklanck* gedrukt; men vindt daar al de liederen in vier rubrijken afgedeeld, als:

1ſte Franſche voizen;

2de Engelſche ſtemmen;

3de Italiaanſche ſtemmen; en

4de Nederlandſche ſtemmen of wijzen.

Onder *deze laatſte* rubrijk, vindt men ook het Wilhelmus op de *wijze zoo als het begint*, dat is op deszelfs eigene afzonderlijke daartoe vervaardigde wijze.

Vruchteloos echter heb ik getracht iets verder van de-

dezen Nederlandſchen Componist *Charles* of *Chartres* op te ſporen; genoeg dat wij met zekerheid weten, dat ons geliefd Wilhelmus is, zoo wat de woorden als wat de muzijk betreft, een echt oorſpronkelijk Vaderlandsch Volkslied.

BIJ-

BIJDRAGE
OVER HET LIED
WILHELMUS VAN NASSOUWEN,
NAAR AANLEIDING DER VERHANDELING VAN DEN HEER
R. H. VAN SOMEREN,
OVER HETZELFDE ONDERWERP.

DOOR

Mr. P. A. BRUGMANS.

BIJDRAGE

OVER HET LIED

WILHELMUS VAN NASSOUWEN,

NAAR AANLEIDING DER VERHANDELING VAN DEN HEER

VAN SOMEREN,

OVER HETZELFDE ONDERWERP.

DOOR

Mr. P. A. BRUGMANS.

Toen mij in eenen letterkring de bovengenoemde verhandeling werd bekend gemaakt, en ik daarvan later inzage kreeg, voelde ik den lust bij mij aangevuurd, om eenige bij mij opkomende gedachten voor mij zelven op het papier te brengen, zoo ten aanzien van het tijdvak en den auteur des lieds, als betrekkelijk deszelfs zangwijze.

Wat betreft het tijdvak, waarin het Wilhelmuslied waarschijnlijk gemaakt zoude zijn, de Heer VAN SOMEREN ftelt hetzelve tusfchen de jaren 1569 en 1572. De Heer SCHELTEMA in het *Gefchied- en Letterkundig Mengelwerk*, 3de *deel*, bepaalt zich nagenoeg tot denzelfden tijd.

Volgens andere geachte Letterkundigen, zou het lied *niet later*, dan in 1572 kunnen vervaardigd zijn, en zulks eenigzins nader geftaafd worden door een ander lied in het Geufenliedenboecx-

boecxken van 1581, bl. 59, met de dagteekening van 5. Junij 1574, op den welgeboren edelen Heere Grave VAN DER MARK, Vrijheer van *Lumey*, hetwelk op dezelfde wijze van het Wilhelmus gesteld is.

Hoe het zij, het Wilhelmus wordt gevonden niet alleen in de onderscheidene uitgaven van dat *Geusenliedenboeckxken*, maar ook in den Nederlandschen *Gedenckklanck* van ADRIANUS VALERIUS, uitgegeven te Haarlem in het jaar 1626. Wel is waar, de eerste uitgave van het *Geusenliedenboekxken* is van 1581, en mitsdien van *vroegeren* tijd dan de uitgave van den *Gedenckklanck*, maar het is mij desniettegenstaande voorgekomen, dat die *Gedenckklanck*, vooral niet minder dan het *Geusenliedenboexken*, wegens het Wilhelmus, en den tijd, waarin hetzelve gezongen is, mag geraadpleegd worden.

Opmerkelijk toch is, dat die *Gedenckklanck* van ADRIANUS VALERIUS eerst nà deszelfs overlijden door J. VALERIUS in 1626, namens de erfgenamen, in het licht is gegeven, zoo als de opdragt van het werk aan de Staten van Zeeland te kennen geeft, „*als zijnde de autheur saliger uit liefde des vaderlands bewogen geweest hetzelve zamen te stellen, met voornemen om hetzelve in het licht te brengen; waarin hij echter door den dood is belet geworden; terwijl zijne erfgenamen hoopen, dat hun Edelmogende*

„ *'s mans*

„ *'smans trouwhartigen arbeid en ijver, niet min-*
„ *der als in zijn leven, aangenaam zijn zal."*

En hieruit schijnt mitsdien te blijken, dat A. VALERIUS zijn werk, reeds eenige jaren vóór zijn overlijden, onder handen heeft gehad niet alleen, maar dat hij ook als een bekend man, op wiens ijver en getrouwheid men zich mogt verlaten, naar waarheid de liederen en de zangwijzen derzelve in zijn werk heeft opgenomen; welke, hoezeer sommigen daarvan door hem niet vervaardigd, echter zoodanig als hij ze mededeelde in der tijd bestaan hebben, en zelfs aan leden der Staten van Zeeland nog in 1626 in versch geheugen konden zijn.

Ik bedoel hier de twee liederen door A. VALERIUS medegedeeld: het eene ons Wilhelmus; het andere beginnende *Maximiljanus de Bosfu* op bl. 59, beide met eene *eigene* zangwijze. Daarbij is het mij wijders voorgekomen, dat A. VALERIUS omtrent dezelve zich uitlaat, als met eene zekere kennis en wetenschap, en als had hij het bekend worden en het zingen van deze liederen beleefd. Immers op bl. 45 meldt hij stellig: *in desen tyd* (zoo als de kantteekening aanduidt, in Julij 1572) *heeft men gezongen dit volgende Liedeken*, te weten het Wilhelmus; en op bl. 57: *te deser tyd* (in de laatste maanden van 1573) *werd een liedeken gezongen, behelzende de klachte van den gevangen Grave* VAN BOSSU

 ende

ende alsoo het alsdoen zeer vermaert was, *hebbe hetzelve hier in willen voegen*, *luidende als volgt*: *Maximiljanus de Bosfu*, enz.

Doch wat daarvan ook zij, men kan uit een ander lied, te vinden in het *Geufenliedenboexken* van 1581, bl. 58, beginnende: *Ras*, *feventhien Provintien*, opmaken, dat het Wilhelmus reeds vóór den tweeden togt des Prinfen van Oranje in Julij 1572 vrij algemeen moet bekend geweest zijn. Immers heeft dit lied ten opfchrift: *De Prince van Orangie ten tweede mael wederom in het land komende*, *worden de steden vermaent hem bijstand te doen*, op de wijze: *Wilhelmus van Nasfauwen*, en waarin gezinfpeeld wordt, op de daden van den Graaf VAN LUMEI en het overgaan van Vlisfingen in April 1572:

Vlisfingen heeft zoo begonnen
Te fpelen zulken dans,
Daar met hevet gewonnen
Recht der Lauweren crans.
'T en is om geen pillagie
Van vreemden land en ftee;
Doch de groote couragie
Des Graven van Lumé,
De Grave van Nasfouwen,
Dat reyn, vroom, Edel bloet,
Wil niet dat men ymant benouwe
Aan zyn eere, lyf of goet.

Ook

Ook de Heer G. D. J. Schotel heeft in zijne ophelderende aanteekeningen omtrent het Wilhelmus (te Leiden gedrukt in 1830) reeds opgemerkt, dat, toen in het jaar 1572 de ſtand van zaken hier te Lande eenigzins verbeterd was, *het troostlied Wilhelmus*, door een *opwekkingslied* werd vervangen, beginnende: *Ras, ſeventhien Provintien*, enz.

En zoo vermeen ik hier nog eenigzins verder te kunnen gaan, en aan te voeren, dat het Wilhelmus geen het minste denkbeeld geeft, als of de hoop op 's Prinſen terugkeer eenige zekerheid had bekomen, zoo als toch wel het geval zoude geweest zijn, indien den Briel reeds toen veroverd en Vlisſingen genomen ware geweest; zoodat mitsdien het Wilhelmus reeds voor April des jaars 1572 als bekend mag geſteld worden.

Ook offchoon A. Valerius in zijnen *Gedenck-klanck* aangeeft: *in dezen tijd* heeft men geſongen het Liedeken Wilhelmus, met de aanwijzing op den kant der bladzijde: 1572, *tweede tocht des Princen van Oranjen in Julio over den Rijn*; moet men dit echter niet opnemen, als ware het Wilhelmus in den tijd van dien tweeden togt of ter zake van dien tweeden togt *ontſtaan;* maar blootelijk, dat het Wilhelmus in dien tijd is *gezongen*. Valerius toch heeft den lezers en zangers der door hem verzamelde liederen niet zoo zeer willen doen kennen de geſchiedenis des tijds als wel de woorden der liederen en derzelver

aangwijzen, en hij deelt ons het Wilhelmus mede, zoo als ook vervolgens het *Maximiljanus de Bosſu*, daar het eene *zooveel vrucht, te dier tijde onder vele luiden ſchafte*, en het andere *in der tijd mede zeer vermaert was.* Ook kan deze bedoeling van VALERIUS uit de opdragt van zijn werk beſpeurd worden, als waarin gezegd wordt: dat *de historiën van het werk bij verſcheidene voortreffelijke mannen wijdloopiger zijn beſchreven;* en zelfs, uit eene oppervlakkige beſchouwing van zijn verhaal, ten aanzien dier beide liederen, ſchijnt allezins te blijken, dat hij, om niet te zeggen min naauwkeurig, althans in eenen zeer ruimeren zin, het gebeurde van dien tijd voornamelijk tot het zingen van het Wilhelmus betrekkelijk maakt.

Uit dit alles komt mij mitsdien duidelijk voor, dat wel het lied: *Ras, ſeventhien provintiën*, ter zake van dien *tweeden* togt des Prinſen van Oranje gemaakt kan zijn; maar dat het Wilhelmus *vroeger* en alzoo *vóór* Julij 1572, en zelfs *vóór* het innemen van den Briel April 1572, heeft beſtaan.

Gaan wij nu de geſchiedenis na, blijkens welke de eerſte togt des Prinſen ongelukkig was afgeloopen; hoe die nooit genoeg volprezen Vorst ſedert met de welgezinden in het vaderland verſtandhouding had, en door zijne vertrouwde zendelingen de hoop deed geven, dat zich de zaken ten beste zouden keeren, zoo als dit wijdloopig door BOR is te boek geſteld; dan vinden wij

voor-

vooral het laatst van het jaar 1571 en het begin van 1572 bijzonder geschikt, om in dien tijd het ontstaan van het. *opwekkingslied* Wilhelmus van Nassouwen te mogen stellen.

In dien tijd was men er op uit, om ergens in Holland, bijzonder in Noord-Holland, en wel te Enkhuizen, vasten voet tegen de tyrannij van ALVA te vestigen. De zeemagt scheen door veroverden buit en toegeruste schepen in staat eene kans daartoe te wagen; maar de landmagt ontbrak, en dezelve was niet bijeen te brengen, zonder bijstand van genoegzame penningen. Alzoo moesten de welgezinde en gegoede landgenooten in het algemeen worden aangespoord, om daartoe mede te werken. De volksmenigte, de zoogenaamde gemeene man, en de burgerklasse der ingezetenen moesten, al ontbrak hun het geldvermogen, in de vaste overtuiging geraken, dat de gegoede ingezeten, die het met den Prins wél meenden, zich niet behoorden te onttrekken:. en door die overtuiging zouden zij althans op de meer vermogenden veel invloed kunnen uitoefenen, en dezelve bewegen, om den Prins met penningen bij te staan Daartoe was noodig, algemeen te doen kennen het vast besluit des Prinsen om terug te keeren, en den tyran ALVA te verdrijven; om de meening des volks daarhenen te leiden, dat de Prins en anderen van zijn Doorluchtig geslacht, lijf en goed voor het vaderland hebbende

 op-

opgeöfferd, nu zonder middelen, echter op God betrouwden, en alzoo uit den aard der zaken door den getrouwen landzaat het besluit konde opgemaakt worden, dat zij den Prins door eigene middelen behoorden in staat te stellen, om zijn bekend voornemen te kunnen uitvoeren. Zoo gaf dan ook de Prins op den 28. Januarij 1572 te Dillenburg aan Jonkheer DIEDERIK VAN SONOY den lastbrief, te vinden bij BOR, Ned. Oorl. D. I. bladz. 262, 363 en volgende; waar die schrijver er bijvoegt, „ dat dergelijke last „ of instructie ook aan anderen en door „ SONOY aan zijne vertrouwelingen gegeven is, „ welken volgenden hun best gedaan hebben, (het zijn de eigen woorden des schrijvers) om „ zoo wel Edelen als anderen mede te bewegen, „ gebruikende daartoe een harangue." En in die *harangue*, in verband met den lastbrief of instructie, aan SONOY gegeven, vindt men in het algemeen des Prinsen verlangen, om het vaderland van de tyrannij van ALVA te verlossen, in het bijzonder eene opgave van zijnen tegenspoed met zijn leger van de Maas, dat is, bij Maastricht, en hoe hij hetzelve heeft moeten afdanken; hoe hij en anderen lijf en goed voor vrijheid en godsdienst in de waagschaal gesteld hebben; hoe ook Graaf ADOLF, onder anderen, zijn leven voor het vaderland heeft opgeöfferd; hoe men nu moet toonen voor hetzelve alles veil te hebben, en zich-

ten

ten nutte moest maken de uitkomsten der vorsten en volken onder het Oude Testament in de tijden van SAUL en SAMUEL, enz. Zoodat, indien men dit alles ter harte neemt, het te bedenken was, dat God een einde zoude maken aan de ballingschap en ellende, dat is, dat de Prins van Oranje zoude terug komen, en men maar den moed niet behoorde op te geven, maar ook nu den Vorst met de benoodigde gelden bijstaan.

Inderdaad mag ik niet ontveinzen, dat de denkbeelden, in deze harangue vervat, mij zijn voorgekomen zoo zeer overeen te stemmen met den inhoud van het Wilhelmus, dat ik mij niet weêrhouden kan te denken, dat het Wilhelmus omtrent den tijd van die harangue, en aldus in het laatst van 1571 of in het begin van 1572, en wel reeds vóór het innemen van den Briel en het overgaan van Vlissingen, is bekend geworden. Daarbij is het mij, op grond van het hier boven aangevoerde, allezins voorgekomen, dát het Wilhelmus als een gelegenheidslied, zoo als dit ook het geval was met het lied: *Ras, seventhien Provinciën*, op den tweeden togt des Prinsen gemaakt, kan aangemerkt worden.

Het laatste lied is ondertusschen vergaan, nadat de reden van deszelfs vervaardiging had opgehouden; maar zoodanig lot heeft het Wilhelmus niet getroffen. De woorden van hetzelve, althans, de zangwijze, is tot op onzen tijd in gebruik

bruik en van toepasfing gebleven, en als het ware telkens vernieuwd, zoo dikwijls zich de gelegenheid aanbood, om in het openbaar eene goede en ondubbelzinnige gezindheid voor het Huis van Oranje en het herkrijgen of vestigen van deszelfs gezag hier te Lande, aan den dag te leggen. Van waar nu dat voortdurend beftaan van het Wilhelmus, hoezeer de woorden van hetzelve in volgende tijden en doorgaans minder toepasfelijk waren? Zoo als het mij toegefchenen is, kan zulks allezins daaraan toegefchreven worden, dat de eerfte zangwijze, zoo niet geheel, althans nagenoeg behouden is, door het inrigten van dezelve tot een' marsch, om des Prinfen krijgsbenden te leiden.

De Heer VAN SOMEREN heeft van die zangwijze weinig gefproken: hij heeft alleen zijn vermoeden aangegeven, dat dezelve door eenen CHARLES of CHARTRES zoude zijn vervaardigd, omdat de wijze in de Geuzenliedeboekjes op die namen wordt aangegeven.

Maar even zoo zeer als de Heer VAN SOMEREN gaarne erkent, niet te hebben gevonden, wie die CHARLES of CHARTRES geweest zoude zijn, even zoo zeer moet ik betuigen, niet met zekerheid te hebben kunnen ontdekken, wie voor den Componist der zangwijze moet gehouden worden. Teregt heeft de Heer VAN SOMEREN aangemerkt, dat het Wilhelmus in den *Gedenckklanck* opge-

ge-

geven wordt *op eene eigene wijze;* doch juist daardoor wordt het waarschijnlijk, dat de wijze van het Wilhelmus zoo als dezelve ten tijde van VALERIUS was bekend, of door hem als bekend is opgegeven, niet was eene wijze in navolging van eene vroegere stemme, noch van eene stemme naar de wijze van CHARLES of van CHARTRES; maar eene wijze, even zoo zeer bij het in gebruik raken van het lied voor het eerst gebezigd, als zoo vele andere wijzen met de liederen gelijktijdig zijn ontstaan en aangenaam bevonden; zoodat de liederen, welke in vervolg van tijd werden gemaakt, nu, om bij de menigte ingang te vinden, werden bekend gesteld met de stemme of wijze van een lied, hetwelk reeds bekend was, en bijval had gevonden.

Ondertusschen komt de wijze van het Wilhelmus, zoo als hetzelve heden ten dage gezongen wordt, niet in allen deele met de oorspronkelijke zangwijze, in den *Gedenckklanck* voorkomende, overeen.

Het eerste gedeelte *Wilhelmus*, enz. tot het tweede *Een Prince*, enz. is $\frac{4}{4}$ maat, en het volgende $\frac{3}{4}$ maat, terwijl heden ten dage het geheele lied in $\frac{4}{4}$ maat wordt gezongen. Men weet ondertusschen, dat de zangwijze van het Wilhelmus in volle $\frac{4}{4}$ maat als marsch bij de legerbenden is ingevoerd, en als Prinsenmarsch, in onderscheiding van andere marschen, bekend was, zoodat

die

die marsch tot op onze tijden heeft ſtand gehouden, ja, dat het Wilhelmus nog meer door de zangwijze en den marsch bekend was, dan wel door de oorſpronkelijke woorden. Het kan ook zoo zijn, dat het Wilhelmus, volgens de oorſpronkelijke wijze in den *Gedenckklanck*, als marsch is gebruikt geweest: maar dan dient men zeer op te letten, om bij verandering van maat ($\frac{3}{4}$ in $\frac{4}{4}$) ieder kwart altijd dezelfde lengte, als in $\frac{4}{4}$ maat te doen behouden. Zulke maatverwisſelingen toch, zoo als mij de waardige Hoogleeraar de Heer DEN TEX wel heeft gelieven te onderrigten, waren in de muzijk van die tijden niet ongewoon. Wel is waar, volgens onze tegenwoordige ſpeelwijze, zoude men het eerſte gedeelte der muzijk van het Wilhelmus in den *Gedenckklanck* dienen te houden, als eenen *marsch* en het tweede gedeelte voor eene *walſe*; doch dat geldt niet van de muzijk dier tijden. En alzoo blijkt het, dat in de muzijk of zangwijze van het Wilhelmus, in de volgende tijden, voor het tweede gedeelte van ieder vers, eene wijziging ontſtaan is, waardoor het eerſte en tweede gedeelte van een vers of liever van de muzijk is gelijk in $\frac{4}{4}$ maat, en er alzoo minder oplettendheid en moeite gevorderd wordt, om de eens aangevangene maat of pas in het marcheren, op die wijze, te behouden.

Juist omdat die oorſpronkelijke zangwijze en het lied zelf te zamen *toen groote vrucht onder*

veel

veele luyden ſchafte, is het ligt na te gaan, dat een en ander vooral welkom was bij den Prins van Oranje en zijne krijgsbenden in het jaar 1572: althans toen de vorst eindelijk in de maand October van dat jaar in perſoon met zijn gevolg te Enkhuizen kwam, en de menigte hem voorzeker, zoo als in die tijden gebruikelijk was, met gezang plegtſtatig inhaalde. Maar uit hetgene omtrent de maatverwisſeling der muzijk reeds is gezegd, zal het niet onopgemerkt kunnen blijven, hoe zeer er oplettendheid toe behoort, om de $\frac{4}{4}$ en de $\frac{3}{4}$ maat goed te bezigen. Men zoude, wel is waar, met die muzijk op den trommel en door trommelſlag in den te veranderen maat, kunnen afwisſelen, zoodat de $\frac{3}{4}$ maat dezelfde lengte als de $\frac{4}{4}$ behoudt, maar indien men met die maatafwisſeling niet juist bekend is, en ſteeds de eerſte cadance in den marsch volgt, kan er in eene troep krijgslieden verwarring ontſtaan, door het te kort komen van $\frac{1}{4}$ maat, dat is: de mingeoefenden of min met gehoor begaafden zouden in het marcheren in den pas kunnen misſen, en alzoo zoude, het niet juist behouden van het zoo ſtatige der muzijk van het Wilhelmus in den marsch tot ongeregeldheid leiden. Wanneer nu de Prins van Oranje in 1572 met zijn gevolg, waaronder verſcheidene legerhoofden, die den Vorst in Frankrijk en Duitschland vergezeld hadden, alzoo in Noord-Holland was aangekomen,

men, heeft hij, zoo als bekend is, en bij BOR kan nagegaan worden, op de krijgsdienst order gesteld en geordonneerd, *dat de Vaendels op een eenparigen voet gemaakt werden,* waartoe voorzeker behoord heeft het daarstellen van eenparige marschen voor de krijgsbenden. Maar hoe waarschijnlijk wordt het dan niet, dat te dier tijd de $\frac{3}{4}$ maat van het tweede gedeelte van het zoo bekende en geliefkoosde lied, offschoon van deszelfs bijzonder aangenomene zangwijze in doorgaande $\frac{4}{4}$ maat, voor de trom op een' eenparigen voet, als marsch, is ingevoerd. Ook hierbij is het mij toegeschenen, dat welligt een der hoofdofficieren, die, zoo als men zulks heden ten dage zoude noemen, met de organisatie der troepen, en derzelver marschen belast was, die wijziging aan de muzijk van het Wilhelmus kan gegeven hebben; zoodat, terwijl het Wilhelmus tot dus verre als eene *eigene wijze* bekend was, hetzelve sedert als *marsch,* en in vervolg van tijd als *Princemarsch,* met den naam van deszelfs ontwerper, en wel met den voornaam, volgens den geest dier tijden, heeft verkregen: invoege dat daardoor in de latere uitgave van het Wilhelmus zoo als in het Geuzenliedenboekje nu die wijze onder den voornaam van CHARLES of CHARTRES kan vermeld geworden zijn. En offschoon de naam CHARLES of CHARTRES een fransche afkomst aanduidt, zal het echter niet onopgemerkt kunnen blijven, hoe

veel

veel getrouwe dienaren des Prinſen onder de Hugenoten en Belgiërs, of liever onder de Edellieden van de Spaanſche Nederlanden, in welke de Franſche taal werd geſproken, zich in deszelfs gevolg bevonden, en de krijgsdienst kenden; zoodat welligt één hunner, den naam van CHARLES of CHARTRES hebbende, en uitſtekend in verdiensten, zich in het aangeven van de wijze van den marsch, met herinnering aan het geliefkoosde en doel getroffen hebbende gelegenheidslied, heeft doen onderſcheiden. Daardoor kan de wijze van den marsch of van het Lied naar hem genoemd zijn, even zoo zeer als ook bij andere volken in krijgstijden, de eene en andere marsch onder een voornaam, of toenaam is daargeſteld, welke ons geheugen al nog niet ontgaan is. Men verwondere zich echter niet, dat de naam van zoodanig iemand, die het Wilhelmus in volle ¾ maat als marsch heeft gewijzigd, niet bijzonder geboekt ſtaat, aangezien zelfs de Componist der oorſpronkelijke zangwijze niet eens bekend is, en dat wel even zoo weinig als de Makers of Componisten van zoo vele andere belangrijke ſtaatsgeſchriften en liederen van die tijden bekend zijn. Maar zoo zeer als de eigenlijke Componist van de zangwijze en den Prinſenmarsch nog in het duister is, zoo zeer is het bij mij ook niet uitgemaakt, wie het lied vervaardigd heeft. De Heer VAN SOMEREN, die het lied aan COORNHERT toeſchrijft, vindt voor zijn

voelen het voornaamste uitwendige bewijs in hetgene Brandt (Historie der Reformatie I. 535) aanvoert, te weten: dat Uitenboogaart zulks in zijn dagregister heeft aangeteekend, uit monde van Huig de Groot. —— Voorzeker heeft het schrijven van Brandt *veel* voor zich, — maar men bedenke, dat Brandt in zijn aanleidend verhaal doorgaande spreekt van den mislukten tweeden togt des Prinsen van Oranje in Julij 1572, en daarbij bijzondere melding maakt van de verrigtingen van Coornhert, sedert in het vaderland terug gekomen, en Secretaris der te Dordrecht vergaderde Staten van Holland geworden, maar die kort daarop eene zending bekomen had, wegens het onbehoorlijk gedrag, door de krijgslieden in Noord-Holland onder Lumei gehouden.

Ondertusschen is het Wilhelmus blijkbaar reeds *vóór* den tweeden togt des Prinsen van Oranje, en *vóór* de bijeenkomst der Staten te Dordrecht, alsmede *vóór* de benoeming van Coornhert tot derzelver Secretaris bekend geweest. Zelfs hebben wij doen opmerken, dat het lied hoogstwaarschijnlijk bestaan heeft *vóór* de inneming van den Briel en *vóór* het overgaan van Vlissingen, in April 1572. Bovendien, *nadat* die gebeurtenissen in die maand hadden plaats gehad, en *nadat* ook alras Enkhuizen in de maand Mei deszelfden jaars aan den Prins was toegevallen; *daarna eerst*, hebben de

bal-

ballingen, waarvan BRANDT ſchrijft, en daaronder COORNHERT, in het Vaderland zoo zeer terug kunnen keeren, en mitsdien heeft hij dan ook eerst in Julij, tijdens den tweeden togt des Prinſen van Oranje, de vergadering der Staten van Holland als Secretaris kunnen dienen. Het ſchrijven van BRANDT, *dat Dirk Volkertz. Coornhert omtrent dezen tijd het bekende lied Wilhelmus van Nasſouwen* heeft gedicht, is alzoo, mijnes inziens, althans wat deze tijdsbepaling betreft, min naauwkeurig, en ik vind voor mij geene oplosſing dezer zwarigheid; of men zoude moeten aannemen, dat COORNHERT het lied in zijne ballingſchap had gemaakt en herwaarts overgezonden, waarvan echter niets bewezen is.

Inmiddels waren er in het vaderland een aantal perſonen, zoo als hunne namen bij BOR en anderen zijn vermeld, die niet ophielden in het geheim en openlijk, door daden en geſchriften, des Prinſen belangen hier te lande voor te ſtaan, en krachtdadig mede te werken, om de ingezetenen van het juk van ALVA te bevrijden; die dezelve alzoo ſteeds bemoedigden, door de hoop op den terugkeer des Prinſen van Oranje, en die eindelijk zulks te meer konden doen, omdat zij de afgezondene vertrouwelingen des Vorsten waren, of, zoo als BOR ſchrijft, de zoodanige, die van den Prins bijzondere commisſiën hadden. Uit de geſchriften van ſommigen hunner, uit de harangue

gue hierboven aangehaald, offchoon zonder vermelding der namen van de makers van die gefchriften en harangue, blijkt genoegzaam, dat er onder hen wel zullen geweest zijn, die in ftaat waren, om dergelijk gelegenheidslied als het Wilhelmus, te dichten. Men denke maar aan eenen JOHAN BAZIUS, REGNIER CANT, JOHAN VAN VLIET, NICOLAAS CAMERLING, Mr. FLORIS FLORISZ., PAULUS BUIS, BARDESIUS, MANDEMAKER, aan de Predikanten JURRIAAN CLAES EPESZOON, JAN ARENDS, RICHARD CLAES, en zoo vele anderen, van welke de gefchriften, door hen voorzeker vervaardigd, niet eens, doorgaande met hunne namen, tot het nageflacht zijn gekomen. Ook de namen dergenen, die de liederen *Maximilianus van Bosfu* en het *Ras feventhien Provintiën*, waarvan het eerfte volgens VALERIUS *zoo zeer vermaert was*, gemaakt hebben, zijn nog onbekend. Deze liederen, die toch ook, als van den ftempel van het Wilhelmus, niet aan MARNIX VAN ALDEGONDE of aan COORNHERT of aan een' ander bepaaldelijk worden toegefchreven, zijn zoodanig, dat zij, die dezelve vervaardigd hebben, om niet van andere liederen te gewagen, althans wel in ftaat fchijnen geweest te zijn, om ook een lied, als het Wilhelmus, te vervaardigen.

Het is echter mogelijk, dat in vervolg van tijd omtrent een en ander, het Wilhelmus betreffende, meerder zekerheid wordt gegeven, en de

na-

namen van Componist en Dichter aan het licht gebragt worden. Voor als nog kan ik mij evenmin vereenigen met hen, die *ſtellig* MARNIX, als met hen, die *ſtellig* COORNHERT voor den Maker des Lieds houden. Indien echter te dien opzigte eene bepaalde keuze door mij zoude moeten gedaan worden, erken ik gaarne, dat de Verhandeling van mijnen geachten Lettervriend, den Heer VAN SOMEREN, mij *meer* tot COORNHERT dan tot MARNIX, als zoodanig, zoude doen beſluiten.

HET WILHELMUS UIT HET
NIEU GEUSEN LIET BOECK.

Een Christelijck Liet, ghemaeckt ter eeren des Doorluchtighsten Heere, Wilhelmus Prince van Oraengien, waer van d'eerste letter van yeders veers syner V. G. Name met brenghen, Nae de wijse van Chartres.

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ick van Duytschen bloet,
Het Vaderlandt ghetrouwe
Blijf ick tot inden doot,
Een Prince van Oraengien
Ben ik vrij onverveert,
Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altijt ghe-eert.

In Godes vrees te Leven
Heb ick altijt betracht,
Daerom ben ick verdreven
Om Land en Luyd' ghebracht
Maar God sal my Regeeren
Als een goet Instrument,
Dat ick mach wederkeeren
In mijnen Regiment.

Lijt

Lijt u mijn ondersaten
Die oprecht zijn van aert,
God sal u niet verlaten,
Al zijt ghy nu beswaert,
Die vroom begheert te leven
Bidt Godt nacht ende dagh,
Dat hy my cracht wil gheven
Dat ick u helpen mach.

Lijf end goet al-te-samen.
Heb ick u niet verschoont,
Mijn Broeders hoogh van namen
Hebbent u oock vertoont,
Graef Adolf is ghebleven,
In Vrieslant in den flach,
Sijn Ziel int Eeuwich Leven
Verwacht den jongsten dagh.

Edel en Hoogh gheboren
Van Keyserlijcke Stam,
Een Vorst des Rijcks vercoren
Als een vroom Christenman,
Voor Godes Woort ghepresen,
Heb ick vry onvertsaeght,
Als een helt sonder vreesen,
Mijn Edel Bloet ghewaeght.

Mijn

Mijn schildt en mijn betrouwen
Zijt ghy, O Godt mijn Heer,
Op u soo wil ick bouwen,
Verlaat my nemmermeer,
Dat ick doch vroom mach blijven
U Dienaer t'alder stont,
De Tyranny verdrijven
Die mijn herte doorwont.

Van al die my beswaren,
End' mijn vervolghers zijn,
O Godt wilt doch bewaren
Den trouwen Dienaar dijn,
Dat sy my niet verrasschen?
In haren boosen moedt,
Haer handen niet en wasschen,
In mijn ontschuldigh Bloet.

Als David moeste vluchten,
Voor Saul den Tyran,
Soo heb ick moeten suchten,
Met menigh Edelman:
Maer Godt heeft hem verheven
Verlost uyt aller noot,
Een Coninckrijck ghegheven
In Israël soo groot.

Nae 't Suer sal ick ontfanghen
Van Godt mijn Heer dat Soet,
Daer naer soo doet verlanghen
Mijn Vorstelijck ghemoet,
'Twelck is, dat ick mach sterven
Met Eeren in het Velt,
Een eeuwigh Rijck verwerven,
Als een ghetrouwer Heldt.

Niets doet my meer arbarmen
In mijnen wederspoet,
Dan dat men siet verarmen
Des Coninghs Landen goet,
Dat u de Spaengiaerts krencken,
O Edel Neerlant soet,
Als ick dat gaen bedencken,
Mijn Edel hart dat bloet.

Als een Prins opghesefeten
Met mijnes Heyres Cracht,
Van den Tyran vermeten
Heb ick den Slagh verwacht,
Die by Maestricht begraven
Bevreesden mijn ghewelt,
Mijn Ruyters sach men draven
Seer moedigh door het velt.

Soo het den wille des Heeren,
Op dien tijt had gheweest,
Had ick wel willen keeren
Van u dit swaer tempeest,
Maer den Heer van hier boven,
Die alle dinck Regeert,
Die men altijt moet loven,
En heeft sulcx niet begheert.

Seer Christlijck was ghedreven
Mijn Princelijck ghemoet
Stantvastigh is ghebleven
Mijn hart in teghenspoet
Den HEER heb ick ghebeden
Van mijnes hertsen gront,
Dat hy mijn saeck wil reden,
Mijn onschult doen oorkont,

Oorloff mijn arme Schapen,
Die zijt in grooten noot,
U Harder sal niet slapen
Al zijt ghy nu benout,
Tot God wilt u begheven
Sijn heylsaem woort neemt aen
Als vrome Christnen leven
T'sal hier haest zijn ghedaen.

Prince.

Voor God wil ick belijden,
Ende sijner grooter macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht,
Dan dat ick God den Heere
Der hooghster Majesteyt,
Heb moeten obedieren,
In der gherechtigheyt.

HET WILHELMUS UIT DEN NEDERLANDTSCHEN GEDENCK-CLANCK.

Wilhelmus van Nasſouwe,
Ben ick van duytſche bloet,
Het Vaderlant getrouwe,
Blijf ick tot 's Lants behoet,
Een *Prince van Oranjen*
Ben ick vry onverveert,
Den Coninck van Hiſpanjen
Ick altyt hebb' ge-eert.

In Godes vrees te leven
Heb ick altyts getracht;
Daerom ben ick verdreven,
Van Lant en goet gebracht,
Maer God ſal my regeeren,
Als een goet inſtrument,
Dat ick ſal wederkeeren,
Noch in myn regiment.

Lyd' u myn onderſaten,
Die oprecht ſyt van aerd,
God ſal u niet verlaten,
Al ſyd' ghy nu beſwaert,
Die vroom begeert te leven,
Die bidde nacht en dag,
Dat God my kracht wil geven
Dat ick u helpen mach.

Lyf, goet, en al te ſamen
Heb ick. u niet verſchoont,
Myn broeders hoog van namen,
Die hebben 't oock betoont.
Graef Adolf is gebleven
Te Vrieslant in den ſlag,
Syn ſiel, in 't eeuwig leven,
Verwacht den jongſten dag.

Een edel Prins geboren
Van Keyſerlick geſlacht,
Een Vorst des Rijcx verkoren
Ick altydt ben geacht,
Voor Godes woord en leere
Heb ick vry onverſaegt,
Gelijck een held met eere,
Myn edel bloet gewaegt.

Mijn schilt en mijn betrouwen
Zyt ghy (o God myn Heer!)
Op u soo wil ick bouwen;
Verlaet my nemmermeer:
Op dat ik vroom mach blijven,
V Dienaer t'aller tyt,
De tyranny verdryven,
Die menigh hert doorsnyt.

Voor al die my beswaren
En myn vervolgers zijn,
Wil my (o God!) bewaren
In desen droeven schyn.
Dat sy my niet verrasschen
In haren boosen moet,
Haer handen niet en wasschen,
In myn ontschuldig bloet.

Als David moste vluchten
Voor Saül den tyran;
Soo heb ick moeten suchten
Met menig Edelman:
Maer God heeft hem verheven,
Verlost uyt aller noot,
Een Coninckryck gegeven
In Israel seer groot.

Nae 't ſuer ſal ick ontfangen,
Van God den Heer oock 't ſoet,
Waer kan meer na verlangen
Myn Vorstelick gemoet.
Dan dat ick hier mach ſterven
Met eëren in het veld,
En 't eeuwig ryck beërven
Als een getrouwen held?

Niet doet my meer erbarmen
In mijn ſwaer ongeval
Dan dat men ſiet verarmen
Des Conincx Landen al.
Dat u de Spanjaerts krencken
O edel Nederlant!
Als ick dat gae bedencken,
Mijn edel harte brant.

Als een Prins opgeſeten
Blijf ic met myn heyrkracht,
Van den tyran vermeten,
Heb ick den ſlag verwacht,
Die by Maeſtricht begraven
Zeer vreesde myn gewelt,
Myn ruyters ſach men draven
Zeer moedig door het velt.

Soo het de wil des Heeren
Had op die tijdt geweest.
Ick had wel willen keeren
Van u dit swaer tempeest:
Maer d' Heere van hier boven
Die alle ding regeert,
En die elckeen moet loven,
En heeft het niet begeert.

Seer Christlick was gedreven
Mijn Princelijck gemoet,
Stantvastich is gebleven
Mijn hert in tegenspoet,
Den Heer heb ick gebeden
Wt mijnes herten gront
Dat hij mijn saeck en reden
Wtvoere t' aller stont.

Oorlof mijn arme schapen,
Die zijt in grooten noot,
U Herder zal niet slapen,
Al lijdt ghij veel aenstoot,
Tot God wilt u begeven,
Sijn Heijlsaem woord neemt aen,
En een vroom Christen leven:
Want 't is hier haest gedaen,

Voor God wil ick belijden
En voor zijn groote macht,
Dat ick tot geenen tijden
Den Coning heb veracht;
Dan dat ick Godes eere
Most voorstaen aldereest.
Gehoorzaemheijt den Heere
Bewijsen moste meest.

HET WILHELMUS UIT HET

NIEU GEUSEN LIET BOECK.

Een Christelijck Liet, ghemaeckt ter eeren des Doorluchtighsten Heere, Wilhelmus Prince van Oraengien, waer van d'eerste letter van yeders veers syner V. G. Name met brenghen, Nae de wijse van Chartres.

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ick van Duytschen bloet,
Het Vaderlandt ghetrouwe
Blijf ick tot inden doot,
Een Prince van Oraengien
Ben ik vrij onverveert,
Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altijt ghe-eert.

In Godes vrees te Leven
Heb ick altijt betracht,
Daerom ben ick verdreven
Om Land en Luyd' ghebracht
Maar God sal my Regeeren
Als een goet Instrument,
Dat ick mach wederkeeren
In mijnen Regiment.

Sijn Trommels en Trompetten
Brenghen u geen dangier,
Ten is maer om verfetten
Duckdalve den bloetgier
Spijt Ruijters en Soldaten
Die den Prince benijt,
Hum fchade fal u baten
Hy moet ten Lande uyt.

Al hoort ghij veel allarmen
Hier ende daer ghefchien,
Hy doetet uyt een omfermen
Over u Lant, u Lien:
U dient ftercke burgacy
En fulcken bitter Cruyt,
Dat ghij de Spaenfche Nacy
Wt uwen Lande fluijt.

Vliffinghen heeft begonnen
Te fpelen fulcken dans:
Daer met hevet ghewonnen,
Recht der Laurieren Crans
Hollant wilder aen waghen
Alle fijn principael
Laet u dit werck behaghen
Ghij Landen Generael.

Ten is om gheen pillagie
Van vrienden, Land, of Ste,
Doch die groote couragie
Des Graven van Lume
De Graven van Naſſouwen
Dat reyn vroom Edel bloet
Wil nimant laten benouwen
Aen ſijn eer, Lijff of goet.

Schrickt u booſe Rebellen
Die ſlants welvaert benijt
Des Antechriſts gheſellen
Die de waerheyt beſtrijt:
Gods woort end' Wet verſmaders
Ja ſijnen Heylghen Throon
Ghij ſult als Lant verraders
Noch crijghen uwen loon.

Krijchſlien wilt u opruſten,
In God beſtaet u cracht,
Strijt Ridderlijck met luſten
Op ſtorm, ſlacht ende wacht
Voor Gods woort en Landts Rechten
Met een verbonden ſchult,
Den Solt der vromer Landtſknechten
Ghij lien ontfanghen ſult.

Wilt sweert noch spiessen sparen
Soo Babel heeft ghedaen
Over Gods trou Dienaren
Laet haer den loop ontfaen
Den vog'len wilt Maeltijt coken
Al vander Hoeren vleysch
Tbloet sal worden ghewroken
Nae der Schriftueren eysch.

Prinslijcken Godt ghepresen
U volck Victory gheeft
Dat haer werde bewesen
Dat ghij regeert en leeft,
Want sy na u woort haken
Met herten seer benout,
Tot dat ghy in allen saken
Den Lof en prys behout.

EYNDE.

WOORDEN
OP HET OUDE VOLKS LIED
WILHELMUS
VAN
NASSAUWEN.

DOOR

R. H. VAN SOMEREN.

Wilhelmus van Nassouwen
Was 't lied van 't voorgeslacht;
Zij konden op hem bouwen
In rampspoeds donk'ren nacht;
Nog zijn diezelfde toonen
Ons Nederland'ren dier;
Wij, hun getrouwe zonen,
Wij zwaaijen hun banier.

Een Nazaat van dien Vader
Is Koning van ons land;
Hij strekt ons tot een' rader,
Ons hart is hem verpand;
Hij mint ons als zijn kindren;
Hij waakt voor ons geluk;
Niets kan die zorg ooit mindren
In voorspoed noch in druk.

Een

Voor WILLEM VAN NASSOUWEN
Gloeit vurig onze borst;
Wat kwaads hem boozen brouwen,
Wij eeren hem als vorst;
Wij, trouwe NEDERLANDERS,
Wij hooren zyne stem;
Wij volgen zijne standers;
Wij wachten heil van hem.

WILHELMUS VAN ORANJE,
Schenkt NEERLANDS Volk den Vreê;
Maar roept hij in kampanje,
Dan gaan we als dapp'ren meê:
Want NASSAU zal ons leiden,
Verdedigen met kracht,
Des zullen wij nooit scheiden
Van hem noch zijn geslacht.

WILHELMUS VAN NASSOUWEN,
Voor hem, voor hem ons lied;
Hij kan op ons vertrouwen,
In voorspoed en verdriet.
Wij wenschen rijke looning
Hem van GODS vaderhand:
GOD hoede NEERLANDS Koning!
GOD zeeg'ne 't Vaderland.

Muzyk van Wilhelmus van Nassouwen, zoo als hetzelve in 1572 gezon-
gen werd. Volgens den Nederlandtschen Gedenckklanck, gedrukt te Haarlem in 1626.

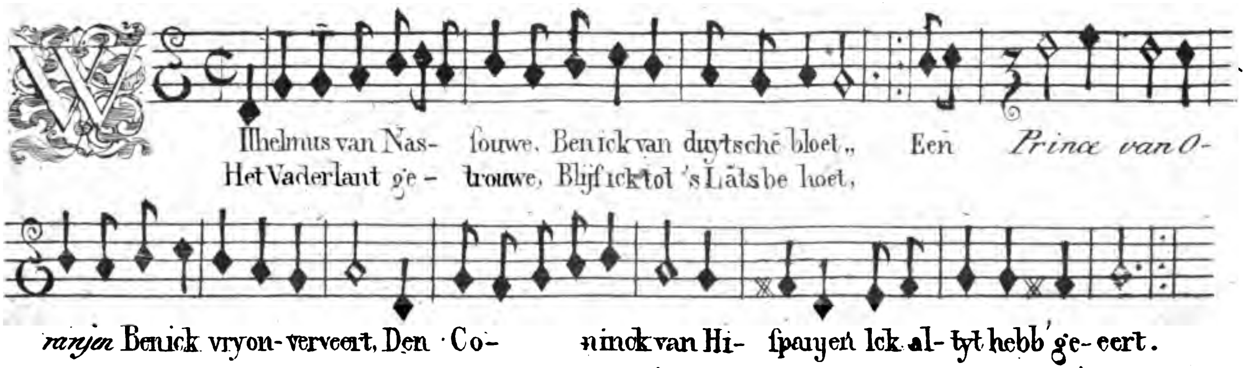

Nae 't ſuer ſal ick ontfangen,
Van God den Heer oock 't ſoet,
Waer kan meer na verlangen
Myn Vorstelick gemoet.
Dan dat ick hier mach ſterven
Met eêren in het veld,
En 't eeuwig ryck beërven
Als een getrouwen held?

Niet doet my meer erbarmen
In mijn ſwaer ongeval
Dan dat men ſiet verarmen
Des Conincx Landen al.
Dat u de Spanjaerts krencken
O edel Nederlant!
Als ick dat gae bedencken,
Mijn edel harte brant.

Als een Prins opgeſeten
Blijf ic met myn heyrkracht,
Van den tyran vermeten,
Heb ick den ſlag verwacht,
Die by Maeſtricht begraven
Zeer vreesde myn gewelt,
Myn ruyters ſach men draven
Zeer moedig door het velt.

Soo

Soo het de wil des Hemels
Had op die tijdt geweest
Ick had wel willen keeren
Van u dit swaer tempeest:
Maer d' Heere van hier boven
Die alle ding regeert,
En die elckeen moet loven,
En heeft het niet begeert.

Seer Christlick was gedreven
Mijn Princelijck gemoet,
Stantvastich is gebleven
Mijn hert in tegenspoet,
Den Heer heb ick gebeden
Wt mijnes herten gront
Dat hij mijn saeck en reden
Wtvoere t' aller stont.

Oorlof mijn arme schapen,
Die zijt in grooten noot,
U Herder zal niet slapen,
Al lijdt ghij veel aenstoot,
Tot God wilt u begeven,
Sijn Heijlsaem woord neemt aen,
En een vroom Christen leven:
Want 't is hier haest gedaen,

GEDACHTEN

OVER HET

OUDE VOLKSLIED

WILHELMUS VAN NASSOUWEN

EN DEN

VERVAARDIGER VAN HETZELVE;

DOOR

G. D. J. SCHOTEL,

S. MIN. CAND., LID VAN DE MAATSCHAPPY
DER NED. LETTERK. TE LEYDEN.

TE *LEYDEN,*
BIJ J. C. CYFVEER.

1834.

AAN DEN

WELEDELGEB. HEER,

Mr. JERONIMO DE VRIES,

RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERL. LEEUW,
LID VAN HET KON. NED. INSTITUUT EN VAN VE-
LE ANDERE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN,

WORDT DEZE VERHANDELING UIT
BIJZONDERE HOOGACHTING
OPGEDRAGEN.

» *Un recueil de vaudevilles est une*
» *pièce des plus nécessaires à un*
» *historien, qui veut écrire sincè-*
» *rement.*"

MENAGE.

Geen gedeelte onzer Letterkunde is minder naauwkeurig en opzettelijk onderzocht, dan de Geschiedenis van ons Volksgezang, en van die Boekjes, waarin hetzelve voor de nakomelingschap bewaard is gebleven: maar er is tevens geene bron, waaruit de Beoefenaar der Geschied- en Oudheidkunde, en vooral de Onderzoeker onzer voorvaderlijke zeden en gewoonten, veiliger putten kan, dan juist die groote menigte veelal vergetene of naauw opgemerkte Liedekens, welke ofschoon soms droevig verminkt, hier en daar, in minder beschaafde oorden van ons land, nog in den mond van den middel- en geringen stand leven, of in oude verzamelingen worden aangetroffen; Liedekens, welke, zoo als MAURICIUS, een der ijverigste beoefenaars onzer vroegere vaderlandsche Letterkunde schreef » vroeger de eenigste kronyken

» waren, waaruit de eerste Geschiedschrijvers de
» waarheid hebben moeten halen, schiftende de bij-
» hangselen van het wezenlijke ligchaam." Het zou wel geen gemakkelijk, maar toch voor den ijverigen Letteroefenaar geen onuitvoerbaar en onvruchtbaar werk zijn de nog bestaande fragmenten op te zamelen, en den oorsprong en de lotgevallen van dezelve en van vele andere nog bekende Liedekens, en van de Boekjes, waarin ze gevonden mogten worden, zoo veel mogelijk nategaan. De Geschiedenis onzer Vaderlandsche Letterkunde zou daardoor in volledigheid winnen, en onder het nasporen zouden wij gewis vele nuttige en nieuwe ontdekkingen doen ten aanzien van het in gebruik raken en in gebruik zijn van eenige oude gewoonten, uitdrukkingen, kleederdragten enz. De geleerde WILLEMS gevoelde dit reeds, en uitte dezen wensch, bl. 291 van zijne *Mengelingen van Vaderlandschen Inhoud*:
» Mocht de vierde Klasse van het Instituut wel-
» dra zoodanige verzameling aenleggen en zich
» met dat onderzoek bezig houden!"

Indien iemand lust, tijd, en gelegenheid had, om zich met het nasporen van ons Volksgezang bezig te houden, het zou hem gewis aan hulp en medewerking niet ontbreken, maar hij zou niet lang moeten dralen met het ten uitvoer brengen van zijn plan, wijl er dagelijks niet alleen zoodanige fragmenten verloren raken, maar vele Liederenboeken zeldzamer en zeldzamer worden; ja, te *Dordrecht*

zijn er vele van die Boekjes voorhanden geweest, welke nu nergens, ook niet in de rijkste verzamelingen, als van den Heer SCHOUTEN en anderen, gevonden worden, noch opgespoord kunnen worden. De oorzaak, waarom zoo vele Liederen en Liedeboekjes zeldzaam geworden zijn moet men, dunkt mij, vooral zoeken in de groote menigte, waarin zij voorhanden waren, zoodat niemand dacht, dat zij zeldzaam konden worden; in de weinige liefhebberij om zulk soort van geschriften aan de vergetelheid te ontrukken; in de geringe oplettendheid met welke zij behandeld werden, nadat zij door anderen verdrongen of, als het ware, van buiten geleerd waren; in het slechte papier, waarop zij veelal gedrukt werden; en in het dagelijksch gebruik, hetwelk men van dezelve gewoon was te maken. Hetzelfde had plaats met de Schoolboeken, die wel in menigte gedrukt, maar ook in menigte gebruikt en versleten werden, zoodat men nu hoogst zeldzaam een slordig exemplaar van dezelve op stalletjes aantreft.

Onze Voorouders waren liefhebbers van het in stand houden van sommige oude gebruiken, en niet ongewoon bij het vieren of opvolgen van dezelve de oude toepasselijke Liedekens telkens wederom aan te heffen, waardoor vele van dezelve aan de vergetelheid onttrokken bleven en tot het nageslacht overgebragt werden. Ook anderen, die of op algemeene gebeurtenissen, of op bijzondere voorval-

eń, vervaardigd waren, of op eene gemakkelijke en schoone wijze gingen, bleven lang in gebruik. Zóo werden in de dagen van den Raadsheer HEEMSKERK, den Schrijver der *Batavische Arcadia*, nog vele oude wijzen en liederen gezongen; zoo bleven de hekelsters te *Gouda* in den Remonstrantschen troebeltijd (1618, 1619) toen GIDEON VAN ZONNEVELT (die Predikant te *Woudrichem*, *Utrecht* en *Delft* geweest is) in die stad predikte, onder het Psalmgezang, na de Predikatie, nog het overoude lied aan:

Het daghet uyt den Oosten,
Het licht schijnt over al,
Hoe weynigh weet de liefste
Waer dat ick heenen sal.
Hoe weynich weet de liefste, Ja de liefste enz.

In vroegere dagen heeft men van de Letterkundige geschiedenis van ons volksgezang weinig of geen werk gemaakt. VAN METEREN heeft iets uit den Spaanschen tijd in zijn bekend werk over de *Nederlandsche Historien* bewaard. Zie b. v. Deel I. bl. 411. ALKEMADE heeft eenige oude Liederen achter zijne uitgaaf van M. STOKE opgenomen; maar dezelve zijn zeer onnaauwkeurig door hem afgeschreven. VAN LOON en MAURICIUS gewagen met een enkel woord van onze oud-

ste gezangen. LELYVELD heeft in zijne Aanteekeningen op HUYDECOPERS *Proeve van Taal- en Dichtkunde* bijzonder over de bekende liederen van Graaf FLORIS en GERARD VAN VELZEN gehandeld, en aan VAN WYN hebben wij, behalve eenige belangrijke bijzonderheden in zijne aanteekeningen op WAGENAAR en in zijne *Historische avondstonden*, eene gewigtige Verhandeling te danken, in D. II. der *Nieuwe Bijdragen tot opbouw der Vaderlandsche Letterkunde*, waarin men het een en ander vindt opgeteekend over de gezangen der Barden.

In de laatste jaren heeft men het nut der beoefening van dit gedeelte onzer Letterkunde eerst regt beginnen in te zien, en hebben zich eenige Vaderlandsche en Buitenlandsche Geleerden verdienstelijk gemaakt door de merkwaardigste vroegere en latere Nederlandsche liederen, zoowel aan den Inlander als Uitlander bekend te maken. De eerste plaats verdient ongetwijfeld onze Landgenoot LE JEUNE, die in het jaar 1828 bij den Boekhandelaar J. IMMERZEEL JR., te 's *Gravenhage*, heeft uitgegeven: *Letterkundig overzigt en Proeven van de Nederlandsche Volkszangen sedert de XVde eeuw.*

In het *Letterkundig overzigt* vinden wij het antwoord op twee belangrijke vragen, te weten: wat levert onze Letterkunde in het vak van Volkszangen op? Is die voorraad groot en van be-

lang? *De proeven* zijn uit verschillende vroegere en latere Liedeboekjes en andere Dichtwerken overgenomen. Dit werk, in handen van elken beminnaar der Nederlandsche Letterkunde, is te bekend om er meer van te zeggen, en te geacht om het hier aan te prijzen. In datzelfde jaar heeft de verdienstelijke J. F. WILLEMS, in zijne *Mengelingen van Vaderlandschen Inhoud*, No. 4, van bl. 285—295 een stukje gegeven, getiteld: *Oude Nederlandsche Volksliederen*, met een *fac-simile* van zeker oud Liedje. Vooral is de *Lijst van zoogenaamde Liedekens-boeken* van bladz. 291—295, ofschoon op verre na niet volledig, zeer belangrijk. In het jaar 1832 gaf O. L. B. WOLFF: *Proben altholländischer Volkslieder. Mit einem Anhange alt schwedischer, englischer, schottischer, italienischer, madecassischer, brasilianischer und altdeutscher Volkslieder*. Van qladz. 1—102 geeft WOLFF eene dichterlijke overzetting van 23 oud-Hollandsche Liederen, en van bladz. 102—110 eenige weinige aanmerkingen op dezelve. Zijne voornaamste bron is het voornoemde werk van LE JEUNE geweest. Wij willen tot een bewijs zijner grondige kennis onzer taal de overzetting van het bekende Liedje: »*Daar ging een Patertje* »*langs den kant*, (LE JEUNE t. a. p. bladz. 113, 114) mededeelen.

»Es ging ein Paterchen an dem Rand,
»Hei, es war im Mai,
»Er faszte sein Liebchen bei der Hand,
»Hei, es war im Mai so frei,
»Hei, es war im Mai.

»Pater, du muszt knieen gehn,
»Hei, es ist im Mai,
»Nönnchen, du muszt bleiben stehn,
»Hei, es ist im Mai so frei,
»Hei, es ist im Mai.

»Paterchen, spreih die Kapuze auf,
»Hei, es ist im Mai,
»Dasz die heilige Nonne tritt darauf,
»Hei, es ist im Mai so frei,
»Hei, es ist im Mai.

»Pater, ein Kuszchen gieb ihr nun,
»Hei, es ist im Mai,
»Das magst du wohl noch sechs Mal thun,
»Sechs Mal, sechs Mal, sechs Mal thun,
»Hei, es ist im Mai.

»Paterchen, heb' sie wieder auf,
»Hei, es ist im Mai,
»Und tanz' mit ihr herab, hinauf,
»Hei, es ist im Mai so frei,
»Hei, es ist im Mai.

»Pater du muszt scheiden gehn,
»Hei, es ist im Mai,
»Und deine Nonne lassen stehn,
»Hei, es ist im Mai so frei,
»Hei, es ist im Mai.

»Nönnchen, kannst nun wählen dir,
»Hei, est ist im Mai,
»Einen anderen Pater hier,
»Hei, es ist im Mai so frei,
»Hei, es ist im Mai.

Veel voortreffelijker nog dan het Bundeltje van WOLFF zijn de *Holländische Volkslieder gesammelt und erläutert von Dr.* HEINRICH HOFFMANN, *Breslau 1833.* Dit Werk bestaat uit twee afdeelingen, namelijk: *1 Abtheilung*, *Geistliche Lieder*: *2 Abtheilung*, *Weltliche Lieder.* Voor elke afdeeling vindt men eene korte verhandeling, en boven en onder elk lied zeer belangrijke aanteekeningen. Hetzelve is aan de beroemde Broeders JACOB en WILHELM GRIMM opgedragen, en met eene uitvoerige Inleiding voorzien, in welke de naauwkeurige Schrijver verslag van zijne voornaamste bronnen geeft.

Onder alle Liederen van den ouden dag, die men in de vroegere en latere Liedeboeken, en in de evengenoemde Bundels, aantreft, is er geen, hetwelk de algemeene belangstelling meer heeft opgewekt en onderhouden, dan ons oud Vaderlandsch Volkslied, *Wilhelmus van Nassouwen*, een lied hetwelk zelfs de uitmuntende, latere, volkszang van den voortreffelijken TOLLENS niet heeft kunnen verdringen. »De dichterlijke waarde »van hetzelve," zegt Mr. J. SCHELTEMA, »moet »echter niet beoordeeld worden naar den maatstaf, »dien wij bij de dichtwerken van onzen tijd, en »bij meerdere kunde en smaak, mogen gebruiken; »doch, den toenmaligen staat der dichtkunst in acht »nemende, bij gebrek aan taalkennis en welluidend»heid, zal niemand aan dit lied eene zekere leven»digheid, bij rijkdom in denkbeelden, kunnen ont»zeggen; en het steekt ten minste zeer gunstig af »bij de meeste Liederen van dien en den volgenden »tijd tot op den jare 1600." Gedurende bijna drie eeuwen is het *Wilhelmus* de geliefkoosde zang van Neêrlands Volk geweest, en nog wordt het met dezelfde onverflaauwde geestdrift, met hetzelfde gevoel, opgezongen, waarmede het onze Vaderen aanhieven, en zal, zoolang de naam van WILLEM VAN ORANJE, den Grondlegger onzer Godsdienstige en

Burgerlijke Vrijheid, aan den Nederlander dierbaar zal zijn, met eerbied en godsdienstige stemming gezongen worden. Mogt slechts dit Lied altijd onvervalscht zijn opgezongen geworden! Naauwelijks kwam hetzelve in het licht of er verschenen parodien of weerklanken op hetzelve, waarmede de tegenpartij onze krijgsknechten sarde. In latere tijden werden dezelve onverstandig en zonder nadenken door het volk, in plaats van de deftige woorden van het oorspronkelijke Lied, aangeheven. Van deze weerklanken zijn nog eenige weinige regels in het geheugen van het volk gebleven en worden helaas, in plaats van de oorspronkelijke woorden telkens nog opgedreund! (1). Onbegrijpelijk groot was steeds de invloed, welken het *Wilhelmus* op de gemoederen van het volk had. Wij ontmoeten er in onze Vaderlandsche Geschiedenis telkens voorbeelden van. Werden onze dapperen tot moedbetooning aangespoord, wanneer zij den geliefden zang hoorden aanheffen; de vijanden van den staat sidderden, wanneer zij denzelven door onze legers hoorden weergalmen. Het zou niet moeijelijk zijn zulks door vele voorbeelden te bevestigen: thans echter zij dit ééne genoeg. Na het vermelden der *Overwinninghe*

---

(1) SCHELTEMA *Geschied. en Letterk. Mengelw.* D. III. St. III. bl. 185, 186.

van het Schip van den Admirael van Antwerpen, ende seven andere Schepen door den Kapiteyn van de swarte Galeye van Dordrecht, op den 29 November 1600, eindigt de NASSAUSCHE LAURENCRANS, *fol. 160, Leiden 1610*, dus: »Met dit schieten ende vechten werdt binnen »de stadt van Antwerpen eenen grooten alarm, »en te meer, dat sy op de kayen met trompet»ten staken ende speelden het ghemeyn Liedeken, »Wilhelmus van Nassouwen enz. seer wel bekent, »daer mede vervatende den loff des affgestorven »Prince van Oraengien." Verg. ook A. M. CERISIER, *Tafereel der algemeene Geschiedenisse van de Vereenigde Nederlanden*, IV. Deel. II. Stuk. bl. 501 en de aangeh. schrijvers.

De voornaamste Letterkundigen hebben veel toegebragt om de liefde voor dit oud-vaderlandsche gezang levendig te houden, door er in hunne werken van te gewagen, hetzelve op nieuw uit te geven, aan te prijzen of te verklaren. Zulks deden vroeger: VERHEIDEN, MELCHIOR ADAM, UYTENBOGAERT, GROTIUS, BRANDT, BAYLE, PARS, IDSINGA, VAN SPAEN, GERDES, SUIKERS, CHALMOT, WAGENAAR, GALES, SPEX, KOK, MEERMAN, TE WATER, PRINS: later, behalven eenigen wier namen niet tot ons gekomen zijn:

VISSCHER, WILLEMS, SCHELTEMA, WITSEN GEYSBEEK, COLLOT D'ESCURY, SIEGEN-

BEEK, VAN KAMPEN, LE JEUNE, BOWRING, HOFFMANN, en onlangs VAN SOMEREN, BRUGMANS en anderen. Ook ik heb in het jaar 1830, dat jaar van oproer en onrust, door het uitgeven van het *Wilhelmus* met eenige aanteekeningen, getracht iets bij te dragen tot opwekking en verhooging van de oude geestdrift voor het dierbaar Vaderland en Vorstelijk Huis. Aangenaam was mij het berigt, dat deze mijn arbeid de goedkeuring van eenige Letterkundigen, en bijzonder van den Weledelgeb. Heer Mr. JERONIMO DE VRIES, mogt wegdragen, en hoogst vereerende voor mij zijne vraag, of ik het op Bladz. XI gestelde, namelijk: »de vervaardiging van dit Lied wordt »met meer waarschijnlijkheid aan PHILIPS VAN »MARNIX, Heer van *Mont St. Aldegonde*, de »regterhand en den boezemvriend van Vader WIL»LEM, dan aan DIRK VOLKERTSZOON COORN»HERT toegeschreven", konde verdedigen? Ik beproefde daartoe mijne krachten in eenen uitvoerigen Brief, welke door zijn Weledelgeb. welwillend ontvangen, toegevend gelezen, en niet geheel ongunstig beoordeeld werd.

Ik zoude nimmer tot de uitgave van dezen Brief, welken ik ook mijne Letterkundige Vrienden mededeelde, besloten hebben, indien de Heer DE VRIES mij niet op het plan der beide Heeren, VAN SOMEREN en BRUGMANS, mannen van naam in het Gemeenebest der Letteren, om het een en

ander over het *Wilhelmus* in het licht te geven, opmerkzaam gemaakt en aangeraden had, om mijne Gedachten over den vervaardiger van het Volkslied achter die van beide genoemde Heeren te doen drukken. Ik deed wel moeite om dezen raad ten uitvoer te brengen, maar te laat; wijl de Stukken nagenoeg afgedrukt waren, zoo als de Heer VAN SOMEREN de goedheid had mij te melden. Toen het Werkje der Heeren VAN SOMEREN en BRUGMANS het licht zag, besloot ik den Brief, gelijk hij door mij aan den Heer DE VRIES was medegedeeld, niet in het licht te geven; maar, aangemoedigd door de heusche opwekking van den Dichter VAN SOMEREN, in het voorberigt van zijne Verhandeling, en door de vriendelijke aansporing van de Heeren DE VRIES en BRUGMANS, mijne Gedachten over den Vervaardiger van het Volkslied breedvoeriger uit een te zetten en aan de voorstanders en beminnaars onzer Vaderlandsche Volkspoezij mede te deelen; ten einde ook hen daardoor uit te lokken, om met mij dit gedeelte onzer Letterkunde opzettelijker te bearbeiden. Reeds hebben eenigen zich beijverd om mij hunne belangstelling te betuigen, en deze mijne poging te ondersteunen, zoo door het mededeelen van zeldzame drukken, (gelijk de Weledelgeb. Heeren SCHOUTEN en ACKERSDIJCK,) als van keurige opmerkingen, (gelijk de Weledelgeb. Heer VAN DAM VAN NOORDELOOS, een voortreffelijk Begunstiger der Wetenschappen in

het algemeen en van onze Vaderlandsche Letterkunde in het bijzonder). Openlijk betuig ik hun, als ook den Weledelgeb. Heer BODEL NYENHUIS voor zijnenaan mij verleenden bijstand, den hartelijksten dank!

Mogt dit Stukje mede een spoorslag zijn tot nader en gezetter onderzoek van dit belangrijk gedeelte onzer Letterkunde, dan zal het mij niet berouwen eenige snipperuurtjes aan de zamenstelling van hetzelve te hebben toegewijd.

Dordrecht 20 Mei 1834.

G. D. J. SCHOTEL.

I.

Alleen WILHELMUS VAN NASSAU, *op den hoeksteen van ons staatsgebouw gebijteld, is bij voor- en nageslacht onvergeten gebleven.*

LE JEUNE.

Het oude Volksgezang, WILHELMUS VAN NASSOUWEN, is een *Troost-* en *Afscheids-* lied, in de bangste oogenblikken, toen alle hoop op menschelijken bijstand vervlogen, maar die op God alleen gevestigd was, vervaardigd. Het werd door den Grondlegger onzer godsdienstige en burgerlijke vrijheid, Prins WILLEM I, toen hij naar *Frankrijk* en *Duitschland* wijken moest, voor de verdrukte en troostbehoevende Ingezetenen van Nederland achtergelaten, en is nog een gedenkteeken van zijn kinderlijk en ootmoedig vertrouwen op den Allerhoogste en van zijne trouw en liefde jegens ons toen zwaar geteisterde Vaderland!

ORANJE zegt in hetzelve, wie hij is; dat hij den Koning van *Spanje* (tegen wien hij zijne legermagten niet aanvoert; maar wel tegen den *Tyran*, den Hertog van *Alva*) altijd heeft geëerbiedigd;

dat hij uit het land verdreven en van zijne goederen beroofd is, wijl hij steeds in *Godes vrees betracht* heeft te leven; maar dat hij toch niet wanhoopt: met hulp van dien God, om wiens naams wille hij vervolgingen leed, zou hij wederom tot zijnen vorigen gelukkigen staat terugkeeren. Vervolgens zich tot de *Nederlanders* wendende, spreekt hij hen met deze woorden moed in:

» *Lijdt V mijn Ondersaten,*
» *Die oprecht sijn van aert,*
» *Godt sal V niet verlaten*
» *Al zijt ghij nv beswaert,*

en beveelt zich in hun gebed tot God. Daarop herinnert hij hen, wat Hij en zijne Broeders gedaan en geleden hebben; zij hadden hun goed en bloed niet gespaard om *Nederland* van de Spaansche kluisters te bevrijden. Adolf van Nassau was bij het klooster *Heiligerlee* in *Vriesland* gesneuveld, en Hij, schoon

» *Edel en Hooch gheboren*
» *Van Keyserlicken Stam:*
» *Een Vorst des Rijcks vercoren,*

had zijn *Edel bloet* als een *onversaecht Helt*, *zonder vreesen*, gewaagd. Na deze herinnering wendt hij zich met eerbied tot den Allerhoogste, en zegt, met de woorden van David (Ps. XVIII: 3 of CXLIV: 2) in de gedachten:

» *Mijn Schilt ende betrouwen*
» *Sijt ghy, O Godt mijn Heer,*
» *Op V soo wil ick bouwen,*
» *Verlaet my nimmermeer;*

bidt dat hij steeds vroom (dapper) moge blijven; over zijne vijanden zegevieren, en dat God hem beware voor zijne vervolgers, opdat zij hem niet mogen *verrasschen*;

» *In haren boosen moet,*
» *Haer handen niet en wasschen*
» *In zijn onschuldich bloet.*

Na dit gebed voelt hij zijn vertrouwen op den Almagtige versterkt, en ziende op het voorbeeld van DAVID roept hij uit: gelijk DAVID voor SAUL; zoo heb ik met menig Edelman voor mijne vijanden moeten vlugten; maar gelijk de Allerhoogste DAVID heeft *verheven*,

» *Verlost wt alder noot,*
» *Een Coninckrijck ghegheuen*
» *In Israel seer groot;*
Zoo zal ook ik » *Na tsuer ontfanghen*
» *Van Godt mijn Heer dat soet,*
» *Daer na* (en hier wendt hij zich weder tot God) *so doet verlanghen*
» *Mijn Vorstelick ghemoet;*
» *Dat is dat ick mach sterven*
» *Met eeren in dat Velt,*

» *Een eeuwich Rijck verweruen*
» *Als een ghetrouwe Helt.*

Na deze ontboezeming slaat hij zijn oog op het droevig geschokte Vaderland, en spreekt het met deze woorden, woorden vol gevoel en liefde, aan:

» *Niet doet my meer erbarmen*
» *In mijnen wederspoet,*
» *Dan dat men siet verarmen*
» *Des Coninckx Landen goet,*
» *Dat V de Spaengiaerts crenken*
» *O Edel Neerlandt soet,*
» *Als ick daer aen ghedencke*
» *Mijn Edel hert dat bloet.*

Vervolgens verhaalt hij wat hij tot deszelfs uitredding, in de laatste dagen, ondernomen heeft. Hij was namelijk den 7 October van het jaar 1568 in het gezigt der legermagt van den Hertog van *Alva*, die zich bij *Maastricht* verschanst had, de *Maas* overgetrokken, op zulk eene kloekmoedige wijze, dat niet alleen ALVA er verbaasd over stond, maar velen dachten dat Nederlands verlossing nabij was. De Prins had gaarne, door met den Hertog in gevecht te geraken, eene laatste poging tot redding gedaan;

» *Maer de Heer van hier bouen,*
» *Die alle dinck regeert,*
» *Die men altijt moet louen,*
» *En heeftet niet begheert.*

Na deze voorstelling betuigt ORANJE: dat zijn *hert*, met hoeveel tegenspoeden hij ook te worstelen heeft gehad, *standvastich* is gebleven; dat hij uit grond van hetzelve tot den Allerhoogste gebeden, en het verdedigen zijner zaak en het bekend maken zijner onschuld aan Hem heeft aanbevolen; belijdt voor den Almagtige, dat hij nooit den Koning van *Spanje* heeft veracht; maar God, die hem tot het verdedigen eener regtvaardige zaak geroepen had, heeft moeten gehoorzamen, en neemt, wijl hij nu deze landen verlaten moet en gedwongen is naar *Frankrijk* en *Duitschland* te wijken, met deze hartelijke en troostrijke woorden, van zijne verdrukte onderzaten een roerend en teder afscheid:

» *Oorlof mijn arme Schapen*
» *Die zijt in grooten noot,*
» *V Herder sal niet slapen*
» *Al zijt ghy nv verstroyt:*
» *Tot Godt wilt V begheuen,*
» *Sijn heylsaem Woort neemt aen,*
» *Als vrome Christen leuen,*
» *Tsal hier haast zijn ghedaen.*'

Dit Lied werd dankbaar door onze bedrukte maar nu bemoedigde voorvaderen ontvangen, en sedert met godsdienstigen eerbied gezongen, tot dat de geliefde Prins, in betere tijden, tot zijne getrouwe onderzaten wederkeerde, wanneer dit *Troostlied* (waarschijnlijk slechts voor een korten tijd) door een *Opwekkingslied* vervangen werd, welks eerste Couplet dus luidt:

» Nae seventhien Provincen
» Stelt V nu op de voet:
» Treckt de coemste des Princen
» Vriendelick te ghemoet:
» Stelt V met zijn Banieren,
» Elck als een trouwe Man,
» Doet helpen verlogieren
» Duck Dalve den Tyran.

II.

» Een goed nieuw lied heb ick ghedicht
» Wt alghemeynder minnen,
» De NOOD heeft my daer toe ghesticht
» Met wel versochte sinnen."

COORNHERT.

Hoe meer ik in den geest van dit Lied dring, en den toestand van ons Vaderland in die dagen in oogenschouw neem, hoe waarschijnlijker het mij voorkomt, dat hetzelve bij of even na het vertrek van den Prins naar *Frankrijk* en *Duitschland* moet vervaardigd zijn geworden. Ik kan mij geen geschikter oogenblik voorstellen tot het uitgeven van dit hartelijk en godsdienstig gezang; waarin de Prins niet slechts van zijne Landgenooten afscheid (oorlof) neemt, maar hen op God wijst, die alleen uitkomst geven kon, dan juist in die laatste noodlottige maanden van het jaar 1568, of het begin van 1569, wanneer door het vertrek van

ORANJE, op wien aller oog, aller hoop, gevestigd was, de gemoederen bijna tot vertwijfeling gebragt waren, en alleen door de godsdienst nog eenigzins konden opgebeurd worden. De geleerde JACOBUS SCHELTEMA is ook van dit gevoelen, in zijn *Geschied- en Letterk. Mengelw.* Dl. III. St. III. bladz. 184. Na aldaar den laatsten stap tot bevrijding des Vaderlands, door WILLEM I (in 1568) gedaan, verhaald te hebben, gaat hij dus voort: » Nu scheen » alle hoop op uitredding verdwenen, en alle vrien» den en voorstanders der goede zake waren ter » nedergeslagen. Om dezen te bemoedigen, zoo wel » die in het land gebleven waren, als het groot » aantal vlugtelingen in *Duitschland* en *Engeland*, » werd dit *Troostlied* zamengesteld."

En niet weinig word ik in mijne gedachten versterkt, door het Opschrift boven het Lied in de *Geuze-liedeboek* (1):

» Corts na dat Graef Lodewijk van Groenin» gen opghebrokē ende van Jemminghen ver» dreven was, is de Prince van *Orangien* na de » *Mase* ghetogen. *Ende volcht* een nieu Chris» telick Liedt gemaect ter eeren des Doorluchtigstē » Heerē, Heere Wilhelm Prince van Orangien, » Grave van Nassou, Patris Patriae, mynē G. Fur» sten en̄ Heerē. Waar van de eerste Capitael

(1) Druk van 1581, fol. 24; van 1603, fol. 15; van 1616, fol. 33; van 1671, fol. 25, met het portretje van den Prins; van 1687, fol. 44.

»letteren van elck veers, sijner F. G. name met»brenge (1)."

Men zal zich uit de aangehaalde *Verhandeling* van den Heer SCHELTEMA, bl. 182, herinneren, dat de verzamelaar van het *Geuze-liedeboek*, door korte tusschenvoegsels, de Gezangen in eenig verband heeft willen brengen, en dit lied *na* den zegezang over den slag van *Heiligerlee* en *na* de treurliederen over den dood van de Graven van EGMOND en HOORN, in 1568, maar *voor* het *opwekkings-lied* van 1572 staat, welk laatste dit opschrift heeft: » De Prince van Orangie ten tweeden mael weder»om in 't Lant comende, worden de steden ver»maent hem bystant te doen (2)."

---

(1) Het beleg van *Groningen* en den slag bij *Jemmingen* vinden wij onder anderen bij BOR, vierde en vijfde Boek, beschreven als in 1568 plaats gehad te hebben.

(2) In het *Geuze-Liedeboek* van 1671 volgt het *Wilhelmus* terstond na de genoemde klaagliederen, en achter hetzelve heeft men *Een nieu Liedeken van de gene die Pardon gehaelt hebben* 1571, twee Liederen op den tienden penning, twee Liederen op het innemen van den *Briel*, een Lied, waarin zich *Alva* beklaagt den tienden penning gevorderd te hebben, het Lied van *Capiteyn* WORST, van het innemen van *Bergen* door Graaf LODEWYK en dan het *Opwekkingslied*. In den druk van 1687 vindt men nog een *tweede* Lied van *het Pardon* bl. 46, en bl. 66 een Lied *van de Belegering der stad Haarlem*, *vóór* het *Opwekkingslied*. Deze druk heeft vele bijvoegsels van lateren tijd.

Het is echter niet onwaarschijnlijk, dat het *Wilhelmus-lied* toen minder bekend zal geraakt, en eerst in 1572, wanneer de Prins, na een vierjarig afzijn, wedergekeerd was, meer algemeen, en met vernieuwd gevoel, door het volk en vooral in het leger zal zijn opgezongen geworden. ADRIANUS VALERIUS kon dus te regt en *bij uitnemendheid* bl. 45 van zynen *Gedenck-clanck*, zeggen: » In deze tydt heeft men gezongen dit volgen» de Liedeken, (*Wilhelmus van Nassauwen*) 't welcke » groote vrucht onder vele luyden schafte." Ofschoon uit dit gezegde, mijns inziens, niet volgt dat het *toen eerst* gebruikt en gezongen of liever vervaardigd is geworden. En al had VALERIUS zoo iets gemeend, toch zoude ik zijne woorden niet gelooven; wijl de Inhoud van het Lied zelve bewijst, dat het in 1568 of 1569 moet vervaardigd zijn.

III.

WILHELMUS VAN NASSOUWEN

» *'t Welk op de Keteltrom, en uyt Trompetten dreund,*
» *En werd ter luyder keel in 't Heyr en Vloot gedeund,*
» *En nog, by 't Spinnewiel als eertyds by de Vrouwen,*
» *In 't Leger, ten Triomf der Mannen onderhouwen.*

BIDLOO.

De Wijze, waarop dit Lied werd gezongen, is bekend, maar de naam van den *Componist* is niet

tot ons gekomen. Boven den naauwkeurigsten druk van hetzelve leest men: NA *de wijse van:* CHARTANS. Boven den druk van 1626, in den *Nederlandschen Gedenckclanck*, staat: *Stemme: Alst begint*, hetgeen, volgens een geacht Schrijver, zou beteekenen, dat de Compositie oorspronkelijk en naar geene andere gevolgd is. Dit *Stemme als 't begint* vindt men boven de meeste liederen, bij welke niet staat: op die of die *voys*, en kan mogelijk ook te kennen geven, dat op het lied geene *voys* is, en dat men het zoo kan blijven zingen als de een' of ander' het heeft beginnen te zingen, of ook, dat men eene *voys* naar verkiezing daarop maken kan. Er zijn vele Boekjes, waarin men Liederen vindt, waarop nimmer muziek gemaakt is, en waarboven men leest: *Stemme als 't begint*; terwijl boven anderen b. v. *Voys: van de Nieuwe Plantasie; Voys: ik kom U begroete ach schoonste; Op de wijs: Wel Mieke stout*, enz., toen meer bekende liedjes, en wijsjes waarop zij konden gezongen worden, staat. In hetzelfde Liedeboek lees ik boven sommige liederen: *Op eene fraye Nieuwe Voys; op eene aangename Nieuwe Voys:* boven anderen: *Stem: als 't begint*, en dit laatste zoowel boven een NIEUW *Drink-Liedeken*, als boven een OUD *Liedeken*, b. v. van *'t Mennisten susje* (1). Voor den druk van het *Wilhelmus*,

---

(1) Zie ook van dergelijke *Voysen* eene Tafel opgegeven voor den *Gedenckclanck*, waar men, opmer-

in het Geuze-liedeboek staat; Na *de wijse* (1) *van Chartres*. Andere drukken hebben *Charles*. Ik meende reeds vroeger (2), dat dit beteekende, na de wijze van een Lied, dat met het woord *Charles* begint en welligt een toen bekend Vlaamsch Liedje was op KAREL V, die zich *Charles* teekende, en alzoo ook zeker in Vlaanderen dus zal zijn genoemd geworden: en ik oordeelde zulks te mogen aannemen, wijl nooit, bij mijn weten, de naam van den *Componist*, maar wel de zangwijze, boven een Lied gezet werd. Indien *Chartres* of *Charles* ooit een persoon is geweest, komt het mij zonderling voor, dat noch GUICCIARDYN, noch KONING (3), alhoewel deze wat later tijdvak beschrijft, hem vermeld hebben. De naam van CHARLES echter is vroeg als Geslachtnaam bekend geweest, zie: *Nobiliaire des Pays-bas*. WILLEM VAN HAREN, de dichter, huwde MARIANNE CHARLES, die,

---

kelijk genoeg, geen voys vindt met den naam van *Chartres*: dit *Lied* wordt aldaar aangewezen door *Wilhelmus van Nassouwe* 46.

(1) Boven de meeste Liederen leest men OP *de wijse*: boven het *Wilhelmus*: NA *de wijse*. Zou hier NA ook eene vrije NA*volging* der wijze van *Charles* beteekenen? Boven een ander Lied in het *Geuze-Liedeboek*, leest men: NA *de wijse*: *Hoort toe ghy dochters gratieus*.

(2) Zie mijne uitgaaf van dit Lied, Leyden, bij J. C. CYFVEER (1830), bladz. 13.

(3) *Geschiedenis van het Slot te Muiden*.

ofschoon beneden zijnen rang, behoorde tot het gevolg der koningin van *Engeland*, in wier dienst zij reeds 15 jaren geweest was, en denkelijk toch van eenen deftigen stand zal geweest zijn. Maar zou hier door CHARLES een Componist van dien naam wel bedoeld worden? Zou men, bij het lezen van de woorden: *op de wijse van* DUEREN, welke boven eenige Geuzeliederen staan, niet even zoo wel aan een Componist, DUEREN genaamd, kunnen denken, als bij het lezen van *na de wijse van* CHARLES, aan den Componist CHARLES? En echter blijkt het uit *Geuzel.*, 1671, fol. 44 *b* dat *van Dueren* kortheidshalve staat voor *op de wijse van den slagh van Dueren.* Ik twijfel er nog niet aan of het Lied is van den beginne af op de wijze van een oud Vlaamsch Liedje, beginnende met den naam *Charles* of *Chartres*, gezongen geworden; en de woorden NA *de wijse van Chartres* in het *Geuze-liedeboek* en *Stemme als 't begint* in den *Ghedenckclanck* schijnen mij toe genoegzaam dezelfde beteekenis te hebben, en zoo veel te kennen te geven, als: gelijk het *van ouds* gezongen werd, *na* de *oude zangwijze*, *na die zangwijze* (namelijk van een Lied beginnende *Chartres* of *Charles*), op welke men het is *beginnen* te zingen; doch dat ons Lied eene *eigene*, *bekende*, *zangwijze* had, moet men veronderstellen uit de aanwijzing op de tafel in den *Gedenckclanck*, en doordien boven het Opwekkingslied (*Ras seventhien Provincen*) en het Lied

van het innemen van Middelburgh en andd., in het *Nieuw Geuze-liedeboek*, staat: op *de wijse, Wilhelmus van Nassauwen.* Alleen die zangwijze was oorspronkelijk niet voor het *Wilhelmus*; maar voor een vroeger Liedje vervaardigd geworden, hetwelk met het woord *Charles* begon.

IV.

> *Er zijn er die het vermaarde Volkslied; Wilhelmus van Nassouwen — aan* ALDEGONDE *toekennen; doch anderen geven* COORNHERT *— als maker van hetzelve op.*
>
> SIEGENBEEK.

Was het niet moeijelijk den juisten tijd der vervaardiging van dit Lied te bepalen; met meerdere zwarigheden zullen wij te kampen hebben, wanneer wij onderzoeken willen wie de *vervaardiger* van hetzelve geweest is. Ik zal *vooreerst* de gevoelens van bekende Letterkundigen opgeven, en *daarna* mijne eigene gedachten nopens denzelven trachten mede te deelen. JACOBUS VERHEIDEN (1),

---

(1) SAXE, *Onom. Tom.* IV. *pag.* 51. FOPPENS' *Bibl. Belg.*

een tijd- en landgenoot van PHILIPS *van* MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, gaf — behalve het leven van zijnen beroemden Broeder *Willem* (1), getiteld: *Vita Fratris* GUIL. VERHEIDEN *Belgae*, *cui accessit ejusdem de ortu et occasu maximorum Imperiorum Oratio Vetusta*, *Hagae Comitum 1598*. 4°; — in het jaar 1602 te *'s Hage* het volgende werk, *in folio* gedrukt, uit: *Praestantium aliquot Theologorum, qui Rom. Antichristum praecipue oppugnarunt, Effigies, quibus addita Elogia Librorumque Catalogi*, waar men, bl. 145, volgens de vertaling van het jaar 1603, in dezelfde stad bij BEUCKEL CORNELISZOON NIEULANDT, in 4° gedrukt, dus leest (2):

» Men acht oock dat van desen man (ALDE» GONDE), dat *Liedeken* eertijts gesongen ter » eeren van den Prince GUILIELMUS *van Nas-* » *souwen*, sy ghemaeckt ende uytghegeven, als

---

(1) Zie over hem uitvoerig: Mr. JACOBUS SCHELTEMA, *de uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke Vloot van* PHILIPS II *in* 1588, bladz. 274—299.

(2) De vertaling heeft dezen titel: *Afbeeldingen van sommighe in Godts woort ervarene Mannen, die bestreden hebben den Roomschen Antichrist, waerbij ghevoecht zijn de Lofspreucken en de Registers harer Boecken. Eerst in 't Latijn uytghegeven door* JAC. VERHEIDEN. *Ende nu in Nederduytsch overghezet door* P. D. K.

» den Hertoge van *Alba* de Nederlanden was on» derdruckende. Welk Liedeken op alsoodanige » wijse is ghemaeckt, ende met sulke aardige » rijmen verciert ende gematiget, dat der ge» meynten herten ende gemoederen tot des Prin» cen en des Vaderlandts Vrijdoms liefde seer » heeft verweet. Daerinne hem St. ALDEGONDE, als eenen anderen *Tyrtaeum*, van *Platone* » soo dickwils gepresen, heeft verthoont. Want » alsoo des *Prinsen* hoochste lof, de verweckin» ghe ter deucht, der schaden verlichtinge, ende » ghelucsalige raden daer in sijn begrepen, heeft » het ghemeene volck tot des *Princen* en *Va» derlandts vryheyt* voor te staan, in ijver ont» steken: soo dat me in die tijt niet bequamers » moet achten te sijn voort-ghebracht."

MELCHIOR ADAM, een buitenlandsch geleerde (1), schrijft dit Lied in zijn werk, getiteld: *Vitae Jurisconsultorum et Medicorum Germanorum, Heidelbergae* 1620. 8vo., bl. 334, ook aan ALDEGONDE toe. Vermoedelijk echter heeft hij, gelijk ook BAYLE in *Dict. Hist. et Crit. Tom.* III, *pag.* 2520, in de aanteek., opmerkte, JACOBUS VERHEIDEN nageschreven.

GERARD BRANDT gaf in het jaar 1666 eene *Historie van Enkhuizen*, zonder bijvoeging van zijnen

---

(1) Zie SAXE, *Onom. Tom.* IV. *pag.* 579, BAYLE t. a. p. Tom. I. pag. 78 en 79.

naam, in het licht, en schreef aldaar bl. 166. (1):
»DIRK VOLKERTSZ. KOORNHERT, een groot
»liefhebber der Vaderlandsche vryheid, die 't be-
»kende lied *Wilhelmus van Nassouwen* gemaakt
»had, enz." In het Eerste Deel zijner *Historie der Reformatie* meldt BRANDT, bl. 535 van den tweeden Druk (1677), het volgende: DIRK VOLKERTSZ
»KOORNHERT, uit syn ballingschap in 't Vaderlandt
»gekeert, en Secretaris der Staeten van Hollandt ge-
»worden (die omtrent desen tijdt (1572) het bekende
»liedt; *Wilhelmus van Nassouwen* hadt gedicht)
»kreeg te deser tijdt last, enz." FRANCISCUS RIDDERUS moet bl. 227 van zijnen *Noodigen Tijd-korter* (1664) ook van dit Liedje spreken. In zijn *Historisch A. B. C.* prijst hij bl. 279 een *goed Liedje* wel aan; maar gewaagt niet van het Volkslied.

S. VAN LEEUWEN zegt in *Bat. Illustr.* bl. 392, zonder bij uitnemendheid van het *Wilhelmus* te gewagen: »Men heeft de *Spaansche Tyrannye*
»en geschiedenissen van dien tyd, de Gemeente
»tot een kloekmoedige aanmaninge, onder den
»naam van het *Geuse-Liedboek* voorgezongen."
BAYLE schrijft, ter aangehaalde plaats, (Tom. III. pag. 2520 van zijnen *Dictionnaire Historique et Critique*, waarvan hij reeds in den jare 1692 eene algemeene schets had in het licht gege-

(1) Bladz. 222 van den Tweeden Druk, met vermeerderingen van CENTEN, 1747.

ven), het Lied aan ALDEGONDE toe, en weidt over hetzelve in de aanteekening breedvoerig uit.

ADRIAAN PARS kent het *Wilhelmus*, bl. 230 van zijnen *Index Batavicus of Naamrol van de Batavise en Hollandse Schrijvers*, in 1701 uitgekomen, aan ALDEGONDE toe, zeggende: »Den »Heer van St. ALDEGONDE soude gemaakt heb»ben, het vermaarde Duitse Liedeken

» *Wilhelmus van Nassauwen*
» *Ben ick van Duitsen bloed*, enz.,"

en haalt vervolgens de aangehaalde plaats uit het boven gemelde Werk van JAC. VERHEIDEN aan.

De Haagsche Predikant JOANNES VAN SPAAN hield ALDEGONDE voor den schrijver, in de *Aanteekening* op een Lied door hem, in navolging van het WILHELMUS VAN NASSOUWEN, vervaardigd, en geplaatst achter zijne *Korte Kerkrede by het aanvaarden van het Erfstadhouderschap van Prins Willem* V., 1766. *'s Hage* bij P. VAN THOL en S. A. BOUVINK, in 4°.

VAN SPAAN geeft, in de genoemde Aanteekening, eerst een vrij naauwkeurig berigt van het verhaal van G. BRANDT betreffende DIRK VOLKERTSZ COORNHERT (in de *Beschrijving van Enkhuizen* bl. 166 en *Hist. der Reform.* D. I. bl. 535), waarna hij eenige zwarigheden tegen hetzelve, met deze woorden, aanvoert:

»Op dit getuigenis van BRANDT zoude ik gaar»ne aangaan, en daaraan gereedelyk het zegel stry-

»ken, dan ik kan niet ontveinzen, dat het my »gansch vreemd voorkomt, dat die geleerde Ge»schiedschryver hier deezen DIRK VOLKERTSZ. »KOORNHERT opgeeft als Secretaris der Staaten »van Holland, naardien my uit Hoogstderzelver Re»gisters en Resolutien duidelijk gebleeken is, dat in »den Jaare 1572 de eerste Secretaris van Staat is »aangesteld, met naame CORNRAAD DE RECHTE»REN: en ofschoon het waar is, dat aan denzel»ven nu en dan iemand ter hulpe is toegevoegd, »en den 18 April 1585 NICOLAAS DOUBLET »Substituit-Secretaris geworden is, vind men ech»ter onder die KOORNHERT niet gemeld, zynde »voorts C. DE RECHTEREN tot in den jaare 1601 »in die waardigheid gebleeven, en op den 22 Octo»ber van het laatstgemelden Jaar in zyne plaatze »AD. DUIK aangesteld."

»Dus hoopen wy, dat 'er op het bericht van »BRANDT, aangaande het opstellen van dat oude »Lied door DIRK VOLKERTSZ. KOORNHERT »meer staat zal te maaken zyn, dan op hetgeen Hy »wegens de hooge bedieninge van deezen Man ons »meldt." — »A. PARS in zyne *Naamrolle der Ba»tavise Schryveren*, bladz. 230, schynt het liever »(en misschien met geen minder grond) te willen »toeëigenen aan PHILIP VAN MARNIX, *Heere »van St. Aldegonde*; een Man van doorluchtige »staatkunde, groote verdiensten en een zeer uitge»breide geleerdheid"; enz.

Naauwelijks was deze *Kerkrede* in het licht,

of er verscheen te *Amsterdam*, bij *de Erven van* P. HOUTTUYN, nog in diezelfde maand, een zeer scherpe Brief, onderteekend *Modestinus Philalethes*, geteekend te *Alphen* den 30 April 1766, groot 20 bladzijden, en getiteld: *Brief aan den Eerw. Zeergel. Heer, Dnus*, JOANNES VAN SPAAN, *Predikant in 's Haage, ter Verdeediginge van de Waardigheid en 't Karakter van* DIRK VOLKERTSZOON KOORNHERT, *van de Geloofwaardigheid van* GERARD BRANDT, *en van het Verhaal van* HUGO DE GROOT; *tegens zyne Eerw. Aanteekening, agter zyne korte Kerk-reden, den 9den van Lentemaand 1766, in 's Haage gedaan. Amst.* 1766. 4°.

In dezen brief bewijst *Philalethes*, schoon wat bits, volkomen uit COORNHERTS *Werken*, Stuk III. f. 361, 156 *b*. 157, door BRANDT t. a. p. aangehaald, dat COORNHERT voor of nevens C. DE RECHTEREN, in het jaar 1572, Secretaris van Staat; maar, mijns bedunkens, minder dat hij de vervaardiger van het Volkslied is geweest. Wij willen hem zelven over dit laatste onderwerp hooren redeneren.

»Inderdaad," dus schrijft hij bl. 18 en volgg. aan VAN SPAAN, »het komt 'er weinig op aan, wie van »het *Wilhelmus* de Dichter zy: Maar dewyl Uwe Eerw. »het der moeite heeft waardig geoordeeld, om 'er on»derzoek op te doen, verwondert het my, dat Uwe »Eerw. alle de regels eener gezonde Oordeelkunde »heeft laaten vaaren. 't Is immers vreemd, dat HUGO »DE GROOT, de Aanteekening van UITENBOGAARD-

»uit zynen mond, en 't berigt van BRANDT des»wege, by Uwe Eerw. minder gelden, dan eene »gissing van A. PARS, waarin hy van de vooren»gemelden liever *schynt* te willen verschillen; »en waarop Uwe Eerw. laat volgen; dat A. PARS »tot dezelve *misschien* geen minder grond hadt, »dan de drie andere Heeren tot hun berigt. Ik »durf dit deel van Uwe Eerw. Aanteekening by»na niet ter toetse brengen dewyl het, zoo als 't »hier van Uwe Eerw. gesteld is, eene al te ongun»stige vertooning maakt. Zou Uwe Eerw. ook »denken, dat DE GROOT, UITENBOGAARD of »BRANDT regt uit en tegens beter weeten geloogen »hebben, om zulke onnoozele zaak, als wie de »Maaker van een Lied zy? Ik weet wel, dat zy »alle drie Arminiaanen waren; maar ik vermoede »niet, dat zy daarom by Uwe Eerw. alle geloof»waardigheid hebben verlooren; want dat zou een »partyzucht zyn, daar men hedendaags geen' »weêrga van zou vinden. Maar zou HUGO DE »GROOT ook verteld hebben 't geen hy niet wist, »als of hy het wist? of zou UITENBOGAARD zy»ne vertelling ook wel kwaalyk verstaan of aange»teekend hebben? Doch is dit zedelyker wyze wel »mogelyk, Myn Heer? En indien Uwe Eerw. dat »al eens voor mogelyk onderstelde, is dan die »bloote mogelykheid by Uwe Eerw. al genoeg, »om het zeggen van den geleerdsten, schrander»sten en uitmuntendsten Man, dien het Gemeene»best der Letteren gehad heeft, in twyfel te trek-

» ken? of om een Man van zo veel oplettendheid, » als UITENBOGAARD, te verdenken, dat hy eene » Aanteekening zou hebben gaan maaken van 't gee- » ne hy verkeerd verstaan hadt?"

» En wie is toch die Man, wiens gissing hier by » Uwe Eerw. ruim zoo veel geldt, als het zeggen » en gezag van HUGO DE GROOT? 't Is A. PARS, » wiens verdiensten ik niet wil wil verkleinen, maar » die by H. DE GROOT op denzelfden dag niet moet » genoemd worden. Doch 't klugtigste is, dat Uwe » Eerw. hem als tegens het getuigenis van HUGO » DE GROOT overstelt; daar deeze voortreflyke Man » ten tyde van KOORNHERT leefde, en PARS » ruim honderd Jaaren daarna. Dit niet alleen: » maar dan verhaalt Uwe Eerw. in haare geleerde » Aanteekening nog maar, dat PARS dat lied *liever* » *schynt te willen toeëigenen*, aan PHILIP VAN » MARNIX. Hoe! is de twyfelende toeëigening van » PARS dan van nog grooter gewigt bij Uwe » Eerw. Oordeelkunde, dan 't Getuigenis van HU- » GO DE GROOT? En op welken grond, bid ik » u, Myn Heer, heeft Uwe Eerw. 'er durven waagen » by te voegen, dat dit twyfelend opgeeven van » PARS, *misschien geen minder grond heeft*, dan » 't verhaal van BRANDT, volgens het Dagregister » van UITENBOGAARD, uit den mond van HUGO » DE GROOT? — Of steunt deeze uwe oordeelkun- » dige gissing ook op het bewys, waar mede Uwe » Eerw. alle de geloofwaardigheid van BRANDT » zoo byster hadt omverre gestooten; zo dat nu eene

» twyfeling van PARS al meer behoorde te gelden,
» dan een verhaal van BRANDT, uit UITENBO-
» GAARDS aanteekeningen? — Of is die twyfelagti-
» ge opgaave van PAR's daarom ook aanneemelyker
» bij Uwe Eerw., om dat zy het treflyk Lied aan den
» Heer van S. ALDEGONDE liever schynt te willen
» toeeigenen; dat is: aan een voortreflyk Heer, die
» by Uwe Eerw. in beter gratie stoht, als die
» KOORNHERT, die by de oude Kerkelyken al
» gehaat, gevloekt en vervolgd werdt? Waarlyk,
» dat zou men haast moeten opmaaken uit het be-
» loop van uwe aanteekening; waarin Uwe Eerw.
» zo breed in den lof van dien Heer uitweidt, om
» te toonen, dat hy dat Lied wel zou kunnen ge-
» maakt hebben. Ik erken gaarne al de lofspraak
» die Uwe Eerw. aan den Heer van S. ALDEGONDE
» geeft: maar schoon hy den Heer KOORNHERT
» misschien in Geleerdheid overtrof; in Oordeel en
» Schranderheid behoefde KOORNHERT voor hem
» geenzins te wyken; beide waren ze by den
» Prins gezien, ieder naar zyne verschillende om-
» standigheden; beiden waren ze voorstanders der
» Vaderlandsche Vryheid; maar KOORNHERT over-
» trof ALDEGONDE in liefde voor de vryheid des
» Geweetens. Dit schoon het hem boven ALDEGON-
» DE moest doen waardeeren, is de ongelukkige
» oorzaak van den Haat der Godgeleerden, by wel-
» ken ALDEGONDE in groote gunst was, juist om
» dat geene, 't welk minst in hem te pryzen is,
» en waarin wy thans, in deeze onze op dit Stuk

» verlichte eeuwe, weeten, dat hy dwaalde. Ik » hoop niet, dat die Godgeleerde zugt uw oordeel » zal gezwaaid hebben: want, noch haat noch » liefde behoort eenen Oordeelkundigen voor in te » neemen, gelijk Uwe Eerw. bekend is."

WAGENAAR heeft de zaak niet onderzocht, en in zijne *Beschrijving van Amsterdam* (1767) D. XI: Bl. 207 en 208, zich op BRANDT, *Hist. der Reform.* D. I. Bl. 535, beroepende alleen geschreven: » Het omslaan der Hollandsche Steden in » 't jaar 1572 gaf hem (COORNHERT), meent men, » gelegenheid tot het digten van het bekende Lied » van *Wilhelmus van Nassouwen.*"

JOHANNES PRINS vraagt bl. 94 en verv. van het Leven van PHILIP VAN MARNIX, in de *Levens der Nederlandsche Dichters en Dichteressen*, uitgegeven door het Genootschap *Kunst wordt door arbeid verkregen*, *Leiden* 1782, Deel I: » of het wel zo » geheel vreemd zoude zijn te denken, dat ALDE- » GONDE ook in het bekende *Geuzen Liedtboek*, » beginnende met *1564*, de hand gehad hebbe; al- » tans het Oude Vaderlandsche gezang *Wilhelmus van* » *Nassouwen* enz. wordt van zeer veelen aan MAR- » NIX toegeschreeven. (Die begeerig is, dat in zijn » geheel te leezen, kan onder anderen te regte raaken » bij S. H. VAN IDSINGA, *Staatsrecht* enz. I Deel. bl. » 328. — Hoe spotters te dien tijde dit Liedeken veran- » derden, daarvan is de gedagtenis overgebleeven bij » onze Vaderlandsche Jeugd, die zig daar nog heden in » vermaakt). 't Is waar (dus vervolgt hij), G. BRANDT

»kent zulks *tot twee reizen toe* (ter opgegeven »plaatse) aan DIRK VOLKERTSZ. KOORNHERT »en staaft zulks door eene *Schriftelijke* aanteeke»ning van J. UITTENBOGAERT, die dat uit den »mond van H. DE GROOT vernomen had. — En dit »stuk schijnt wel, zoo lang wij geene nadere be»scheiden hebben, niet volstrekt te beslissen; al»leen komt mij bedenkelijk voor, dat, zoo KOORN»HERT maaker van dit Lied geweest zij, men »nochtans in zijne werken (bedraagende drie dikke »Folianten, *Amst.* 1630, en waarin men zorgvuldig »verzameld heeft, al wat ooit door hem geschre»ven is, daar onder agter het Iste Deel ook zijne »*Liedekens*) dit gezang niet geplaatst heeft. Die »*Liedekens* immers zijn van een gemengden aart; »Men vindt er b. v. onder op eens *Vrijers blaau»wen scheen* enz., Zegt men KOORNHERT richt»te alle de onderwerpen deezer Liederen tot een »Kristelijk oogmerk, en bedoelde zijnen Leezer »of Zanger tot iets nuttigs daaruit op te leiden; »maar even dit kan ook getuigd worden van dat »genoemde Vaderlandsche Gezang, als behelzende »niet slechts eene verdediging van Prins WILLEM »den Isten tegen de beschuldigingen van ALBA »enz. maar eindigende ook met een opwekking, »of vermaaning hoe Neêrlands volk zig in die »bange tijden betaamelijk had te gedragen. — »Daar te boven wordt 'er niets van gemeld in het »vrij breedvoerig verhaal van KOORNHERTS le»ven, staande voor het Iste Deel zijner gezegde

» werken, niet tegenstaande daar in op meer dan » eene plaats gewag gemaakt wordt van zijne *Rij-* » *men, fraaie, en constige Refereinen en Liede-* » *kens;* En zeker! zijn Uitgeever behoefde zig des » niet te schaamen, alzoo het naar dien tijd niet het » minste zoude geweest zijn van zijne Liedekens, en » zeer veel dienst gedaan heeft onder 't Gemeen ten » voordeele van Prins WILLEM en van de goede » zaak, aan welke beiden hij volgens het genoemde » Levensverhaal zeer verknocht was. (Deeze snaar » wordt ook niet geroerd, in de nieuwe verzame- » ling der *Levensbeschrijving van eenige Voornaa-* » *me meest Nederl. Mannen en Vrouwen*, in wier » 2de stuk *Amst.* 1775 en 1776 het Leven van onzen » KOORNHERT voorkomt, bl. 103. 't Zij dan dat » dit bijzondere stuk den Schrijver niet op de ge- » dagten gevallen zij, 't zij dat hij het niet wigtig » genoeg beweezen geoordeeld hebbe, om het op » KOORNHERTS rekening te stellen),"

Vervolgens deelt hij de meening van VERHEIDEN, BAYLE, PARS, en VAN SPAAN mede, ook dat van G. SUIKERS, (*Algem. Kerk. en Wereldl. Gesch.* 9de en 10de stuk, II. D. VII. Tijdbest. 73 Hoofdst., bl. 432,, vergel. p. 444.) die van COORNHERT gewagende zegt: » » naar het zeggen van » » sommigen heeft hij het bekende Liedje; *Wilhel-* » » *mus* enz., gemaakt, hetwelk van anderen met » » meerder recht aan HARNIX wordt toegeschree- » » ven." — Adde Clar. GERDES, *in Scrinio Antiq.* » *Tom.* III. p. 131 in *Nota.* — Dan deeze verschil-

»lende oordeelen, (dus gaat hij voort), schoon »van altemaal deftige Mannen, omtrent den rech- »ten maaker van het genoemde Lied ons echter nog »vrij onzeker laatende, zoo kunnen we het toewij- »zen daarvan aan MARNIX door de meesten van »hun niet dan tot een trap van waarschijnelijkheid »brengen, en zeggen daarom ten slotte van dit ge- »ding, met J. SPEX in zijn *nagelaten Gedichten* »bl. 75:"

»»Het schijnt, buiten de betrekking, welke de »»Heer van St. ALDEGONDE tot Prins WILLEM »»den eersten gehad hebbe, uit den schrijfstijl niet »»geheel onzeker toe, dat hij de rechte Vader van »»dit naamloos kind geweest zij."»

De gedachten van Mr. GALE ISAAC GALES, nopens den Vervaardiger van dit Lied, in zijne *Verhandeling over den Oorsprong en de Lotgevallen* van hetzelve, in 1789 in de Maatschappij *Doctrinâ et Amicitiâ* te *Amsterdam* voorgelezen, en volgens WITSEN GEYSBEEK, *Biogr. Anth. en Crit. Woordenb.* IV. D. bl. 341, ook in dat jaar gedrukt, zijn mij tot nog toe onbekend gebleven. De Heer SCHELTEMA heeft dezelve bij het zamenstellen zijner verhandeling over het *Wilhelmus-Lied* gezien, doch zij gaf hem weinige bouwstoffen, vermits de aardigheden, waardoor deze Verhandeling destijds opgang maakte, meest alle van den toestand des tijds waren ontleend.

De Hoogleeraar TE WATER zegt alleen, in zijn

Verbond en Smeekschriften der Edelen, Deel 3 bl. 86 in de Aanteekening:

»Of ALDEGONDE de Schrijver van het bekende »Liedtje WILHELMUS VAN NASSAUWEN geweest »zij, is, voor eenige jaaren, zoo mij wel geheugt, »betwist."

J. KOK helt in zijn *Vaderlandsch Woordenboek*, op het woord COORNHERT, in navolging van BRANDT, tot COORNHERT over (1), gelijk ook MEERMAN, die in zijne Aanmerkingen op de *Vergelijking der Gemeenebesten van* GROTIUS, Deel III. bl. 369, KOK naschrijft, zoo als uit de *Aanteekening* volkomen blijkt.

Ook CHALMOT volgt, in het zevende Deel van zijn *Woordenboek*, op het woord COORNHERT, het gezegde van DE GROOT, te vinden bij BRANDT t. a. p., en vermeldt het reeds medegedeelde, betreffende de aanteekening van JOH. VAN SPAAN en den Brief ter verdediging van MODESTINUS PHILALETHES. CHALMOT spreekt van eene *Verhandeling over den oorsprong en de Lotgevallen van het Liedeken Wilhelmus van Nassouwen, Amst. 1795*, 8vo. (denkelijk die van Mr. GALES).

De schrijver van het boekje getiteld: *Het origi-*

---

(1) Hij verwart ook in *Reformatie van Amsterdam*, 4de Boek. bl. 28. Aanteek. (35), belagchelijk genoeg, het *Geuze-liedeboek* met de *Souterliedekens*.

gineele Volkslied: WILHELMUS VAN NASSOUWEN, *deszelfs oorsprong, vermoedelijke Dichter en noodige opheldering. Dienstig der Verzameling van stukken over de verlossing van Nederland.* Te *Leyden bij* J. VAN THOIR. 1813, zegt bl. 4. »Voor deszelfs Dichter houdt men PHILIP »VAN MARNIX, *Heer van St. Aldegonde,* —— »Ook meent men, dat dit Volksdicht, vermoede»lijk, door hem gemaakt is op het einde van het »jaar 1568, toen de vervolgingen om den Gods»dienst toenamen, de uitzigten op redding te zorge»lijker werden, ORANJE naar *Duitschland* was »geweken, en het Vaderland in groot gevaar was."

Behalve eene *Voorrede* vindt men in dit boekje het *Wilhelmus* met taal- en geschiedkundige Aanteekeningen verrijkt.

Te gelijker tijd verschenen bij denzelfden uitgever *acht nieuwe variatien* op dit Nationale Volkslied, door den Heer C. F. RÜPPE nieuw gecomponeerd.

L. G. VISSCHER plaatste dit Lied in het Eerste Deel. bl. 71—75 zijner *Bloemlezing uit de beste Schriften der Nederlandsche Dichters van de 13de tot en met de 18de eeuw* (Brussel 1820), en schreef het MARNIX toe.

J. F. WILLEMS, *Verhandeling over de Nederduytsche Tael- en Letterk. opzigtelyk de Zuydelijke Provintien der Nederlanden,* Deel. I. N. 5. bl. 281, zegt: »Eer wij van MARNIX scheyden, »moeten wy niet vergeeten aantemerken dat hy den

» maeker is van het oud Nationael gezang: *Wil-* » *helmus van Nassouwen* enz. Zoo dat wy dit ver- » maerd Lied, ook aan een' Belg te danken hebben." In het 4de Stuk, bl. 287, zijner *Mengelingen van Vaderlandschen Inhoud*, schrijft hij: » Het nationael » Gezang *Wilhelmus van Nassauwen* door den » Antwerpschen Burgemeester MARNIX VAN ST. » ALDEGONDE gemaekt is ons tot nog toe by- » gebleven, en schynt bestemd, om gezongen en » gehoord te worden, zoolang het Stamhuis van » WILLEM den eersten overeind staet."

Mr. JACOBUS SCHELTEMA schrijft bl. 180, 181; zijner genoemde Verhandeling over dit Lied in D. III. St. III. van zijn *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*: » Wie de maker was (van het » *Wilhelmus*:) bleef mij eenigzins onzeker. Daar » zijn er, die hetzelve hebben toegeschreven aan » DIRK VOLKERTSZOON COORNHERT, vriend » en geheimschrijver van Prins WILLEM I. en nooit » volprezen voorstander der burgerlijke en gods- » dienstige vrijheid, zoowel als een der eerste zui- » veraars en handhavers onzer Dichtkunst en taal. » Het stemt wel overeen met zijnen dichttrant en » en met de godsdienstige stemming van zijn hart; » dan, er blijft groote reden van twijfel, omdat » het Lied zelf niet gevonden wordt onder zijne, » met zooveel zorg bijeengebragte, werken, waar- » bij vele gezangen van mindere waarde zijn mede- » gedeeld, en hetzelve eene aanzienelijke plaats » zoude hebben bekleed. Er konde geene reden

»zijn, waarom men dit te allen tijde hooggeachte »stuk zoude hebben willen uitmonsteren. Met »meerdere waarschijnlijkheid wordt het derhal- »ve toegeschreven aan FILIPS VAN MARNIX, »*Heer van Mont St. Aldegonde*, enz. een ander »edel sieraad van ons land en van onze letterkunde; »de boezemvriend, ja de regterhand van den Va- »der des Vaderlands? Hoezeer verschillende latere »schrijvers zulks als zeker gesteld hebben, is mij »nooit een volledig bewijs voorgekomen; ik neem »het derhalve alleen aan als hoogwaarschijnlijk."

Het gevoelen van Mr. SCHELTEMA heb ik ook omhelsd, bl. XI mijner uitgave van dit Lied, *met ophelderende Aanteekeningen*, te *Leiden* bij J. C. CYFVEER, in 1830.

WITSEN GEYSBEEK laat de zaak wel onbeslist, maar helt toch in zijn *Biogr. Anthol. en Crit. Woordenboek*, D. IV. bl. 348, tot ALDEGONDE over. Hij neemt, Deel VI, bl. 468, het *Wilhelmus*-lied voor scholen en huisgezinnen van WESTER, den Groningschen NIEUWENHUIZEN, over. Zie: COLLOT D'ESCURY, *Hollands roem in Kunsten en Wetenschappen*, Deel IV. Stuk II. bl. 462, in de noot.

Dezelfde Baron COLLOT D'ESCURY schrijft D. II. bl. 88 der *Aanteekeningen en Bijdragen* op zijn *Hollands roem in Kunsten en Wetenschappen*: »Dat »hij (ALDEGONDE) de vervaardiger van het Vader- »landsche Volks-lied *Wilhelmus van Nassouwen*, »hetgeen BAYLE met het *Chanson de l'Escalade*,

» hetwelk die van Geneve op het Nieuwe-jaarsfeest » gewoon zijn aan te heffen, vergelijkt, zoude ge- » weest zijn, heeft vele redenen van waarschijnlijkheid » voor zich, doch met volkomene zekerheid is het » niet te bewijzen."

Vooral verdient ook nagelezen te worden hetgeen dezelfde Geleerde in het IVde Deel 2de Stuk bl. 461 en 462 van dit Werk nopens dit en andere Volksliederen zegt.

De Hoogleeraar M. SIEGENBEEK beslist in zijne *Beknopte Geschiedenis der Nederl. Letterkunde* het geschil niet, zeggende bl. 67: » Er zijn er ook, die » het vermaarde Volkslied, *Wilhelmus van Nassou-* » *wen*, te vinden in *Geuzenliedtboek* (bl. 44 en 45), » een gedicht, 't welk ten dien tijde een' grooten in- » vloed op den Volksgeest, ter bevordering van de » zaak der vrijheid, gehad heeft, aan ALDEGON- » DE toekennen; doch anderen, en onder dezen » BRANDT, geven COORNHERT als maker van » hetzelve op."

De Hoogleeraar N. G. VAN KAMPEN oordeelt, dat ALDEGONDE grooter aanspraak dan COORNHERT heeft, in *Gesch. der Ned. Lett.* D. I. bl. 155. In zijne *Vaderlandsche Karakterkunde*, D. I. bl. 332, waar hij het de *Marseillaise der Geuzen* noemt, laat hij ons omtrent den vervaardiger in onzekerheid; maar in zijne uitmuntende *Redevoering over den Geest der Nederl. Letterk.* zegt hij bladz. 17: » Slechts een Lied uit den tijd der Geu- » zen, het bekende Volkslied van ALDEGONDE op

»den Vader des Vaderlands, leeft nog vóór een »klein gedeelte in den mond des volks, doch hoe? »naar eene schandelijke verminking door eene »vrijheid hatende hand, ongetwijfeld uit de reeds »onder het priesterjuk gekromde zuidelijke ge-»westen."

Mr. J. C. W. LE JEUNE zegt bl. 31 van zijn *Letterkundig overzigt en proeven van de Nederl. Volkszangen* alleen: «Het *Wilhelmus van Nassou-»wen*, hetgeen men gewoonlijk aan MARNIX toe-»schrijft, is bij onderscheiden staatsverwisselingen »verjongd en veranderd." Zie ook de aanteekening.

JOHN BOWRING schrijft bl. 31 van zijn *Iets over de Hollandsche Taal- en Letterkunde:* »Men »houdt MARNIX voor den Dichter van het be-»faamde Lied WILHELMUS VAN NASSOUWEN, »hetwelk weldra de toets der staatkundige gevoe-»lens werd."

De schrijver der *Levensschetsen van Vaderlandsche Mannen en Vrouwen uit de Zuidelijke Provincien*, laat de zaak onbeslist, en haalt bl. 72 een gedeelte van hetzelve aan.

De Heer R. H. VAN SOMEREN neemt in zijn pas uitgegeven stukje *over het Volkslied Wilhelmus van Nassauwen* de partij van COORNHERT tegen ALDEGONDE op. Mr. P. A. BRUGMANS laat in eene voortreffelijke *Bijdrage* achter die *Verhandeling* de zaak, zoo als de meesten vóór hem, onbeslist. Men vindt achter deze Verhandeling en Bijdrage het *Wilhelmus uit het*

Nieu Geusen lietboeck; uit den Nederlandschen Gedinck-clanck; en *woorden op het oude Volkslied Wilhelmus van Nassauwen door* R. H. VAN SOMEREN. De Beoordeelaar van het bij G. VERVLOET te *'s Hage, 1833*, uitgegeven stukje: *Het Erflied onzer Vaderen; waarvan de woorden, als zeer gepast voor den tegenwoordigen tijd, ingerigt zijn naar de muzijk van het immer geliefkoosde Wilhelmus van Nassauwen*, in het *Letterk. Magazijn* 1834. N. 3. bl. 24, noemt ons lied »wel het *onnavolgbare*, maar toch niet *onbereikbare* MEESTERSTUK van ALDEGONDE." Mr. P. S. SCHULL noemt het *Wilhelmus:* »het lied van ALDEGONDE" en houdt hem voor den maker van hetzelve in *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis verzameld door* Mr. P. S. SCHULL *en* A. VAN DER HOOP, Jr. IIIe Deel, Ie Stuk, bl. 122.

O. L. B. WOLFF heeft het *Wilhelmus* niet vertaald in zijne *Proben Altholländischer Volkslieder* (1832); maar DR. HEINRICH HOFFMANN heeft het in zijne *Holländische Volkslieder* (*Breslau* 1833) of het tweede deel zijner *Horae Belgicae*, bladz. 96 en volgg., overgenomen, en meldt er het volgende van: (1)

Wilhelmus van Nassou.

»(*Een Nieu Geusen Lieden Boecxken 1583.*

(1) Verg. *Algem. Konst- en Letterbode* voor het jaar 1834. No. 22. bl 342.

»Daraus öfter gedruckt, zuletzt noch in z. münck,
»*Aletheia* 1830. Heft 2. 3. S. 240—243. Ging
»auch in Volksbücher über. Es steht z. B. in
»*De vrolyke Kramer, met klyn Jans mars-dragend*
»*kondje II. druk. bl. 79—82*)." Na deze woorden geeft hij het *Wilhelmus* volgens de Uitgave van 1581, en vervolgt dus bl. 100:

»Dies berühmteste aller holländischen Lieder
»verdankt wahrscheinlich seinen Ursprung dem
»unglücklichen Jahre 1568. Damals nämlich war
»Graf Adolf von Nassau bei Heiligerlee in Fries-
»land gefallen, Wilhelm von Oranien hatte einen
»vergeblichen Zug nach den Niederlanden unter-
»nommen, der Muth der Geusen, der Vorfechter
»der Freiheit schien niedergedrückt, und Alba
»wartete in einem verschanzten Lager auf den
»Feind, um ihn vollends zu vernichten. Als Verfas-
»ser gilt Philipp Marnix, (1) Herr von Aldegon-
»de, der treue Beistand Wilhelm's."

»Uebrigens ward das Lied bald darauf auch
»in Deutschland bekannt. Johann mechtel
»führt die erste Strophe davon an in seiner Fort-
»setzung der Limburger Chronik (2) (schrieb 1610.)
»und fügt die Worte hinzu: Dieses Lied ward eben
»in diesen Jahren (um 1576.) gemacht und gemein

---

(1) Sehe van kampen, *Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden*, I. D. bl. 115—118.

(2) Hontheim, *Prodromus Hist. Trevir.* p. 1135.

»zu singen." In dem *Geuse Lietboek*, *Dordrecht* »1645. bl. 25 steht darüber: *Na de wyse van* »*Charlers*. Man hat bisher nicht ermitteln kön»nen, was dies für eine Weise war. VON DER »HAGEN meint (*Jen. Litt. Zeit*. I. Bd. S. 284), »die gegenwärtig gesungene Melodie sei nur eine »kleine Variation von der Weise des deutschen Lie»des: *Auf, Auf, zum fröhlichen Jagen!* (1)."

Na de verschillende gevoelens omtrent den Vervaardiger van ons Volkslied te hebben opgegeven, vordert mijne voorgenomene taak, dat ik de meening van sommigen en ook van mij, dat niet COORNHERT, maar wel ALDEGONDE de Dichter van hetzelve is, tracht te verdedigen.

Wij hebben vroeger, naar onze krachten, aangetoond, dat het WILHELMUS niet in 1572, gelijk

(1) »*Auf, auf! auf, auf! zum Jagen,*
»*Auf in die grüne Heid!*"

Dies Lied ist von einem Schlesier, GOTTFRIED BENJAMIN HANCKE gedichtet zur Feier des Hubertsfestes im Kuckusbade 1724. Es steht in seinen Gedichten I. Th. 2 Aufl. 1731. s. 97—100. HANCKE hatte es einer *gewissen Melodie* angepasst, und diese ist, wie ein Zeitgenosse versichert, das französische Lied:

»*Pour aller à la chasse*
»*Faut être matineux.*"

sommigen willen; maar in 1568, of in het begin van 1569, kort na 's Prinsen togt over de *Mase*, moet zijn vervaardigd geworden, en nu is dan natuurlijk eene eerste vraag, waar was ALDEGONDE, en waar COORNHERT omtrent *dien* tijd, en in welke betrekking stonden beiden *toen* tot den Prins? Zulks zal ik onpartijdig trachten na te gaan (1).

---

(1) Onder het afdrukken van dit blad zond mij Mr. J. T. BODEL NYENHUIS de bovengemelde Verhandeling van G. J. GALES, oct., groot 25 bladz. en getiteld: » *Verhandeling over den oor-* » *sprong en de lotgevallen van het Liedeken* WIL- » HELMUS VAN NASSOUWEN, *gedaan den 2de* » *April* 1793 *in het letterlievend Genootschap* » *Doctrina et Amicitia*, binnen Amsterdam. *Te Amsterdam* bij W. WYNANDS. 1795. Zonder den naam van den Schrijver.

Hij geeft eerst eene vrij naauwkeurige lezing van den tekst, en onderzoekt vervolgens *op wien*, *bij welke gelegenheid*, *wanneer* en *door wien* dit *lied* gedicht is, van bl. 6—19.

Over den tijd, wanneer het vervaardigd is, redeneert hij, bl. 12, dus:

» Dan, hier rijst natuurlijk de Vraag, in welke » tijd, in welk een Jaar is dit Lied gemaakt? » Eenige brengen daartoe het jaar 1572, wanneer » Willem van Nassau de stad Bergen in Henegou- » wen willende ontzetten, en geen kans ziende om » zijne krijgsknechten te betaalen, genoodzaakt werd » terug te keeren, en zijne legerbenden af te dan- » ken, waardoor 's Prinsen zaaken, hoe zeer mer-

» kelijk gevordert, en die van ons Vaderland te » gelijk, ten achteren gingen Maar, dit gevoe- » len kan geen steek houden, als wij begrijpen » dat toen vader Willem ten tweedemaal in 't land » kwam, men toen reeds een lied zong op de » vois of wijze van Wilhelmus van Nassouwen. » Men vindt zulks in het zoogenaamde Geuzen-lie- » deboek, pag. 70. en vervolg. waaruit wij dan » van zelven geleid worden tot een' vroegeren tijd » als van 1572. Daar nu in het 11de en 12de » couplet van dit Gezang wordt melding gemaakt » van eenen mislukten veldslag bij Maastricht, zoo » meen ik uit den zamenhang dezer dichtregelen » te moeten besluiten, dat dit geval bij Maastricht » aanleiding gegeven heeft tot dit Liedeken, en » mitsdien dat het jaar 1568, waarin dit gebeur- » de, eigentlijk het jaar is, aan welk wij onzen » Wilhelmus verschuldigd zijn" enz.

Over den *Vervaardiger* van het Lied spreekt hij bl. 17 en volgg. dus:

» Zeker is het, dat de Dichter moet geweest » zijn de Prins zelve, of een aanhanger en vriend » van zijn Excellentie Willem de eerste kan naar » mijn inzien dit Liedeken niet hebben gemaakt, » ten minsten voor zoo ver ik weet, was hij geen » sins bedeeld met de gaave der Poëzij, en zich » zelfs te prijzen en te verheffen, kan ik niet over- » eenbrengen met het groot verstand, schrander » oordeel en slimheid, waarme deze Prins onder » zijne tijdgenooten heeft uitgeblonken; dus worden » wij van zelfs gewezen op den een' of anderen bij- » zonderen vriend en aanhanger van zijn Doorluchtig- » heid. Dan bepaaldelijk hem te noemen, is ver- » schil onder de Geleerden."

» Gerard Brandt, een beroemd Historiekun-

» dige, houdt in zijne Beschrijving van Enkhuizen, » voor den maaker, DIRK VOLKERTS KOORN» HERT, een Secretaris van Haarlem, en vervol» gens van H. Ed Gr. Mog.; doch hij zegt dit zon» der bewijs. Deze KOOARNHERT was wel een » Dichter, een voorstander der Vrijheid en bij den » Prins zeer gezien, doch ik meen uit zijne le» vensbeschrijving te kunnen ontdekken, dat hij » in den Jare 1568, wanneer het Wilhelmus ge» maakt is, ter zake van het Patriotismus [Pro» testantismus?] of in hegtenis gezeten heeft, of ont» slagen zijnde, den wijk naar Cleve heeft genomen, » van waar hij niet voor 't Jaar 1572 in ons Va» derland is teruggekeerd."

». Liever denk ik aan den Geleerden MARNIX, » *Heer van St. Aldegonde*, deze was een buiten» gewoon gunsteling van zijne Excellentie, en » verzelde hem zeer dikwijls. Van hem wordt » getuigd, dat hij Prins Willem van Nassau meer» der dienst door zijne woorden, dan door zijnen » deegen gedaan heeft. Sommige zijner geschrif» ten; zoo Staatkundige als Godgeleerde, waren » dan eens in eenen ernstigen, dan eens in eenen » boertenden trant geschreven; van zijne liedjes » zelf, zegt zeeker schrijver, trok onze Republiek » groot voordeel." De schrijver deelt vervolgens hetgeen JAC. VERHEIDEN nopens dit Lied zegt bijna woordelijk mede.

Eindelijk gaat de schrijver *het gebruik, dat men van dit Gezang gemaakt heeft* na. Op dit gedeelte is volkomen toepasselijk het bij den Heer SCHELTEMA *Gesch. en Letterk. Mengelw.* D. III. St. III. bl. 195 gemelde, door mij bl. 26. van dit stukje aangevoerd. Alleen wil ik dit overnemen, dat er in het jaar 1788 een zeker boekje roerende dit *Wilhelmus* moet zijn uitgekomen, hetwelk echter noch door den Heer GALES, noch door mij is gezien.

V.

Aldegonde *een* boezemvriend *van Oranje.*

Wagenaar.

Philips van Marnix, *Heer van Mont St. Aldegonde*, *Souburg en Touwink* (1), was de Zoon van Jacob van Marnix, Ridder, Baron van *Pottes*, Heer van *Tholouse*, Commissaris Generaal der Monsteringe in de Nederlanden, en van Maria van

---

(1) Men moet hier niet denken aan het kasteel *Souburg* in de nabijheid van het Walchersche Dorp *West-Souburg*, een geruimen tijd het verblijf van Marnix; maar aan de *Ambachtsheerlijkheid van West-Souburg*. *St. Aldegonde* lag in *Henegouwen*, omtrent 4 Fransche mijlen ten oosten van *Mons*, maar de ligging van *Touwink* of *Touwinck* is onbekend gebleven aan te water. S van leeuwen meende dat het in *Zeeland* lag Volgens den *Vriend des Vaderlands* D. VI. N 1. 1832. bl. 38. werd het eigenlijk *te Wijk* genoemd, en was afkomstig van Josina de Lannoy, dochter van den Heere van *Hardixlaken*, in Vlaanderen, en weduwe van Adriaan de Bailloeul, derde vrouw van Marnix.

Het was een der zes parochien van het voormalig eiland *Borsselen*, in 1532 overstroomd en in 1616 herdijkt.

HAMERICOURT, dochter van HENDRIK, Heere van *Willençy*, *Mont St. Aldegonde* enz. Reeds in zijne jeugd omhelsde hij de gezuiverde Godsdienstleer, waarin hij naderhand te *Geneve* door CALVYN en BEZA verder onderwezen werd (1). PASCHASIUS JUSTUS, een der beroemdste Geneesheeren uit de zestiende eeuw, noemde hem in 1560, toen hij 22 jaren oud was, een edel, zedig en geleerd jongeling (*Nobilis, modestus et eruditus adolescens*) (2). Niet te verwonderen, dat hij, na, volgens de gewoonte van die dagen, zich buiten 's Lands vooral in de Regten en Beschaafde Letteren geoefend en bekwaamd te hebben, bij zijne terugkomst zich de zaak der Hervormden en van zijn diep vernederd en onder de Spaansche roede zuchtend Vaderland aantrok. Toen had hij nog geene gelegenheid om openlijk optetreden. »Van mijn »wedercomste (schreef hij in zijn *Apologetycke Antwoord* bl. 47) van Geneven af (1560) tot in »het beginsel der beroerten, hebbe ick mij den »tijd van zes jaaren onder het Cruice der vervol»ginghen, die te dier tijt seer strenge waren, als »verborgen gehouden."

In 1561 schreef hij uit *Antwerpen* een brief aan PETRUS DELENUS, Leeraar der Hervormde Nederduitsche Gemeente te Londen, bij gelegenheid

(1) PRINS, *Leven van Marnix*, bl. 7, 8.
(2) TE WATER, *Verbond en Smeekschrift der Edelen* D. IV. bl. 466.

van de ontkoming van twee Leeraren, op het punt dat zij te *Valenciennes* stonden gemarteld te worden (1). Ook in 1562 ontmoeten wij hem te *Antwerpen* (2).

Omtrent dien tijd raakte hij in kennis en in de vertrouwelijkste vriendschap met WILLEM *den eersten*, een man van dezelfde gezindheden en jaren, maar hooger in rang en waardigheden.

In 1565 en 1566 was ALDEGONDE ijverig werkzaam in het verbond der Edelen tot stand te brengen, en was niet slechts de eerste onderteekenaar maar stelde hoogstwaarschijnlijk zelf het verbondschrift op. Toen in het begin van 1567 de zaak der Edelen hopeloos begon te staan en men zich poogde te wapenen om geweld met geweld te keer te gaan, en ten dien einde geld verzamelde, liet hij zich gewillig tot algemeen ontvanger dezer penningen aanstellen (3). In Mei 1566 was hij op de Kerkvergadering, te *Antwerpen* gehouden, tegenwoordig (4). Hij woonde toen te *Breda*, in welke stad, aan zijn huis, het eerste *Compromis* werd geteekend (5).

---

(1) PRINS, *Leven van Marnix*, bl 8 en 9.
(2) W. TE WATER, *Tweede Eeuwgetijde van de Geloofsb. der Gereform. Kerken*, bl. 33.
(3) BRANDT *Hist. der Ref.* D. I. bl. 440.
(4) W. TE WATER, *Tweede Eeuwgetijde der Geloofsbelijdenisse der Geref. Kerk*, bl. 55.
(5) VAN DER VYNCKT, *Nederl. Beroerten*, D. II. bl. 155, en D. I. bl. 254.

Weldra liep hij der Landvoogdesse in het oog, die den 2 Februarij 1567 aan hare Lijfwacht en andere wachten te *Brussel* bevel gaf, om, onder een aantal Edelen, ook *les deux freres de Tholouse* (zoo noemde men hem en zijn' broeder JAN) niet in de stad te doen komen (1). Hij bleef echter in *Braband* bij den Prins en stond hem benevens de overige Edelen met raad en daad bij, tot dat ORANJE den 11 April 1567 uit *Antwerpen* naar *Breda* vertrok, en vervolgens na eenig verblijf aldaar, van die plaats met zijne Gemalin, bedienden, huisraad en pakkaadje, benevens eenige Edelen, die hun lot aan het zijne wilden verbinden (omtrent honderd), eerst naar *Dillenburg* in het Graafschap Nassau, zijne geboortestad, en kort daarop naar andere oorden in *Duitschland*, waar hij, tot in Junij 1568 bleef (2).

Het komt ons hoogstwaarschijnlijk voor, dat ALDEGONDE tegelijk met den Prins, of kort na denzelven, naar *Duitschland* (*Emden*) is geweken; vooral wanneer wij in het oog houden, dat ALDEGONDE de raadsman en regterhand van den Prins was, die nu meer dan ooit zijnen raad noodig zal gehad hebben, daar hij zich tot eene onderneming

---

(1) TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. IV. bl. 423.

(2) ORLERS, *Geslacht der Graven van Nassau*, bladz. 112. VAN DER VYNCKT, *Nederl. Beroerten*, D. II. bladz. 29, 30, 322. Den 6 van Grasmaand 1568 was de Prins nog te *Dillenburg*, BRANDT *Ref.* D. I. bl. 774.

gereed maakte, waarop hij, zooals men zegt, alles wilde zetten. Hij werd ook den 19 van Wintermaand 1567 met den Prins van *Oranje* en vele andere Edelen gedaagd om binnen den tijd van driemaal veertien dagen voor ALVA te verschijnen, en toen ook hij binnen dien bepaalden tijd niet verschenen was, werd hij om de misdaad van gekwetste Majesteit veroordeeld, en zijn lijf en zijne goederen verbeurd verklaard (1).

Wij durven niet beslissen, of ALDEGONDE in het begin van September 1568 bij den overtogt van den Prins over de *Maas* tegenwoordig is geweest en tot het getal der ongenoemde Edelen behoord heeft, die den Vorst uit *Duitschland* vergezeld hebben. Wij hellen aan den eenen kant wel over om de tegenwoordigheid van MARNIX bij deze onderneming te veronderstellen, vooral wanneer wij op de noodzakelijkheid van ALDEGONDE voor zijnen Vorstelijken vriend letten; maar dan moet hij toch spoedig het leger verlaten hebben en naar *Duitschland* zijn teruggekeerd; wijl hij zich den 19 September 1568 te *Lutzbourg* in *Friesland* bij den Edelen MANNINGA ophield, en van daar eenen uitvoerigen brief schreef aan PIETER CARPENTIER, Rector der Latijnsche School te *Norwich*, betreffende de hoogloopende twisten in de Nederduitsche Hervormde Gemeenten te *Londen* en

(1) VAN METEREN *Ned. Hist.* D. I. bl. 439, 440.

Norwich ontstaan, gelijk TE WATER in *Verbond en Smeekschr. der Edelen* D. III. bl. 53 ons meldt. Aan den anderen kant moeten wij toestemmen, dat hij niet onder diegenen genoemd wordt, welke als volgelingen van ORANJE op dien togt gemeld worden bij STRADA *de Bello Belgico, dec. prim.* pag. mihi 406; BENTIVOGLIO *Historie der Ned. Oorlogen* (vertaling van J. H. GLAZEMAKER) bl. 108; VAN METEREN *Nederl. Hist.* D. I. bl. 196; HOOFT *Ned. Hist.* bl. 196 en het Leven van WILLEM den I (*Leiden* 1732) D. II. bl. 96 en 97 (1).

Hoe het zij, maar al te ras zal MARNIX den ongelukkigen afloop van deze onderneming, op welke het oog van geheel *Europa* gevestigd was, en van welke hij wel voornamelijk het plan ontworpen zal hebben, vernomen hebben, en, wijl hij steeds in briefwisseling met *Oranje* was, met de naauwkeurige toedragt der zake bekend zijn geworden.

ALDEGONDE bleef in *Duitschland* en zat als Ouderling van de heimelijke kruiskerk te *Antwerpen* op de Kerkvergadering te *Wezel* in het begin van November 1568 gehouden, en teekende aldaar met 50 anderen de handelingen (2). In *Janua-*

(1) Over dien togt moet vooral gelezen worden VAN DER VYNCKT, *Nederl. Beroerten*, D. II. bl. 112 en volgg.

(2) BAREUTH, *Holl en Zeel. Jubeljaar*, bl. 31. W. TE WATER, *Tweede Eeuwgetijde der Geloofsbelijdenisse* bl. 67. en J. W. TE WATER, *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland*, bl. 45.

rij 1569, ontmoeten wij hem wederom te *Lutzbourg*, van daar reisde hij naar *Embden*, en kort daarop bevond hij zich te *Keulen*, uit welke laatste stad hij in Junij (*braekmaand*) 1569 eenen belangrijken en hartelijken brief aan de Hervormde Gemeente te *Embden* schreef welke nog aanwezig is, en gelezen kan worden in MEINERS, *Oost - Vrieslands Kerkgeschiedenis*, D. I. bl. 420—424.

FREDERIK de III, Keurvorst van den *Paltz*, had hem reeds in het begin van dat jaar tot Kerk- en Staatraad aangesteld; »maar," schrijft de Hoogleeraar TE WATER, *Verbond en Smeekschrift. der Edelen*, D. III. bl. 47, » hoewel nu in eene andere » betrekking gesteld zal ALDEGONDE, gedurende » dien tijd zijne liefde voor de Vrijheid en de zucht » ter verlossinge der Nederlanden niet verloren heb» ben. Het tegendeel kan opgemaakt worden uit » zijne aanhoudende Briefwisselingen met ORANJE, » in 't jaar 1570 en vervolgens, en noch veel meer » uit zijne staat- en krijgskundige verrigtingen." In het jaar 1570 ontmoeten wij ALDEGONDE te *Heidelberg* en in 1571 op de Kerkvergadering te *Emden* (1). Hij keerde eerst in 1572, toen de stand der zaken in ons Vaderland veranderd was, naar *Holland* terug, als afgezant van den Prins, die te *Dillenburg* zijn verblijf hield, om van zij-

---

(1) BAREUTH, t. a. p. bl. 31. MEINERS, t. a. p. D. I. bl. 246.

nentwege op de eerste vrije Staatsvergadering, te *Dordrecht* gehouden, te verschijnen; op welke vergadering hij die heerlijke Redevoering hield, welke nog met bewondering en belangstelling gelezen wordt: met dit gevolg, »dat de Staten man»moedig besloten den Prins van *Oranje* voor 's Ko»nings wettigen Stadhouder te erkennen, beloven»de onder handtastinge, denzelven getrouw te zul»len zijn."

Wij zien derhalve ORANJE en ALDEGONDE eene en dezelfde zaak behartigen; door dezelfde zucht gedreven, om Nederlands Godsdienstige en Burgerlijke Vrijheid te vestigen; gelijksoortige rampen ondervinden; op een en denzelfden tijd gedagvaard, veroordeeld, en het land verlaten. Ook in hunne ballingschap, stonden zij elkander met raad en daad bij, en toonden door hunne vriendschappelijke briefwisseling hoezeer zij elkander behoefden, om aan dat groote werk, NEDERLANDS VERLOSSING, met goed gevolg, te kunnen arbeiden.

Bij eene naauwkeurige en aandachtige lezing van het *Wilhelmus* zullen wij opmerken, dat de dichter er van *bijzonder* met de godsdienstige en staatkundige gevoelens van den Prins vertrouwd, ja, meer dan een gewoon vriend, een *boezemvriend* van hem geweest moet zijn; en dat zulks MARNIX geweest is, zal niemand betwijfelen, die de geschiedenis dezer rampzalige tijden gelezen heeft.

BRANDT zegt in *Hist. der Reform.* D. I. bl. 842, 843. »ALDEGONDE, seer bemind en hooggeacht

»van Prins WILLEM, die door hem steden en volken regeerde."

»Gelukkige Vorsten!" roept BARRUTH, bl. 31 van *Hollands en Zeelands Jubeljaar*, over ALDEGONDE sprekende, uit: »Gelukkige Vorsten! die »zulke Mannen, hun getrouw en sonder eigenbaat, »derselver welweesen alleen bedoelende, in hunnen »dienst aantreffen! Hierdoor krygen se gelegenheid, »om, onder Gods Zegen, voortreflyke en Heroï»que daden te verrigten."

De geleerde SCHELTEMA noemt hem, D. II. bl. 65 van zijn *Staatk. Nederl.* »een man, die misschien »door raad en beleid, den meesten invloed heeft »gehad op onze geschiedenis, en zeker een der »grootste mannen der zestiende eeuw en een sieraad »van het menschelijk geslacht was."

VAN DER VYNCKT zegt t. a. p. D. II. bl. 155: »Hij (ALDEGONDE) bezat het vertrouwen van den »Prins van *Oranje*, en bevond zich aan het hoofd »van al de zaken der Provincien" enz.

Ziet verder over de betrekking tusschen ORANJE en ALDEGONDE: STRADA, t. a. p. pag. 451. TE WATER, *Verk. Vad. Gesch.* D. IV. bl. 324. en *Verbond en Smeekschr. der Edelen*, D. III. bl. 55. COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem*, D. II. Aant. bl. 86. WAGENAAR, *Vad. Hist.* D. VI. bl. 223.

Ik meen, door het bovenstaande, het hoogstwaarschijnlijk gesteld te hebben, dat ALDEGONDE met den Prins ten minste ééne zaak maakte, en zoo al

niet bij denzelven, toch in eene naauwe betrekking met hem stond, toen dit Lied in 1568 of begin van 1569 vervaardigd werd; en dat hij, door zijne betrekkingen en vriendschap met den Vorst, juist de man was, om een gedicht te vervaardigen, waaruit de Godsdienstige en Staatkundige denkwijzen van *Oranje* zoo duidelijk gekend worden. Zoo ALDEGONDE het Lied gedicht heeft, moet hij het of bij den Prins in het leger (juist geen geschikte gelegenheid), of, hetgeen vermoedelijker is, bij den Edelen MANNINGA; of even na de wederkeering van den Prins uit *Frankrijk* naar *Duitschland*, waar zij elkander, na een afzijn van eenige maanden wederzagen, dus in 1568 of in 1569, vervaardigd hebben.

Het is te bejammeren, dat ALDEGONDE niet aan het verzoek der Kerkvergadering, 5 Oct. 1571 te *Emden* gehouden, voldaan heeft, te weten, om eene »Historie te schrijven der dingen, die in zom» mige Jaeren herwaert geschied (waren), en voor» naementlyk van die dingen, die de oprichtinge » der Kerken, de vervolginge derzelver, die afwor» pinge, en wederoprichtinge der beelden, die vol» standigheit der Martelaeren, die grouwelyke Oor» deelen Godts tegen de Vervolgers, de veranderin» gen der Politiën etc." betreffen; dan zouden wij, en van vele Kerkelijke en van vele Staatszaken, en dus ook van zijne eigene lotgevallen in dat tijdperk, die men nu gebrekkig weet, of waar men naar raden moet, naauwkeuriger bescheid hebben. (Verg. W. TE WATER, *Historie der Hervormde Kerk te*

Gent in het *Bericht aan den Leezer* en J. PRINS, *Leven van* MARNIX, bl. 13, noot (*n*)). Nog zijn ook, zoo verre mij bekend is, niet in het licht verschenen de Brieven van ALDEGONDE aan PIETER CARPENTIER, vroeger in handen van den Weledel. Gestrengen Heer Mr. J. VAN CITTERS, Burgemeester en Raad der stad *Middelburg*, en door den Hoogleeraar TE WATER, als vele belangrijke zaken behelzende, der Uitgave overwaardig gekeurd. TE WATER, *Verbond en Smeekschrift der Edelen*, D. III. bl. 53 in de Aanteek. Dat de bezitter ons dezelve niet langer onthoude.

Wij willen ons nu niet langer met ALDEGONDE bezig houden, maar trachten na te gaan, waar zich COORNHERT in die tijden bevond, en of hij toen alreeds in zulk eene naauwe betrekking tot den Prins stond, om een Gedicht te kunnen vervaardigen, waartoe zoo diepe kennis van diens Godsdienstige en Staatkundige gezindheden vereischt werd.

VI.

> Hij (COORNHERT) was wel gezien
> » bij den Prins van ORANJE, die sich
> » van hem om zijne schranderheid en
> » trouw bediende."
>
> SCHELTEMA.

DIERICK VOLKAERSEN of DIRK VOLKERTSZ. COORNHERT werd in het jaar 1522 te *Amster-*

dam uit burgerlijke Ouders (zijn Vader was Lakenkooper) geboren. In zijne jongelingsjaren deed hij, gelijk ALDEGONDE, om menschen- en zakenkennis op te doen (*om wat te besoucken*), eene reis naar *Spanje* en *Portugal*. Na zijne terugkomst huwde hij, tegen den zin zijner Moeder, en was, wijl zij hem uit dien hoofde onterfd had, genoodzaakt als Hofmeester bij REINOUT VAN BREDERODE, Vrijheer van *Vianen*, *Ameiden* enz. in dienst te treden. Zich niet wel naar het Hofleven kunnende schikken, verliet hij zijnen Heer, bij wien hij in hooge achting was geraakt, en zette zich te Haarlem neder, waar hij door etsen en plaatsnijden in koper zijn brood moest verdienen. Toen hij den ouderdom van vijf of zes en dertig jaren bereikt had begon hij zich onder de leiding van Doctor JOHANNES BASILIUS, naderhand Raad van den Prins van *Oranje*, op het Latijn toe te leggen. De reden waarom hij in dien gevorderden leeftijd die taal leerde, was omdat hij: » in eenighe poincten der » religie ongherust zynde, ende syn ghemoet niet » connende vernoeghen, meende, dat hy in de bou» cken van Augustyn of andere *Patres* (die in 't » Latyn alleen gheschreven hebben) soude connen » onderrechtinghe ende vernoeginghe vinden." De kennis van die taal bragt hem in 1561 tot het Notarisschap. Den 15 Januarij 1562 werd hij Secretaris der stad *Haarlem*, en den 11 Maart 1564 Secretaris van Heeren Burgemeesteren dier plaats, in welke laatste bediening hij veel moeite gehad heeft. In

1565 en 1566 werd hij van stadswege verscheidene malen tot den Prins van *Oranje*, toen Stadhouder van *Holland*, afgezonden: ook stond hij, bijzonder in die dagen, in zeer naauwe betrekking met HENDRIK, Zoon van REINOUT VAN BREDERODE. In het volgende jaar 1567 werd hij, wegens zijn ijveren voor 's Lands vrijheid (1), tegen de voorregten der stad *Haarlem* gevangen genomen, en naar den *Haag* in de gevangenis gevoerd.

Vóór dien tijd echter sprak hij den Prins nog te *Antwerpen* (2) en vervaardigde de *waarschouwing aen de Inghesetene deser Nederlanden pro Lege, Rege et Grege*, door Prins WILLEM den 1 Dec. 1566 (volgens BOR Boek IV. Fol. 182, en Leven van COORNHERT vóór zijne *Werken* fol. I. *verso* en *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen* D. II. bl. 108) in zijn leger uitgegeven (3). In de gevangenis vervaardigde hij eenige

(1) Men verg. TE WATER *Verbond en Smeekschrift der Edelen*, D. II. bl. 86 en volgg.

(2) TE WATER t. a. p. bl. 89

(3) Ik vermeld deze bijzonderheid, wijl ik ergens meen gelezen te hebben, dat COORNHERT dit stuk in de gevangenis gemaakt heeft. Volgens WAGENAAR, *Beschrijv. van Amst.* D. XI. bl. 206, en vóór hem BRANDT, *Hist. der Ref.* D. I. bl. 469, werd hij een gedeelte van 1567 en 68 in hechtenis gehouden en was derhalve in 1566 nog op vrije voeten. In Dec. 1567 wa hij er nog in, gelijk blijkt uit hetgeen wij lezen onder den Lof van de Gevangenisse:

opstellen en gedichten en onder anderen den *Lof der Gevangenisse.*

In het begin van 1568 werd COORNHERT ontslagen, onder vóorwaarde, dat hij zich in den *Haag* zou blijven ophouden, om tot zijne verantwoording gereed te zijn. Toen er kort daarna aanschrijving uit *Brussel* kwam, om zich wederom van zijn persoon te verzekeren, werd hij heimelijk door Jonkheer ARTUS VAN BREDERODE uit den *Haag* naar *Haarlem* gevoerd. WAGENAAR zegt in *Beschrijv. van Amst.* D. XI. bl. 207, dat hij uit den *Haag* naar de *Beverwijk* vlugtte, maar in COORNHERTS Leven, voor het Eerste Deel zijner Werken, fol. I. *verso* staat, dat hij naar *Haarlem* en voorts, gelijk ook WAGENAAR t. a. p. meldt, uit den lande is vertrokken. Hij begaf zich eerst naar *Emden* en vervolgens naar *Kleef*, in welke laatste stad hij zich nederzette, en op nieuw zich met het plaatsnijden moest bezig houden, om zijn gezin te kunnen onderhouden.

« Maer waer hij quam," zegt BRANDT, *Hist. der Ref.* D. I. bl. 470, » hy wierdt, dit was se-

---

» *Begonnen ende voleynt in de ghevanckenisse,*
» *'t Jaer seven en 't sestigh op Vrouwen ontfangenisse.*"

In welk leger gaf WILLEM I dit Geschrift uit? Deelde hij het onder de vijf vaandels, die hem door de Landvoogdes in 1566 werden toevertrouwd, uit, waar de Kolonel WALDERFINGER toe behoorde, die hem, volgens geheim bevel der Landvoogdes, op de vingers zag?

» dert syn beklagh, van de hoofden der geenen die » Calvijns en Bezaes leere toegedaen waeren, on» » vriendelyk bejegent: om dat hy (dus lagh 't by » hem) op al de meiningen der twee genoemde » Leeraren geen ja kon seggen." Eerst na zijn vertrek den eersten September 1568 werd hij door den Bloedraad gebannen, met verbeurdverklaring zijner goederen (1). COORNHERT was dus niet bij den Prins toen deze de *Maas* overtrok, maar in *Duitschland*, en is, hoewel zeer bekend en geacht bij den *Prins*, toch niet voor den jare 1570 in de *bijzondere* gunst van en in briefwisseling met denzelven geraakt. » Deses Korenherts versmitste her» senen" (lezen wij in het boveng. *Leven fol.* 1. *verso*) » ende onfaylbare ghetrouwicheydt heeft » Prins WILM, buyten alle twijffel, erkent endé de » Staten van Hollandt gherecommandeert, eer hy » tot sulcken eerlycken als vertrouden staet van der » H. H. Staten van Hollandts Secretarius te wor» den, ghecomen is. Alsoo men Copyen uyt Coorn» herts beschreven Memorien vindt, daar in men » vint hoe hy van Prins Wilm d'Orangie tot, ende » in syne dienst versocht ende ghebruyckt is ghe» weest, *oock noch uytlandich zynde* enz." Dus na het jaar 1568 en 1569. De Hoogl. TE WATER meldt ook, in *Verbond en Smeekschriften der Edelen*, D. II. bl. 88, na van COORNHERTS verbanning in 1568 door ALVA gesproken te heb-

---

(1) WAGENAAR, *Amst.* D. XI, bl. 207.

ben: »COORNHERT geraakte ook in de bijzondere »gunste van Prins WILLEM den I, die met hem »en zijne broederen, KLEMENT en FRANS, in het »jaar 1570 en twee volgende, eigenhandige brief»wisselinge hieldt ter verlossinge van 't benaauwde »Vaderland."

Dat COORNHERT na zijne eerste ballingschap een bijzondere gunsteling van *Oranje* werd, is onbetwistbaar, maar dat hij, gelijk ALDEGONDE, een *intimus amicus*, een *boezemvriend* van denzelven, en wel vóór zijne ballingschap geweest zou zijn, kan ik derhalve niet toestemmen. De afstand tusschen den Prins en COORNHERT, al verbroedert het ongeluk ook de harten nog zoo zeer, die afstand was te groot om zulk eene boezemvriendschap te mogen veronderstellen. Nergens wordt zulks ook, zoo ver mij bekend is, met goede gronden bevestigd; maar wel dat de Prins COORNHERT tot zijne dienst gebruikte en in zijne gunst hield.

Elk onpartijdig beoordeelaar zal, dunkt mij, toe moeten stemmen, dat de schaal reeds min of meer naar de zijde van ALDEGONDE begint over te hellen, indien hij namelijk aangenomen heeft, dat de Vervaardiger van het Lied de bijzondere vriend van den Prins, en toen hij het vervaardigde in de naauwste betrekking tot hem moet geweest zijn. Maar wij willen het hier niet bij laten rusten; maar nog andere redenen trachten op te geven, waarom wij ALDEGONDE en niet COORNHERT het Volkslied toeschrijven.

VII.

> *Met meerdere waarschijnlijkheid wordt het* (WILHELMUS) *derhalve toegeschreven aan* PHILIPS VAN MARNIX, *Heer van Mont St. Aldegonde.*
>
> SCHELTEMA.

Eene andere vraag is: wien hield men, voor dat BRANDT het lied aan COORNHERT toeschreef, voor den Vervaardiger van hetzelve?

Wanneer wij de Lijst der Schrijvers, die van het Volkslied in hunne Werken gesproken hebben, nagaan, dan zullen wij spoedig opmerken, dat er niemand vóór BRANDT geweest is, die hetzelve aan COORNHERT heeft toegeschreven. JACOBUS VERHEIDEN, die er het eerste melding van gemaakt heeft, was een tijdgenoot, en welligt een bekende van MARNIX. Hij was zeker beter dan de overige Schrijvers in de gelegenheid, om de zaak te onderzoeken, en dit heeft hij ook gedaan, en ons een zeer belangrijk berigt nopens dezelve gegeven. Dat het echter in zijne dagen reeds niet volkomen zeker was, wie de Dichter van het *Wilhelmus* was, blijkt uit het begin zijner verklaring: »*Men acht ook*," enz. De oorzaak hiervan is hoogstwaarschijnlijk, omdat de maker er van alleen door overlevering

bekend, en nooit boven of onder het Lied, ook niet in de eerste Uitgaven, die toen nog bekend konden zijn, gevonden was. Wij zouden niet zoo veel aan de getuigenis van JACOBUS VERHEIDEN hechten, indien hij later geleefd en zich minder met ALDEGONDE bezig gehouden had; maar nu hij een tijdgenoot van hem was, en niet alleen eene Levensbeschrijving van hem gegeven, maar ook verscheidene Lofdichten op hem vervaardigd heeft (1), en hij een Broeder (WILLEM VERHEIDEN, wiens Leven hij heeft uitgegeven) had, die, toen hij zich nog als Leerling aan de Leidsche Hoogeschool bevond, reeds doorkneed in de Vaderlandsche Geschiedenis en als Letterkundige beroemd was, ja met de schranderste vernuften, denkelijk ook wel met MARNIX, in betrekking stond: durven wij hem meerder gezag toekennen, dan een der latere Schrijvers, over den Vervaardiger van ons Volkslied (2). Ik geloof niet dat men, vóór DE GROOT COORNHERT als Dichter van het Lied noemde, in het gemeen anders dacht, of hetzelve was van de hand van ALDEGONDE; want anders zou, dunkt mij, UYTENBOGAERT het gezegde van DE GROOT *als iets bijzonders* niet in zijn *Register* opgetee-

---

(1) MEURSII *Ath. Bat.* pag. 180. JAC. VERHEIDEN *Effigies* cet. l. c.

(2) Over de Gebroeders VERHEIDEN: SCHELTEMA, *de uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke Vloot*, bl, 274 en volgg.

kend, en BRANDT het daaruit niet als *iets bijzonders* in zijne Historie van *Enkhuizen* en der *Reformatie* overgenomen hebben. De eerste schok derhalve, welken het gemeene gevoelen, hetwelk dit Lied, blijkens de woorden van VERHEIDEN, aan ALDEGONDE toeschreef, kreeg, werd door een eenvoudig gezegde van DE GROOT toegebragt.

Maar is DE GROOT hier een orakel? Wie heeft hem zulks gezegd? COORNHERT waarschijnlijk niet; want toen deze, den 29 October van het jaar 1590 stierf, was DE GROOT, die den 10 April 1583 geboren werd, een kind van zeven jaren oud: en is dan het gezegde van een man, hoe schrander, hoe geleerd hij zijn moge, voldoende om het gemeene gevoelen, (want vóór het gezegde van DE GROOT hield niemand COORNHERT voor den opsteller), ook door schrandere mannen reeds bevestigd, te doen verwerpen?

Maar, vraagt welligt iemand, kon DE GROOT het niet van zijnen vader vernomen hebben, die zekerlijk met COORNHERT, die in 1578 een jaar lang ten huize van zijnen vriend KORNELIS ADRIAANSZ. BOOMGAERDT te *Delft* woonde (1), wel omgang zal gehad hebben?

De zaak is niet onmogelijk. — Maar indien wij veronderstellen, dat DE GROOT zulks van zijnen vader (een geletterd man) kan vernomen hebben,

(1) CHALMOT op COORNHERT, Deel VII. bl. 289.

zal dit zeggen daardoor niet meer gezag hebben, dan de opgave van VERHEIDEN, die het van zijnen Broeder of wel van ALDEGONDE zelven kan vernomen hebben.

Opmerkelijk is het, gelijk ook PRINS, in het Leven van MARNIX, en SCHELTEMA, bl. 181 der aangeh. Verhandeling over dit Lied, aangemerkt hebben, dat de Verzamelaar en Uitgever (C. BOOMGAERDT) van COORNHERTS *werken* (te *Amsterdam* bij JACOB AERTSZ. COLOM, *op 't water in de Vierige Colom*, 1630 in drie deelen in *folio*) niet geweten heeft, dat COORNHERT de vervaardiger van het geliefde Volkslied geweest is. Indien hij dit slechts had kunnen vermoeden, zou hij, indien hij het bij de *Liedekens* in het *Eerste Deel*, wegens het aan de Erfgenamen van ADRIAAN VALERIUS, uitgevers van den *Gedenck-clanck*, in 1626 gegevene privilegie, niet had mogen voegen, deze bijzonderheid zeker wel in het Leven van COORNHERT of in de Voorrede met een enkel woordje hebben aangestipt.

Even gelijk vroeger de *Souterliedekens*, door Jonkheer W. VAN ZUYLEN VAN NYEVELDT verzameld, en reeds in 1539 en 1540 op allerhande ligte en gemeene wijzen alomme in gebruik gekomen (1),

(1) Ziet over deze Liedekens vooral: VAN IPEREN, *Kerk. Historie van het Psalmgezang*, D. I. bl. 97—104. I. LE LONG, *Hist. Verh.* bl. 39. *Boekzaal*, Sept. 1739. *Batavia Illustrata* bl. 392. J. WILLEMS *Verh.* over *de Nederl. Taal- en Letterkunde* N. 5. bl. 278.

werkte dit *Princelijk* en bij het Prinsgezinde volk zoo geliefd Lied sterk op den Volksgeest. De oordeelkundige BRANDT, die dit even zoo wel wist, als dat de *Remonstranten*, het zij dan te regt of te onregte, in het geheel niet in den reuk van prinsgezind te zijn stonden, haalde welligt te meer deze plaats uit het langvergeten *Register* van UYTENBOGAERT aan: en niet te verwonderen; want daardoor kon hij (BRANDT), een *Remonstrant*, met eenigen grond uit de opteekening van eenen *Remonstrant* (UYTENBOGAERT), uit den monde van een' *Remonstrant* (DE GROOT), beweren, dat een *Remonstrant* (sit venia verbo: COORNHERTS gevoelens waren later die van ARMINIUS) de vervaardiger van het geliefde Volkslied was. De Remonstrantschgezinde (1), en, in zijn Levensberigt van COORNHERT, BRANDT getrouw volgende WAGENAAR nam deze opteekening gretig over, en na hem insgelijks de, zoo ik mij niet bedriege, tot de Remonstrantsche Broederschap behoorende Uitgever van het Vaderlandsch Woordenboek, JACOBUS KOK.

Men vindt het *Wilhelmus-lied* in de verschillende uitgaven van het *Geuze-liedeboek* als: in die van 1603 te '*s Hage* fol. 15, in de *Amsterdamsche* uitgaven van 1616 (2 deelen, fol. 33) en van 1624, in die

(1) Verg. het Leven van WAGENAAR door HUISINGA BAKKER, in het begin.

van 1625, fol. 25, in de *Dordsche* uitgaaf van 1659, in de *Amsterdamsche* bij MICHIEL DE GROOT van 1671, fol. 25, in die van 1683 te *Utrecht* en te *Amsterdam* fol. 44 en in de *Dordsche*, bij SYMON ONDER DE LINDE, van 1687, fol. 44. Ook treft men het in den *Nederlandtschen Gedenck-clanck* te *Haarlem* 1626, bl. 46 en 47, bij IDSINGA *Staatsregt* D. I. bl. 328 en bij anderen aan. De eerste bekende druk van het *Wilhelmus is*, die voorkomt fol. 24 van de (voor zoo ver mij bekend is (1)) oudste uitgaaf van het *Geuze-liedeboek*, van 1581.

De Heer SCHELTEMA volgde dien druk in zijne Verhandeling en hield hem voor den naauwkeurigsten. Hoe dezelve van die van 1608, 1624, 1626 (in den *Gedenck-clanck*), 1671 en 1687, in gebruik en spelling van woorden verschilt (de overige drukken heb ik niet kunnen bekomen), kunnen wij uit de volgende voorbeelden opmaken:

(1) WILLEMS noemt nog een anderen druk, waarschijnlijk van 1574 in 18, in *Mengelingen* enz. No. 4. bl. 292.

1.

Druk van 1581.

Wilhelmus van 1 *Nassouwe*
Ben ick van 2 *Duytschen* 3 *bloet,*
4 *Den* 5 *Vaderlant* 6 *ghetrouwe*
Blijf ick 7 *tot in den doot:*
Een Prince van 8 *Oraengien*
Ben ik vrij onuerueert,
Den 9 *Coninck van* 10 *Hispaengien*
11 *Heb ick altijt* 12 *gheëert.*

1 Druk van 1671, *Nassouwen* en andd. 2 *Duytsche*, Gedenck. 1626. 3 *Bloedt*, druk van 1687. 4 *Het*, andd. 1624; Gedenck., 1671, 1687. 5 *Landt*, 1624, 1671, 1687, *andd.* (*). 6 *Ge*, Gedenck., 1671, 1687. 7 *Tot 's Lants behoet*, Gedenck. *tot in den doodt*, 1671. *tot in der doodt*, 1687. andd. *tot in den doedt.* 8 *Oranjen*, Gedenck. 9 *Koningh*, 1671. andd. *Koning*, 1687. 10 *Hispanjen*, Gedenck. *Hispaenjen*, 1687. 11 *Ick altyt hebb'*, Gedenck. *altydt*, 1671, 1687, and. *altyd.* 12 *Ge-eert*, Gedenck., 1687.

2.

Druk van 1581.

Seer 1 *Prinslick was gedreuen*
Mijn 2 *Princelick* 3 *ghemoet,*
4 *Stantuastich is gebleuen*
Mijn hert in 5 *teghenspoet,*
Den Heer heb ick 6 *ghebeden*

(*) Andd. betekent latere Uitgaven van het Lied, buiten het *Geuze-liedeboek.*

7 Van mijnes herten 8 gront 9,
Dat hy mijn saeck 10 wil reden,
11 Myn onschult doen 12 bekant.

1 *Christelyck*, 1603, 1624, 1687, andd. *Christlick*, Gedenck. *Christelick*, 1671. 2 *Princelyck*, Gedenck. 1671, 1687. 3 *Gemoet*, Gedenck., 1687. 4 *Standvastigh*, 1624, 1671, 1687. 5 *Tegenspoet*, Gedenck., 1671, 1687. 6 *Gebeden*, Gedenck. 1671, 1687. 7 *Wt*, Gedenck. 8 *Hertsen*, 1624. 9 *Grondt*, 1687. 10 *En*, Gedenck. 11 *Wtvoere t' aller stont*, Gedenck. 12 *Bekant* ook 1603. *oorkont*, 1624, 1671, *oorcont*. 1687. andd. *oircont*.

3.

Druk van 1581.

Voor 1 Godt wil ick belijden
2 End zijner 3 grooter Macht
Dat ick tot gheenen tijden
Den 4 Coninck heb veracht:
Dan dat ick 5 Godt den Heere
6 Der 7 Hoochster Majesteyt,
8 Heb moeten obedieren,
9 In der 10 gherechticheyt.

1 *God*, 1624, Gedenck., 1687. andd. 2 *Ende syner*, 1624. *En voor zijn*, Gedenck. *En zynen*, 1671. *En syne*, 1687. 3 *Groote*, Gedenck., 1687. 4 *Coning*, Gedenck. *Koninck*, 1671. *Koningh*, 1687. 5 *Godes eere*, Gedenck. *God*, 1687. 6 *Most voorstaen aldereerst*, Gedenck. 7 *Hooghster*, 1624, 1671, 1687, andd. 8 *Gehoorsaamheyt den Heere*, Gedenck. 9 *Bewysen moste meest*, Gedenck. 10 *Gherechtigheyt*, andd. *heydt*, 1687.

Dit verschil is, dunkt mij, ontstaan, wijl men verschillende afschriften of uitgaven, ook die er reeds voor 1581 bestonden, heeft nagedrukt, of den druk

van 1581, of andere uitgaven, gelijk ALKEMADE de oude Liedekens van FLORIS V en GERARD VAN VELZEN, heeft willen verbeteren en beschaven, of wel wijl men uit het hoofd de woorden heeft opgeschreven, en door den druk gemeen gemaakt. De uitgave van dit Lied in den *Gedenck-clanck* (1) is wel de minste, en door de pen

(1) De *Gedenck-clanck* is te *Haarlem* voor de Erfgenamen van den Autheur in langwerpig formaat gedrukt en bevat de voornaamste Geschiedenissen der 17 Nederl. Provintien, sedert den aanvang der troublen tot 1625, en *Stichtelycke Rymen ende Liedekens, met aanwijsingen, soo uyt de H. Schrifture, als uyt de boecken van geleerde Mannen, tot verklaringe der uytgevallen saecken dienende.*

De Liedekens zijn gedeeltelijk van VALERIUS zelven en gedeeltelijk van anderen, en gesteld op *Musijk-noten.* Er zijn 9 zinnebeeldige prenten in dit boek. Plaat 6, tegenover bl. 210, stelt den Leeuw voor, houdende de zeven pijlen. De Paus verzamelt 18 andere pijlen die verstrooid liggen, en de Provintien beteekenen die nog onder het Spaansch gebied waren. SPINOLA biedt den Olijftak van vrede aan den Leeuw aan, en achter SPINOLA staat Pater JAN NAY, Commissaris. Onder den linkerpoot van den Leeuw liggen twee pijlen, namelijk *Braband* en *Vlaanderen*, daar de Staten nog Steden en Forten in hadden. Ook ziet men den Cardinaal trekkende aan een pijl van den Leeuw, beteekenende *Gelderland*, daar de Spaanschen mede eenige steden inhielden, en een Jesuit en eenige Spanjaarden met stroppen gereed om den Nederlandschen Leeuw te

van ADRIANUS VALERIUS beschaafd of liever bedorven.

Dat hij dit niet alleen het *Wilhelmus*; maar andere Liederen gedaan heeft, blijkt uit het volgende voorbeeld:

Een Klaegh-Liedeken van den Grave van Bossu ende voornemelyck doen hy met zyn Schip de Inquisici gevangen was, ende binnen Hoorn gebracht wert, daer hun beter genade geschiede als binnen Rotterdam hadde gedaen.

GEUZE-LIEDBOEK.	GEDENCK-CLANCK.
Maximilianus de Bossu	*Maximiljanus de Bossu,*
Ben ick een Graef gheheten,	*Ben ick een Graef geheeten,*
Duc d'Alba dien ick seer getrouw	*Duc d'Alf dien ic trouw diend' heeft nu*
Die heeft mij nu vergeten:	*My schoon en gantsch vergeten!*
Ick heb gheweest zijn Admirael,	*Ick heb geweest syn Admirael,*
De Geusen te dooden Principael	*De Geus te dooden principaal,*
Dit had ick my vermeten.	*Hadd' ic my hoog vermeten.*

---

vangen. Deze prent wordt in vele Exemplaren van dit boek niet gevonden; maar alleen de ledige plaats, daar ze 'staan moest; weshalve dit werk, alreeds zeer zeldzaam, voor nog zeldzamer wordt gehouden, wanneer deze prent er in wordt gevonden. — Dat ADRIAAN VALERIUS dichter was blijkt ook uit den *Zeeusche Nachtegael* (langw. form., te *Rotterdam* bij ISAACK VAN WAESBERGHE, 1632) b. v. bl. 407. volgg.

Myn vast betrouwen was myn schip,	*Myn vast vertrouwen was myn schip,*
God had ick gantsch verlaten,	*God had ik gantsch verlaten,*
My docht het was een harde klip;	*My docht het was een harde clip,*
Daer mochten geen pompen op vaten,	*Daer mocht geen pomp op vaten;*
Maer daer quamen Pompen in de Vloot	*Maer siet daer quaemder in de Vloot*
Die Hendrik van Trier van klocken goot,	*Die Hend'rick Trier van klocken goot,*
Die maeckten groote gaten.	*Die maeckten groote gaten.*
Ick meynde te wesen der Geusen dwanck,	*Ick meend' ick was der Geusen dwanck,*
De kans die liep verlooren	*De kans die liep verloren,*
'k Wert gevangen tegen myn danck	*Gevangen tegens mynen danck*
Zy brachten my te Hooren,	*Werd ick gebracht tot Horen.*
Aldaer ben ick in een klooster gheraeckt,	*Daar ick in 't klooster ben geraeckt,*
En hebben een Pater van my ghemaeckt,	*En tot een Pater wierd' gemaeckt,*
Myn Kruyn niet eens geschoren.	*Myn Cruyn is noyt geschoren.*
Hoe 't is ick ben in tegenspoet	*Hoe 'tis ick ben in tegenspoet,*
Maer het moet zyn gheleden,	*Maar 't moet nu zyn geleden,*
Ick moetet reeckenen voor goet	*Ik moetet rek'nen noch voor goet*
Dat ick ben hier ter steden,	*Dat ick hier ben ter steden,*
Veel liever hier als te Rotterdam,	*Veel liever als tot Rotterdam;*
Want daer is de Borger op my soo gram	*Daer my de Borger is seer gram*
Om de moort dien ick daer dede.	*Om d'moort die ick daar dede.*
Waer is de Paus de heylige Man,	*Waer is de Paus de heyl'ge man?*
Konde ick by hem gheraken,	*Cond ick by hem geraken*
Ik lietse hem doen al in den ban,	*Ick lietse doen al in den ban,*
Die my dit schip deden maken,	*Die my 't schip deden maken.*

De Hel roep ick tot deser Uyr,
Met Sinte Patricius Vagevuur
Al over hare wraken.

Sy hebben my dit Schip gheschenkt
Ick soud den krygh beginne,
Dit heeft my alder meest gekrenckt
Nu icket gae verzinnen.
Wat schippers of stuer-luy dat ick vraegd'
Sy spraken alsoo het my behaeght
U Schip kan niemandt winnen.

Maer doen ick quam voor Hoorner Hop
Worde ick wel anders ghewaren,
Dat sal my steken op myn krop
Al leefd' ick noch vyftigh Jaren,
Want Geus leerde my op 't selfde pas,
Wat schoonder genuchte dat het was
Op Zuyder Zee te varen.

Jan Symonsz Rol, ghy lichten quant
Waer zyn U schoone woorden,
Die ghy my loofde aen mijn handt
't Welck menigh Man aanhoorden,
Ghy zout my inder noot bystaan,
Maer ghy zyt my haestlyck afghegaen;
Het welk my meest versteorden.

De hel roep ick tot deser uyr,
Met Sint' Patritius vagevuyr,
Al over haer ter wraken.

Sy hebben my dit schip gedaen
Ick soud' den kryg beginnen,
Ick hebb' noyt slechter stuck bestaen,
Als ick het gae versinnen,
Wat schippers, stierluy dat ick vraegd'
Sy spraken al, als 't my behaegd,
U schip kan niemant winnen.

Maer doen ic quam voor 't Hoorner hop,
Ick werd wel anders ware,
Dat sal noch steken in myn krop,
Al leefd' ick vyftig jaren.
Geux leerde my op 't selve pas,
Wat een genuchte dattet was
Op de Zuyr-zee te varen.

Jan Symons Rol ghy lichte quant!
Waer syn u schoone woorden?
Die ghy my loofden aan myn hant;
Als menig man aenhoorde:
Ghy soud my in der noot bystaen,
En ghy syt haest my afgegaen,
Het welck my meest versteorde.

Schoone woorden vullen geen sack	*Maer schoone woorden volt geen sack,*
Dat hib ick wel bevonden,	*Dat heb ick wel bevonden:*
Hulpe en bystandt my gebrack	*Want goede bystant my ontbrack;*
Als ick dreef aen de gronden,	*Als ick dreef aen den gronde.*
Elck een die voer daer zijner vaert	*Elck een voer heen weg syner vaerd,*
En lieten my aldaer beswaert,	*Men liet my daer beanckt, beswaert,*
Bedroeft ter selver stonden.	*Bedroeft ter selver stonden.*
—	—
Och daer ick plach een Heer te zijn	*Och daer ick placht een Heer te zijn!*
Daer legh ick nu gevangen,	*Daar lig ick nu gevangen,*
Na Amsterdam op dit Termyn	*Na Amsterdam (och 't is my pijn!)*
Waer beter mijn verlangen,	*Waer beter myn verlangen,*
Ey Geus laet my doch uyt dit gaet	*Ey Geux! laet my doch uyt dit quaet,*
Ik sal u loonen die schoone weldaet,	*Ick sal u loonen dese daet,*
Met moorden en met hangen.	*Met moorden, en met hangen.*
—	—
Oorlof Bossu wreet ende fel,	*'Oorlof Bossu, seer wreet en fel!*
Met al u Spaensche Knapen	*Met al u Spaensche knapen,*
Ghy maeckt des Koninghs Landen rebel,	*Ghy maeckt des Conings land rebel,*
Ter liefde Monnicken en Papen	*Ter liefd' der booser Papen,*
Die altijdt zijn verdorst nae bloet,	*Die altyt dorstig zijn na 't bloet,*
Ghelijck een visch nae 't water doet,	*Gelyck een visch na 't water doet,*
Na 't Christen bloet zy gapen.	*Na 't Christen bloed sy gapen.*

Hoe de woorden van het Volkslied *oorspronkelijk* geschreven zijn zal uiterst moeijelijk, ja in het geheel niet, te bepalen wezen, voor men den eer-

sten druk, denkelijk van het jaar 1568 of 1569, zal kunnen raadplegen: en ook dan nog zal het bezwarelijk zijn, om uit de spelling, die toen reeds vrij willekeurig was, te bewijzen, dat deze of gene de Vervaardiger is van het *Wilhelmus*. De Heer van SOMEREN, die ook op taalkundige gronden zijn gevoelen, dat COORNHERT, niet ALDEGONDE, de dichter van het Lied zou zijn, gevestigd heeft, zegt bl. 10 zijner genoemde Verhandeling »dat COORNHERT nergens *voir* en *doir* » spelt, gelijk MARNIX *regelmatig* doet, maar even » als wij *voor* en *door* heeft". In alle drukken van het *Wilhelmus* lezen wij *voor* en *door*; derhalve zou dit tegen ALDEGONDE en voor COORNHERT pleiten. ALDEGONDE echter doet zulks nergens *regelmatig* als in zijn in 1591 uitgegeven *Psalmboek*. In hetzelve lezen wij meestal *oi* voor *oo*, als: *vroim* voor *vroom*, *doir* voor *door*, *coim* voor *coom* enz. *meestal* zeg ik; want in de *voirrede*, fol. I. reg. 10. lees ik »heeft *voor*gedragen." *Psalm* CXIX: 1. »in haren wech *voort*varen." *'t Gebet Daniëlis* vers 9. »'s Heeren stem ons *voor*gedragen." *Het Lofsang Simeonis* vers 1. »Laet dynen knecht »*voor*taen." In den eersten druk van het *Psalmboek* (1580) (1) lezen wij altijd *oo* en nooit *oi*:

---

(1) De eerste druk der Psalmen (1580), die volgens de *Boekenlijst* van LE LONG in 8. N. 970, aangehaald bij TE WATER, *Verh. over de Reform.*, achter het *Kort*

Psalm LXXIV: 13. »Du hebst de zee *door.*" *Psalm* LXXXII: 3. »die *voor.*" *Psalm* II: 13.

Verh. der Ref. in Zeel. bl. 409, zeldzaam is, ligt voor mij en heeft tot titel: » *Het boeck der Psal-* » *men Davids wt de Hebreische spraecke in Neder-* » *duytschen dichte, op de ghewoonlijcke Fran-* » *çoische wyse ouerghesett, door* PHILIPS VAN » MARNIX, *Heere van St. Aldegonde*, etc. *t' Antwerpen, by* GILLIS VAN DEN RADE, *op 't Vleminx velt in den guldenrinck* 1580. Achter dezen druk vindt men ook *Catechismus* enz — *mitsgaders* » *de Christelycke Ceremonien ende Ghebeden. Met* » *neerstichcydt ouersien ende ghecorrigeert door* » CASPARUM VAN DER HEYDEN." Groot is het verschil tusschen dezen druk en dien van 1591 te *Middelburgh* bij RICHARD SCHILDERS.

Achter den druk van 1591 vindt men, behalve den *Catechismus*, nog het *Boeck der Heylige Schriftuerlycke Lofsangen* enz., ook van ALDEGONDE, terwijl men achter dien van 1580 alleen eene berijming aantreft van de *thien ghebeden, het ghebet onses Heeren, de Artyckelen des Christelycken Gheloofs, den Lofsang Marie, Zacharie* en *Symeonis* door MARNIX, benevens *een corte ghebet voor de predicatie* en *de Artyckelen des Gheloofs* door JAN WTENHOVE, en *de Thien Gheboden na de oude gewoonlycke wyse van* P. DATHENUS *uyt den Franchoyse over ghesett.*

De berijming van 1580 is ook geheel verschillende met die van 1591. B. v. Psalm I: 1. (1580).

» *Die niet en treed't in der God'loosen raet,*
» *Oft op den wech der sondaers niet en staet,*

»Och 't sal *voorwaer.*" *Psalm* V: 3. »Die *voor* »dy schreyt, enz." Ook in den *Byencorf* (1574)

» Noch op den stoel der spotters is geseten,
» Maer heeft zijn lust in s' Heers Wet te weten,
» End' overleght de selve dach end' nacht,
» Die mach te recht voor salich zyn gheacht.

(1591) *» Wel salig is de man, die in den raet*
» Van t godloos volck om niemantds wil en gaet,
» Noch op den wech der sondaers staet vermeten:
» Noch op den stoel der spotters is gesett.
» Maer zijnen lust heeft in des Heeren wet,
» End nacht end dach wel neerstich daer op lett."

In den druk van 1580 is de tekst niet, maar wel in dien van 1591, naast het rijm gevoegd.

B. HUYDECOPER heeft alleen den druk van 1591 in zijne *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, b. v. D. II. bl. 202, 203., gebruikt en ook LELYVELD in zijne aanteekeningen. Ook PIETER HUISINGA BAKKER gebruikte bij het zamenstellen zijner Verhandeling, getiteld: *Beschouwing van den ouden gebrekkelijken en sedert verbeterden trant onzer Nederduitsche versen*, bl. 112, in D. V. der Werken van *de Maatschappij der Nederl. Letterkunde*, de Uitgaaf van 1591. Ook PRINS, in zijn *Leven van* MARNIX, schijnt den druk van 1580 niet gezien te hebben. De derde druk van de Psalmen, door den Autheur *nader oversien* en *op ontallike plaatsen verbetert*, is, met bijvoeging der *Psalmen* van PETRUS DATHENUS, en *tweederley Text*, namelijk volgens *d'oude Oversettinge* en de *Nieuwe* van ST. ALDEGONDE, te *Ley-*

fol. 1. »opdat wij het een stuck *vóor* ende het an»der enz." Fol. 57 (1574) »daer*door* sy hare Hecate." Fol. 113 en fol. 115 »*door* het vyer." en nergens, gelijk in het *Psalmboek* van 1591, *voir* en *doir*.

In de eerste uitgaaf van den *Byencorf* (1569 Cap. 1. fol. XII: 6.) Ende *voorts* halen sy eenen Esaiam wt den hoeck." Verg. HUYDECOPER, *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, D. II. bl. 73. *Ondersoeckinge der Geestdryvische Leere*, '*s Gravenh.* *bij* AELBRECHT HEYNDRIX*zoon* 1595, Voorr. bl. 2. »waer*door* het licht des Euangeliums »heeft begonnen bevlecket en onteert te werden." Zie ook: *Psalm* XXXVIII: 21, vergeleken met *Gedenck-clanck*, bladz. 49.

---

den, bij LOWYS ELZEVIER A°. 1617, in groot Octavo uitgekomen. Voor de vierde maal zijn uitgekomen de CL *Psalmen Davids* van MARNIX VAN S. ALDEGONDE, te *Leiden*, en gedrukt bij PAULUS RAVESTEYN 1646, in duod. Zij zijn door den Uitgever (RAVESTEYN) aan J. CATS en DANIEL HEINSIUS opgedragen.

Een exemplaar van dezen druk, hetwelk toebehoord heeft aan CONSTANTYN HUYGENS, volgens de vooraan geschrevene handteekening, ligt voor mij.

Belangrijk is over de Psalmen van ALDEGONDE: VAN IPEREN *Historie van het Psalmgezang*, D. I. bl. 137—143. en 490—496. WITSEN GEYSBEEK. *Biogr. Anth. Crit. Woordenb.* D. IV. bl. 336. PRINS *Leven van Marnix*, BROES in zijne verhh. over dit onderwerp, in het *Nieuw Christ. Maandschr.* 1833, n°. VII en volgg., en andd.

Te regt merkt de Heer van SOMEREN, t. a. p. bl. 10 aan: »dat MARNIX voor *Gij—Du;* voor »*Gij zijt — du bist;* voor *U—Dij*, en voor »*Uwe—Dijne* gebruikt, ja zelfs in de Voorrede »van zijn *Psalmboek* opzettelijk deze manier ver»dedigt; maar dat COORNHERT daarentegen zoo »veel mogelijk dat *du*, *dij* en *dijne* vermijdt en »slechts nu en dan, en dan nog alleen om des lie»ven rijms of der welluidendheid wille bezigt (1)." Daar wij nu in ons *Wilhelmus* altijd *U* en maar eens, om het rijm, *dyn* lezen, zou dit zeker wederom voor COORNHERT pleiten, indien wij niet uit vroegere geschriften van ALDEGONDE konden bewijzen, dat hij dit stelsel eerst in 1580 vast is beginnen te volgen, en het, voor dien tijd, ten minste niet regelmatig deed.

Ik geloof, dat het aan velen mijner Lezers onbekend zijn zal, dat ALDEGONDE reeds in 1580 de redenen waarom hij deze schrijfwijze boven de algemeene en gewone stelde, aan de Lezers van zijne *Psalmen* heeft opgegeven, en wijl de uitgave van 1580 hoogstzeldzaam is, en door de meeste vroegere en latere Taal- en Letterkundigen niet is gezien, en wijl men uit de *voirrede* van 1591

(1) *Uit de eerste twaelf boecken Odysseae* van COORNHERT, *Haerlem*, 1561. zien wij echter, dat hij zoo geheel vreemd niet was van het gebruik van *dij* voor *U*, Wij lezen er zeer dikwijls b. v. *Wildij*, *Comdij*, *Condij*, *Saldij*, *Sidij* enz.

bijna op zoude kunnen maken, dat MAARNIX toen eerst die wijze van schrijven gevolgd is. Wij lezen in de *Waerschouwinghe, aen den Christelijcken Lezer* voor der oudsten druk der *Psalmen* van ALDEGONDE (1580) dus:

» Soo vele het derde poinct aangaet, van der » spraecken, moeten wy segghen, dat wy ons » schamen, dat onse ingeborene nederlanders haer » eygene moederspraecke verwerpen. Wij weten » doch dat onse voorvaders voor t sestich ofte tze- » ventich jaeren niet anders en hebben ghesproken » noch gheschreven (insonderheyt sprekende God ae,) » dan du hebst, du bist, du salst oft salt ende » dierghelycken, ghelyck als alle de oude boeeken » met der handt geschreven, so in Vlaenderen, als » in Brabandt ende elders wel duydelijck te kennen » gheven. Ooc en hebben de nacomelingen, in » stede van dien niet anders beter daernae gevon- » den noch gebruict: Maer ter contrarie hebben » hare gebreckelijckheyt genoech te kennen gege- » ven, als sy niet en hebben kunnen onderscheyden » het getal van velen, van het ghetal van eenen, » seggende (ghij) voor (du) ende (U) voor (dy) en » de daernae om wat onderscheyts te maecke, heb- » ben liever ghehadt de Spaensche verdorvene wy- » se van *Nos otros* ende *Vos otros*, dat is, wij lie- » den ende ghij lieden onbequaemelyck nae te vol- » gen enz."

Iets dergelijks, ofschoon met andere en zachtere

woorden en wat uitvoeriger nog uiteengezet, vindt men vóór den druk van 1591.

In 1574 en ook in 1569 (1), volgde ALDEGONDE

(1) Deze druk van den *Bijenkorf* (1574) (gelijk ook de Psalmen van 1580, beide het eigendom van den Weledelgeb. Heer W. C. ACKERSDYCK te *Rotterdam*,) is zeer zeldzaam. Het blijkt, dat noch HUYDECOPER noch LELYVELD denzelven gekend hebben. Verg. *Proeve van Taal en Dichtkunde* D. I. bl. 10. en D. II. bl. 132, 138. Ook PRINS heeft, in zijn *Leven van* MARNIX bl. 64, dezen druk niet opgegeven. Uit het berigt van den drukker tot den Lezer blijkt: dat hij *in 't drucken van desen Bijenkorf, gevolcht heeft den eersten Byencorf, die in den jare* 1569 *met een Oostersche Letter ghedruckt is geweest.* Bij dezen druk van 13 Mei 1574 is de Tekst van 1569 *en des Auteurs werck ongeroert* gelaten; maar er is een *Register oft Tafel* bijgevoegd, en *aan de kanten eenighe Annotatien en de Handekens ghestelt, daer het Register aenwyst, en tot meerdere vermakinghe des Lezers zijn eenighe Notable Redenen somwijlen met een ander Letter, somwijlen op een nieu Reghel gestelt.* Zonderling dat er in dit berigt niet van den druk van 1572 gesproken wordt, als den tweeden door LELYVELD en PRINS opgegeven. Ook komen er drukken voor van 1577, 1599, 1600, 1631 (bij JAN E. CLOPPENBURG. Deze druk is, volgens het exemplaar, *eigenhandig* door ALDEGONDE *oversien* en also *verryckt en verbetert*), 1638, 1657 (te *Amsterdam* bij JAN VAN RAVESTEYN), 1664, 1733 (te *Amsterdam* bij JOHANNES ROTTERDAM. Achter deze uitgaaf wordt

nog dikwijls die schrijfwijze, welke hij in 1591, en vooral in 1580, met zulke krachtige woorden afkeurde, b. v.: *Byencorf* (1574) fol. 44. *verso.* »o Heere, *ghy* geeft." In de *Opdragt aen den Eerweerdigh en Heylighen ende Hoochgeleerden Doctoor* FRANCISCUS SONNIUS: »O- »vermits *Uwe* ghetijdenboec met een Kanneken »goede Rijnschen wijns." Fol. 3. *verso.* »De duy- »vel zij met *U*" (enkelvoud. voor *dy*). Voorr. fol. 5 *verso.* Commentarius van *U* voorseyde Boecxken."

---

het Register, hetwelk men in den druk van 1631 en van 1657 aantreft, niet gevonden. Verg. over dezen druk LELYVELD, t. a. p. bl. 11 en PRINS t. a. p. bl. 64.), 1761 (te *Groningen* met eenige weinige aanteekeningen van den Eerw. H. MEYER, Verg. PRINS t. a. p.), 1769 (*vermeerderd door* H. MEYER, AMSTERDAM, bij H. DE WIT en A. VAN GOOR in 8°. *f* 1. 8. verg. ARRENBERG, *Naamreg.* bl 278). In 1582 zette ALDEGONDE bij den Edelman UNIKO MANNINGA op deszelfs buitenverblijf *Lutzborg* den *Byencorf* in het Hoogduitsch over, en gaf denzelven in druk uit. Vervolgens vertaalde denzelven uit de Nederlandsche in de Hoogduitsche taal JOH. FISCHART, gezegd MENTZER. Daarna verscheen er eene Hoogduitsche vertaling te *Leipsich* 1657 en te *Jena* 1733. PRINS zegt, t. a. p. bl. 65, dat er ook eene Engelsche vertaling van verscheen. In 1599 kwam er een Fransche vertaling van uit. Ziet verder over dit werk: PRINS t. a. p. bl. 64 en 65. WILLEMS *over de Ned. Taal- en Letterk.* N. 5. bl. 277. *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* D. III. N. 1.

t. z. p. »gelyck als *uwe* naam SONNIUS." Fol. 129. waer sult ghy dan henen loopen om u te verbergen, en den toorne Godes te ontgaen, ende wien sult ghij *uwen* roem ende *uwe* eerlicheydt laten? Fol. 180. *verso:* »Balsem ende oly soet, met »Maeghde was wel reyn, maken dat heylich Lam »dat *U* (enkelv.) hier wordt ghesonden —— houdt »*Ghy* (enkelv.) gebonden." Fol. 188. »o *Ghy* »Hout lieflick ende soet, die *Ghy* enz. (1)." — Wij zien uit deze voorbeelden, welke met vele anderen zouden kunnen vermeerderd worden, dat MARNIX in 1569 en 1574 ook de toen gewone schrijfwijze dikwijls volgde: en is het wel te denken, dat, indien hij ook in al zijne werken zijn in 1580 en 1591 uitdrukkelijk uiteengezet stelsel gevolgd ware, hij hetzelve in een Volkslied, hetwelk door het volk gezongen en begrepen moest

waar abusivelijk gedrukt is: » wat de aanhaling uit HARKENROTH *Oostfr. Oorsp.* betreft enz." voor » wat de aanhaling uit MEINERS, *Oostfr. Kerk. Gesch.* betreft, dezelve enz."

(1) Wij zien uit het *Wilhelmus* dat ALDEGONDE *U* in het meervoud telkens gebruikt, b. v. *Lydt U (a)*, *zal U*, *ick U*, *hebbent U*, en ook in het enkelvoud, » *dat U de Spaengiaerts crencken O Edel Neerlandt*" enz. Ook in de *Psalmen* zien wij dit: *Psalm* IV: 5. » *vergrijpt U*." *Psalm* II: 6. » *het zij U lief*." vers 7. » *Dies wil ick U*." vers 11. » *End maeckt U*." *Psalm* IV: 4. » *Ik Segget U*." *Psalm*

(a) Andd. b. v. *Geuse-liedbook* 1571. *nu*.

worden, en waarin hij een ander (de *Prins*), als tot het volk sprekende, invoert, zal te pas gebragt hebben?

Wat nu het gebruik der *c* en *k* betreft: COORNHERT was mede bestuurder van de Amsterdamsche kamer de *Eglentier*, *in liefde bloeyende*, eene kamer, die zich, gelijk YPEIJ, *Gesch. der Ned. tale* D. I. bl. 412, teregt aanmerkte, met eenen ongewonen luister verre boven al de Brabandsche, Vlaamsche en Hollandsche kamers verhief. Dezelve gaf in het jaar 1584 eene *Twespraeck van de Nederduytsche Letterkunst* uit, door SPIEGHEL gesteld, maar met eene voorrede van COORNHERT voorzien. (WAGENAAR, *Amsterdam*, D. VI. B. III. bl. 210.) In deze *Twespraak* lezen wij, dat de *c* verbasterd is van klank, en uit onze regt Nederduitsche woorden verbannen diende te worden. (E. ZEYDELAAR, *Ned. Spraakk.* bl. 63). Wij zien ook dat COORNHERT, zelfs in zijne vroegere schriften, zeldzamer de *c* gebruikt heeft dan zijne tijdgenooten, en in vele woorden de *k* bezig-

CV: 3. » *roemt U'* enz. Dat *U* ook in het Enkelvoud door hem gezet werd, gelijk gebruikelijk was, zien wij boven, en ook uit *Psalm* CXV: 14. » Hij segen *V''* (Enkelv.) enz. In het *Wilhelmus*-lied lezen wij: *U dienaer* voor *Uw dienaer* en in den *Byencorf*: *U kinders*, *U scherm*, *U verdriet*, *U Boecxken*, voor *Uw* enz. *Psalm* C: 1. » *U gesanck.*" *Psalm* CXXXIV: 2. » Heft op V herten end' *U oogh.*" *Psalm* CXV: 15. enz.

de, waar ALDEGONDE de *c* zoude gebruikt hebben. Zien wij b. v. slechts *Het Lof der Gevangenisse*, in 1567 vervaardigd, wij zullen (uitgenomen voor de *k*, gelijk in *wonderlyck* en de *x*, gelijk in *sulcx*) hem zeer zelden van de *c* zien gebruik maken. In zijne latere stukken, b. v. zijne *Remonstrantie aen de Synodale Vergaderinghe binnen der Goude*, Anno 1589, komt de *c* in plaats der *k* nog veel zeldzamer voor. ALDEGONDE daarentegen was een groot liefhebber van het gebruik der *c*: waar wij zijnen *Byencorf* van 1574 of zijn *Psalmboek* van 1580 opslaan, wij zien hem overal de *c* bezigen, als in: *Cracht*, *cruis*, *coninck*, *vercoren*, *connen*, *croone*, waar COORNHERT de *k* zou gebruikt hebben. In ons lied lezen wij:

» *Een* Prince *van Orangien*
» *Den* Coninck *van Hispangien*
» *Dat hy my* Cracht *wil gheven*
» *Een vorst des Rijcks* vercoren
» *Dat U de Spaengiaerts* crencken
» *Myn onschult doen* oircont
» *Een* Coninckryck *ghegheven*.
» *Des* Conincks *Landen goet ens*.

Maar wij willen deze opmerking voor eene betere geven, en dezelve niet van toepassing maken; want wij blijven bij hetgeen wij vroeger gezegd hebben, dat uit de spelling der woorden van het *Wilhelmus* de vervaardiger moeijelijk opgemaakt *kan* worden.

De Bastaardwoorden, welke men in het Lied ontmoet, geven mij meer aanleiding om tot ALDEGONDE over te hellen. Ik ontken niet, dat ze ook bij COORNHERT aangetroffen worden; maar in veel minder aantal. — Doch is het wel te denken, dat COORNHERT, die groote taalzuiveraar, in zulk een klein gedicht als het *Wilhelmus*lied zoo vele bastaardwoorden zou gebezigd hebben, daar hij zelf zegt voor de *Twespraeck van de Nederd. Letterk.*:
»Het zijn nu gheleden wel XX jaren, (1564)
»dat ick, bemerckende de overvloedighe rijck-
»dommen onzer Nederlandscher talen, eenighen
»onlust daer inne nam, dat men zo ghantsche-
»lyck zonder alle nood ghewoon was te lenen en-
»de te lortzen van vreemde talen, 't geen wij zel-
»ve meer ende beter t'huys hadden; derhalven ick
»voor my nam mijn moederstaal weder in haar
»oude ere te brenghen ende haar kleed, dat van
»zelfs rijckelyck was en cierlyck, van de onnutte
»lappen ende vuyle brodderyen te zuyveren."

Ik kan mij niet voorstellen, dat iemand, die in 1564 dus dacht en schreef, in 1568 een vers zou maken, met zulke grove bastaardwoorden, als er in het *Wilhelmus* voorkomen, doorspekt.

»COORNHERT was een beminder van de Duydt-
»sche tale, die hy seyde een van de rijckste der
»wereldt te wesen, ende sach seer noode, dat
»men vreemde talen daer onder menghde, ghelijck
»hy in syne voorreeden van d'oversettinghe van

„*Ciceronis offitien* (in 1561 gedrukt) verhaalt (1)."

„Niemand was tegen de verbastering onzer taal „meer ingenomen dan COORNHERT (2)".

„COORNHERT muntte door zuiverheid kracht „en sierlijkheid van stijl uit (3).

ALDEGONDE's schriften daarentegen waren in 1568 nog rijkelijk van bastaardwoorden voorzien, b. v. *Byencorf*, fol. 166.

„ *O Cruys, o hout seer* triumphant,
„ *Weest welcom hier in onse landt:*
„ *Des werelts heyl waerachtich.*
„ *Daer werde noyt sulck hout gheplant,*
„ *Van loof end bloemen soo* playsant
„ *End van vruchten soo Crachtich.*"

Wij lezen in ons Volkslied b. v.:

„ *Maer Godt zal my regeren*
„ *Als een goet* Instrument
„ *Dat ick sal wederkeeren*
„ *In mynen* Regement. enz.

Eindelijk: slechts godsdienstig gevoel en ware hartelijkheid, maar niet één fraai beeld, niet ééne verhevene gedachte, vindt men in het *Wilhelmus*: en ik kan mij wel voorstellen, dat iemand (ALDEGONDE) die in 1568 zulke verzen vervaardigde:

---

(1) *Het Leven van* COORNHERT fol. I.
(2) YPEIJ, *Gesch. der Ned. tale* D. I. bl. 406.
(3) SIEGENBEEK, *Gesch. der Ned. Letterk.* bl. 61.

» *Een rechte Fonteyn van alle verdriedt, Herberge des toorns quaedt,*
» *Schole van dwalinghen, ende Tempel der Ketteryen vuerich,*
» *Voor tyden Romen, maer nu Babylon, valsch ende booze raedt,*
» *Om wiens wille men overal sucht ende karmt truerick*
» *O krauwel des bedrochs, end kercker des gramschaps doodt,*
» *Daer 't goede sterft, end het boose wordt onderhouden groot,*
» *O Helle der levenden: Het soud wesen een groot Miraeckel claer,*
» *Soo sich Christus op 't eynde teghen dy niet vergramde swaer* (1)."

dat zoo iemand, herhaal ik, in datzelfde jaar,

---

(1) Hoe komt die Dichttrant overeen met de *Retrograde* achter het *Wilhelmus* in het *Geuze-liedeboek*:

» *Goet oft Heyligh, niet boos zyn die Papen, haer*
» *Recht woort Gods sy leerden en niet leugenachtigh*
» *'t Bloet sy sparen en niet dorstigh gapen, naer*
» *Slecht Volck wysende Christum geensins krachtigh*"

Wanneer wij de gedichten van ALDEGONDE voor en in 1580 en na 1580 vervaardigd vergelijken, zullen wij een merkelijk onderscheid, vooral in den dichttrant, zien. Slaat b. v. het *Psalmboek* van 1580 open, waar gij wilt, en gij zult, de berijming met die van 1591 vergelijkende, moeten toestemmen, dat ALDEGONDE in 1591 beter Dichter was dan in 1580.

het volkslied kan gedicht hebben: maar ik twijfel zeer, of het wel uit de pen van COORNHERT gevloeid is, die reeds in 1567 de volgende schoone regels gedicht en op het papier gebragt heeft.

De eerste copletten van HET LOF DER GHEVANGHENISSE.

» *God Almachtigh is wonderlijck in syn wereken,*
» *In al 's menschen doen mach men ooc wonder mercken,*
» *En ick moet wonder schryven so 't hert onrustigh is,*
» *Om een Paradox, dat 's wonder sproock te bewysen,*
» *Want ick denck de gevanckenisse te prysen,*
» *Int bethoonen datse wenschelijck en lustigh is.*

» *'t Verkrijgen der begeerten van 't goed menschelijck,*
» *Is voor allen menschen lustigh en wenschelijck,*
» *So is oock mede 't ontgaen van 's menschen quade,*
» *Dit goed is Deughd, 't quaed zonde, want ware deughde*
» *Salight den mensche met gestadige vreughde,*
» *Maer zonde boet hen selfs, en quelt met ongenade,*

» *Nu oeffent de kercker den goeden met verblyden,*
» *Den quaden doetse booskeyds hanteringe afsnyden,*
» *En geeft so den goeden vreught, den quaden ruste:*
» *Baertse dan in den manlijcken verduldigheyd,*
» *En vrydtse d'andere van quellijcke schuldigheyd,*
» *Ist de kercker dan niet een wenschelijcke luste?*

» *Maer sal hier yemand seggen, zy rooft den vryheid,*
» *Dit is der menschen meeste lust, begeerte, en blyheid.*

» Hoe can vryheyds verlies eenichsins lustich wesen?
» Merckt: misbruyckte vryheid queist en is schadich,
» Daer af verlost de gevanckenisse gestadigh,
» Dat van 't quaed verlost werdt te recht gepresen.

» Ist voor den onwysen kinderen niet te wenschen,
» Dat hen vrouwelijck by den sorghvuldigen menschen,
» Vuyr, mes, en al dat quetselyck is werd onthouwen?
» Want het soude in haer misbruyck en handen,
» Hen doodelyck wonden, en smertelyck branden,
» Het is voorwaer lustich dat beschermt voor benouwen.

» Vryheyd is macht hebben om wil te volbringen,
» Die wil meynt des menschen nut in alle dingen,
» Maer zy verkiest dickwils schade deur zotheyd bedrogen,
» Dan is haer nut des volbrengers macht te derven,
» Want soeckende nut, sou se hinder verwerven,
» Wie soude syn eygen schade doch wenschen mogen?"

Inderdaad de Hoogleeraar SIEGENBEEK zeide te regt (1) van COORNHERTS *werken*, dat zij uitmunten in fraaiheid van dichterlijke beelden, waarheid en verhevenheid van gedachten, en de Geleerde VAN WYN, dat MARNIX als dichter minder schitterde (2)!

En hiermede meen ik mijne voorgestelde taak afgehandeld te hebben. Mogt ook van dit stukje gezegd kunnen worden, hetgeen van dat der Hee-

(1) SIEGENBEEK t. a. p.
(2) Aanteek. op WAGENAAR *Vad. Hist.* D. IX. bl. 22.

ren VAN SOMEREN en BRUGMANS gezegd is, in het *Alg. Letterl. Maandschrift* April 1834. bl. 150: » Geen Letterminnaar zal gewis dit onderzoek onbelangrijk achten, dat verdient de aandacht van elk » vaderlander te trekken, wien het Wilhelmus om deszelfs hooge oudheid en bedoeling een eere waardig » reliek is uit de tijden onzer vaderen, toen zij met » WILLEM VAN NASSAU Nederlands vrijheid en » onafhankelijkheid hebben gegrondvest."

DRUKFEILEN.

Bladz. 7. *reg.* 12. *v. o.* de *lees* het
Bladz. 25. *reg.* 9. *v. o.* dat *lees* die
Bladz. 61. *reg.* 2. *v. o.* betekent *lees* beteekent

3 2044 072 055 189

WIDENER
JUN 2 6 2003
WIDENER
CANCELLED
BOOK DUE